

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**KAZAK ALİMİ AHMET BAYTURSUNOĞLU'NUN
HAYATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERTAN ALİBEKİROĞLU

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**KAZAK ALİMİ AHMET BAYTURSUNOĞLU'NUN
HAYATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERTAN ALİBEKİROĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Vahit TÜRK

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Sosyal Bilimler Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Vahit TÜRK
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Vahit TÜRK
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Vahit TÜRK (Jüri Başkanı)

_____

Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

_____

Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

_____

ÖZET

KAZAK ALİMİ AHMET BAYTURSUNOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

ALİBEKİROĞLU, Sertan

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Vahit TÜRK

Ağustos 2005, 136 sayfa

Ahmet Baytursunoğlu 20. yüzyıl başlarında Kazaklar arasından çıkmış en önemli aydınlardan biridir. O, Kazakların Rus boyunduruğundan kurtularak bağımsız olması, kültür ve medeniyette çağdaş ülkeler arasında yerini alması hedefini seçen aydınlar arasında ön saflarda yerini almıştır. Hedefine ulaşmak için birinci şartın eğitim olduğunu görmüş ve hayatının önemli bir bölümünü eğitimciliğe adanmıştır. Uzun yıllar öğretmenlik yapmış ve gerekli okul kitaplarını kendisi yazmıştır. Aynı zamanda Kazak folklor ürünlerini derleyip, yayınlamakla kültürün canlı tutulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına çaba harcamıştır. Kazak dili ve edebiyatı çalışmalarına öncülük etmiştir. Bu alandaki en önemli çalışmalarından birisi Arap alfabesi esasında oluşturduğu Kazak alfabesidir. Böylelikle Kazak lehçesinin kendi başına bir yazı dili olmasının yolunu açmıştır. Diğer önemli çalışması yabancı dillerden girmiş terimlere Kazakça karşılıklar bulmasıdır. O, Kazak sosyal ve siyasi hayatına damgasını vurmuş olan Kazak Gazetesi'nin uzun yıllar redaktörlüğünü yapmıştır. Yine, bağımsız ilk Kazak partisi Alaş'ın ve oluşturulan Alaş Orda Hükümeti'nin önemli simalarındandır. Hangi şartlar altında olursa olsun Kazak halkına hizmet etmeye çalışan Baytursunoğlu, bu amaç için Bolşevik saflarına da katılmış ve Bolşeviklerce kurulan Kazak ASSR'nin ilk milli eğitim bakanı olmuştur.

Anahtar kelimeler: Kazak Türkçesi, Kazak Gazetesi, Alaş

ABSTRACT**THE LIFE AND WORKS OF KAZAKH SCHOLAR AHMET
BAYTURSUNOĞLU**

ALİBEKİROĞLU, Sertan

M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Doç. Dr. Vahit Türk

August 2005, 136 pages

Ahmet Baytursunoğlu is one of the most prominent figures who stood out as a Kazakh in early 20th century. He took an important part on the sovereignty of Kazakhes from Russian oppression and being a modern country that values culture and civilisation. He appreciated the importance of education to reach his ultimate goal and devoted himself to the education. He worked as a teacher for many years and he wrote essential school books. He also compiled and published the pieces of Kazakh folklore and in this way he worked on keeping and transferring the culture to new generations. He pioneered the works of Kazakh language and literature. The most signifacant one of these particular works was the Kazakh alphabet in Arabic letters. He served for Kazakh dialect to be a literary language by itself. His other important work was to provide the Kazakh language with the counterparts of foreign terms. He also worked as a reductor in Kazakh Journal which impacted remarkably on Kazakh social and political life. He was an important figure of the first independent Kazakh party, Alaş and of Alaş Orda Government. Baytursunoğlu strived a great deal to serve all needs of Kazakh public under any condition and with this purpose, he joined Bolşevik party and became the first minister of the ministry of education.

Key words : Kazakh Turkish, Kazakh Newspaper, Alaş

ÖN SÖZ

1990'lı yıllar, Sovyet Rusya'nın yıkılması sonucunda Türkiye dışındaki Türklerle kültürel, ekonomik, siyasi ve daha birçok alanda ilişkilerin kurulduğu ve geliştirildiği yıllar olmuştur.

Eğitim ve Türkoloji alanındaki çalışmalar, bağımsız Türk cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu, Moldavya, Ukrayna vd ülkelerde özerk durumdaki Türk kardeşlerimiz ile olan kültürel ilişkilerimizin en önemli konularıdır. Türkoloji alanındaki çalışmalar Türkçe'nin çağdaş şiveleri, Türk dünyası edebiyatı ve tarihi konularında yoğunlaşmıştır. Tarih alanındaki çalışmalar daha çok 20. yüzyıl başlarında Türk dünyasında görülen aydınlanma hareketleri, bağımsızlık için verilen mücadele ve bu mücadelenin liderlerinin hayatı ve çalışmaları ile ilgilidir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı akademik çevrelerce yapılmaktadır. Tarih ve siyasi alandaki çalışmalara kimi araştırmacı ve uzman da dahil olmuştur. Yapılan her çalışma Türk dünyasının birbirini daha iyi tanınması, anlaması ve ilişkilerini geliştirmesi için köprü vazifesi görmektedir.

Biz de, bir köprü kurmak düşüncesi ile 20. yüzyıl başlarındaki Kazak aydınlanma hareketinin önderlerinden olan Ahmet Baytursunoğlu'nun hayatı ve mücadelesini çalışmamızın konusu olarak seçtik. Bu çalışmanın, "Türk'ün adı sanı yok olası diye." harcanmış ömürlerden birine tanık, Kazak tarihinin karanlıkta kalmış kimi yerlerine ışık olması dileğimizdir.

Çalışmam sırasında bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren, her türlü desteği veren değerli hocam Doç. Dr. Vahit TÜRK'e şükranlarımı sunarım. Yine çalışmamla ilgi birçok konuda desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Muhsin MACİT, Yrd. Doç. Dr. Ruhi ERSOY, Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU ve Araş. Gör. Ozan YILMAZ'a çok teşekkür ediyorum. Çalışmam sırasında çocuklarım Berkay ve Altay'ın ihtiyaç duyduğu ilgiyi çoğu zaman tek başına karşılayan eşim Fatma'ya da teşekkür borçluyum.

Ağustos 2005

Sertan ALİBEKİROĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLoların LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
2. HAYATI VE ÇALIŞMALARI	4
2.1. HAYATI	4
2.2. ÇALIŞMALARI	16
2.2.1. Kazak Türkçesi ve Ahmet Baytursunoğlu	17
2.2.1.1. Alfabe İle İlgili Çalışmaları	19
2.2.1.2. Okullar İçin Ders Kitapları	27
2.2.1.3. Yazı, İmla, Terminoloji İle İlgili Çalışmaları	39
2.2.1.4. Halk Eğitimi ve Kültürle İlgili Çalışmaları	40
2.2.2. Eğitimciliği	43
2.2.3. Ceditçilik	49
2.2.4. Ğaliya Medresesi	52
2.2.5. Gazeteciliği	54
2.2.6. Siyasi Çalışmaları	66
2.2.7. Yasaklar Deliniyor	95
2.2.8. Bolşevik Hileleri	96
2.2.3. KAYNAK ÖZETLERİ	98
3. MATERYAL VE YÖNTEM	105
3.1. MATERYAL	105
3.2. YÖNTEM	105
4. SONUÇ	106
4.1. SONUÇ	106
KAYNAKLAR	109

EKLER	111
EK A. Makalelerinden Örnekler	112
EK A.1. Okuma Durumu	113
EK A. 2. İlkokullar	116
EK A. 3. Yeni Yasa Taslağının Açıklanması	120
EK A. 4. Kazak'a Açık Mektup	121
EK B. Şiirlerinden Örnekler	122
EK B.1. Zamandastarıma	123
EK B. 2. Akkuy, Şortan hem Şayan	124
EK B. 3. Kara Bult	125
EK C. Yayınlanmış Kitap ve Makaleleri	127
EK C. 1. Ahmet Baytursunoğlu'nun Çalışmalarının Bibliyografyası .	128
EK D. G N Potanin'in Kısa Biyografisi	133
EK D.1. G N Potanin	134
ÖZGEÇMİŞ (VITAE)	136

TABLULARIN LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.2.1.1.1. Çin’de Yaşayan Kazak, Kırgız ve Uygur Türklerinin Baytursunoğlu Alfabeti Temelinde Hazırlanmış Alfabeleri	26

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Adı geçen makale	a.g.m.
Adı geçen tez	a.g.t.
Hazırlayan	haz.
Milli Eğitim Bakanlığı	MEB
Sayfa/sayfalar	s./ss.
Ve diğerleri	vd
Ve benzeri	vb

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başları Çarlık Rusyası hakimiyetinde yaşayan Türkler için bir aydınlanma çağı olmuştur. Hemen hemen tüm Türk illerinde aynı zaman içerisinde Batı tarzı eğitim almış, ileri görüşlü genç aydınlar ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu İsmail Gaspiralı'nın kurduğu Usul-i Cedit okullarında ve Ruslar tarafından kurulmuş olan ve kurulduğu yere göre "Rus-Tatar", "Rus-Kazak" şeklinde adlandırılan iki sınıflık okullarda eğitim almışlardır. Rusça dışında Arapça ve Farsça'yı da bilen bu aydınlar, daha çok Rus kültürü ve edebiyatı üzerinden Batı'yı tanımışlardır.

Bu dönemde Batı'dan edinilen en önemli bilginin sosyolojik anlamdaki milliyetçilik olduğu görülüyor. Şunu da belirtelim ki bu durum Osmanlı Türk aydınları için de aynıdır. Aslında, 19. yüzyıl ortası bütün Türk dünyası için, 1789 Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımının hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu akımdan etkilenen Türk aydınlarının en dikkate değer çalışmaları Türk illeri arasındaki ilişkilerin güçlenmesi yönünde olan çalışmalardır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul da Türk aydınları için Batı ile temasın sağlandığı, gelişmelerin takip edildiği önemli merkezlerden biri haline gelmiştir.

İstanbul'dan başka Moskova, St. Petersburg, Kazan, Ufa, Orenburg, Bakü, Taşkent Türk dünyası için dönemin önemli ticaret, kültür ve bilim merkezleridirler. Türk dünyasında yetişmiş olan aydınlar nerede olurlarsa olsunlar bu merkezlerden gazete ve dergiler ya da oralardaki dostları aracılığıyla haberleri ve gelişmeleri takip etmişlerdir. Geniş bir coğrafya üzerinde bulunan Türk illeri arasında çok güçlü bir iletişim ağı örülmüştür.

20. yüzyıl başlarında, Türk aydınlarının çalışmaları meyve vermeğe başlamıştır. İlişkiler güçlenmiş, kültürde, özellikle eğitim çalışmalarında önemli

başarılar elde edilmiştir. En önemlisi ise Türkoloji çalışmalarında Türk ilim adamlarının payı artmış ve önemli çalışmalara imza atmışlardır.

Bu zamanda en önemli gelişme Türk dünyasındaki aydınların, hem Çarlık hem de Bolşevik iktidarının ilk yıllarında Türk illerinin bağımsız olma isteklerini dillendirmeleridir. Siyasi alanda bu mücadele oldukça başarılı bir şekilde verilmiştir. Türk aydınları bir biri ardınca Rusya dahilindeki çeşitli yerlerde kongreler düzenlemişler ve sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bolşevik hareketlerin ilk yıllarında askeri alanda da bazı girişimler olmuş ancak, daha çok ekonomik imkansızlıklar nedeniyle silahlı mücadelede başarı sağlanamamıştır. Türk ileri gelenleri de ekonomik ve askeri yönden durumlarının ne olduğunu bildikleri için mücadeleyi siyasi alanda sürdürmeyi yeğlemişlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bunda da başarılı olmuşlardır. Bu başarı Türk aydınlarının önemli siyasi, kültürel ve ilmi birikime sahip olduklarının da bir göstergesidir.

Türk illerinin bağımsızlık mücadelesinde dikkate değer yön Kazak, Türkmen, Azeri, Başkurt, Tatar, Türkistan Türklerinin ayrı birer cumhuriyet veya muhtariyet olmayı istemekle birlikte siyaset, kültür ve özellikle dil alanında birlikte hareket etmeyi seçmeleridir. “Dilde, fikirde, işte birlik.” ülküsünün hayata geçirildiğini gösteren bu durum; Çarlık döneminde İlminskiy önderliğinde Türk dünyasındaki dil birliğini parçalamaya yönelik çalışmalara da bir tepkidir. İlminskiy’nin düşünceleri ancak komünist baskıyla birleşince oldukça etkili olmuştur.

Görüldüğü üzere 20. yüzyıl başları Türk dünyası için aydınlanmanın hızlanarak devam ettiği ve bağımsızlık mücadelesinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemde Kazak Türklerinin verdiği mücadelede önemli paya sahip olan isimlerden biri de Ahmet Baytursunoğlu’dur. Baytursunoğlu, hem Kazaklar hem de diğer Türk halklarınca “eğitimci, gazeteci, devlet adamı, folklorist, araştırmacı, müzisyen, çevirmen” kimliğiyle tanınmıştır. Onun, özellikle Arap harfli alfabede yaptığı reform ve okullar için yazdığı ders kitapları eğitim alanında döneme damgasını vurmuştur. Eğitimle ilgili çalışmaları Kırgız, Karakalpak, Uygur ve Tatar Türkleri’ne de etki etmiştir.

Dönemin önemli dergilerinde ve daha sonra kendisinin çıkardığı Kazak Gazetesi’nde yazdığı yazıları Kazak sosyal ve siyasi hayatında önemli gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Oluşan bu zemin üzerinde Kazakların ilk milli partisi olan Alaş ve ilk bağımsız hükümetleri olan Alaş-Orda kurulmuştur. Bu hükümette Baytursunoğlu önemli görevlerde bulunmuştur.

Kazakistan'ın Bolşeviklerin hakimiyetine geçmesi sonucu, düşlediği Kazakistan için Baytursunoğlu Bolşevik saflarına da katılmıştır. Bir dönem Komünist Partisi'ne de üye olmuş ve oluşturulan Kazak ASSR'de milli eğitim bakanlığı yapmıştır. Ahmet Baytursunoğlu her ne şekilde olursa olsun, kişinin, milleti için gerekli çalışmaları yapabileceğinin örneği olan yüzlerce Türk aydınından biridir.

İKİNCİ BÖLÜM HAYATI, ÇALIŞMALARI VE KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. HAYATI

Ahmet Baytursunoğlu'nun doğum tarihi ile ilgili değişik bilgiler vardır. Bunlardan biri kendisine aittir. Kendisi, “ Ömür beyanı” adlı otobiyografisinde; “1872 meşin (maymun) yılında doğdum.”¹ demektedir. Onun biyografisini anlatan bir kaynakta 18. 01.1873², bir başka kaynakta ise 28(15) Şubat 1873³ tarihi verilmektedir. Bu veriler dışında, bizim çalışmamıza esas aldığımız kaynaklar 25 Ocak 1873⁴ tarihini göstermektedirler.

Onun doğum yeri Torgay ili, Tosın kasabasının 5. köyü olan Sarıtübek'tir. Günümüzde burası Kostanay Oblastı, Torgay Köyü, Ahmet Baytursinov Devlet Çiftliği⁵ olarak adlandırılmıştır.

Baytursunoğlu'nun doğum tarihiyle ilgili olarak oldukça farklı bilgilerin bulunması o dönemin tanınmış birçok siması için de geçerlidir. Bu durumun sebepleri arasında, o zamanda Kazakların büyük çoğunluğunun göçebe bir hayat sürüyor olması, bu türden kayıtları tutma alışkanlığının olmaması ve tarihlerin daha çok On İki Hayvanlı Türk takvimine göre kaydediliyor olması sayılabilir. Nitekim Ahmet de Ömür Beyanı'nda “maymun” yılında doğduğunu belirtiyor.

Bilindiği gibi hemen hemen bütün Türk boyları sosyal hayatta kendi içerisinde “cüz” veya “orda” denen büyük kabilelere ayrılmaktadır. Bu sistem Orta Asya Türkleri içerisinde hala canlılığını korumaktadır. Bağlı olunan cüz, bir kimsenin toplumdaki konumunu ve aile şeceresini bilmesi bakımından önemlidir. Şecerele sayesinde kişinin hayatıyla ilgili bilgilere ulaşılabilir. Kazaklar da

¹Didahmet Eşimhanov. (1992). Bes Arıs. “Jalın”, Almatı, s.241

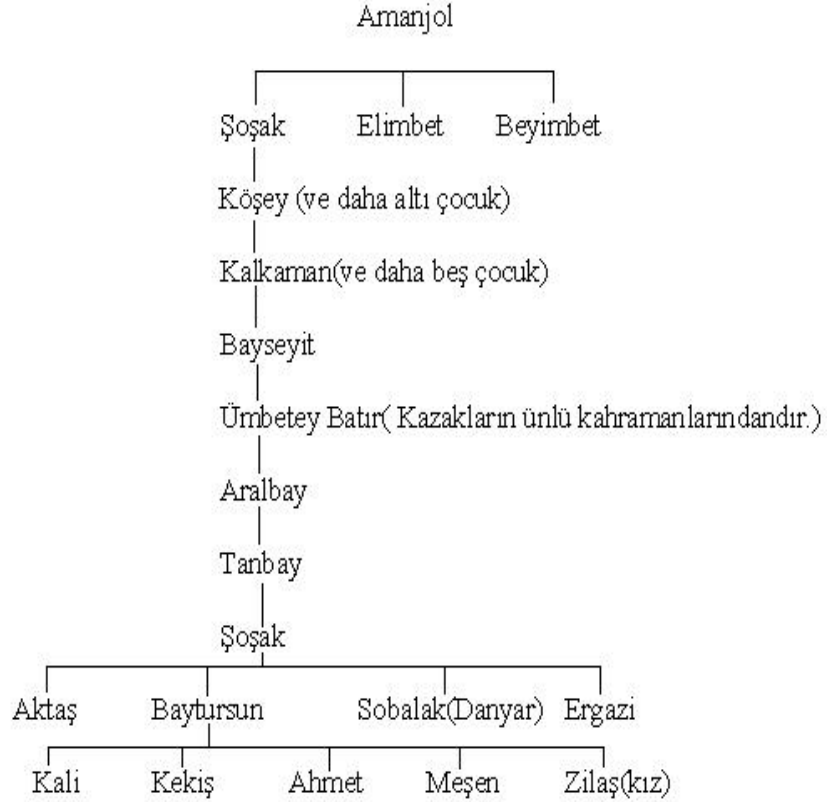
² A. Kaydarova, R. Sızdıkova. (1991). Baytursunov Ahmet. Kazakskaya SSR, Kratkaya Ensiklopediya, tom 4, Alma-Ata, s. 150

³ Emel Aşa ve Roza Banbergenova. (1996). Kazak Türklerinin İlk Lengüist ve Metodist Bilgini Olan Ahmet Baytursunoğlu Hakkında Birkaç Söz. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi II, s. 374

⁴ B. Kanalbekov ve A. Bekseyitova. (1999). Ultık Ruhtın Ulı Tını. A Baytursunulı Atındağı Tilbilimi İnstitüsü. Almatı, s.5; Ahmet Baytursunov. (1992). Til Tağılımı. Kazak Tilimen Okuv Ağartuv Katıstı Enbekteri. Ana Tili. Almatı, s.8; Eşimhanov. a.g.e., s.189

⁵ Eşimhanov, a.g.m., s.189

Büyük Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olmak üzere üç büyük kola ayrılmışlardır. Buna göre; Orta Cüz Kazakları'nın Argun⁶ Boyundan olan Ahmet Baytursunoğlu'nun soy ağacı şöyledir:

Ahmet'in babası Baytursun çiftçilikle geçinen, çevresinde sevilen ve sayılan, namuslu, dürüst ve mert bir kimsedir. 1886 yılı 20 Ekiminde Torgay gölü kıyısında bulunan Sarıtübek köyüne gelen ilçe yöneticisi Yakovlev “ Köy girişinde beni karşılamaya ne sen geldin ne de Kardeşin Aktaş'ı gönderdin.” diyerek Baytursun'un üzerine at sürer ve onu kamçulamak ister. Baytursun ve kardeşleri bu duruma sert tepki gösterirler. Baytursun, Yakovlev'i atından aşağı düşürerek başını yarar. Adamlarını da iyice hırpalayıp hepsini köyden kovarlar. Olaydan hemen sonra il yöneticileri Şoşakulu ailesini cezalandırmak için köye bir heyet gönderirler. Büyüklü küçüklü bütün aile gözaltına alınır. Kazan bölgesi seyyar mahkemesinin duruşması sonucunda Baytursun ve kardeşi Aktaş tutuklanırlar. Aynı mahkeme iki kardeşin on beş yıl Sibirya'ya sürgün gönderilmesine karar verir. Ahmet'in babası Baytursun ve amcası Aktaş ancak on yedi yıl sonra sürgünden dönebilmişlerdir.⁷

⁶ Dinara Düysebayeva. (1994). Ahmet Baytursunoğlu. Kardeş Edebiyatlar, 27: 9-11

⁷ E. Şeripova ve S. Devitov. (1989). Baytursunov A. Şıharmaları: Ölender, Avdarmalar, Zertteveler. “Jazuvşı”, Almatı, s. 4

Baytursun çocuklarına düşkün biriydi ve onların okumalarını çok istiyordu. Bu konuda özellikle Ahmet'e çok ümit bağlamıştı. Onu henüz çocuk yaşında Torgay şehrindeki iki sınıflık Rus-Kazak okuluna göndermişti. Tutuklandığında kendisi okuma yazma bilmediği ve çevresinde de böyle birini bulamadığı için savunmasını, neden Yakovlev ve adamlarına karşı geldiğini merkezi yönetime anlatacak bir dilekçe gönderememişti. Bu nedenle sürgüne gitmeden önce o zaman henüz on üç yaşında olan Ahmet'e şu öğüdü verir:

“...Balam ben hükümete dilekçe veremedim. Sibirya'ya sürgüne gidiyorum. Eğer dilekçe yazıp durumu anlatabilseydim belki sürgüne hiç gitmezdim, cezam hafifletilebilir, en azından sürgün süresi kısalabilirdi. Bu nedenle, hangi zor koşullar içerisinde bulunursan bulun, aç kalsan da başı açık yalın ayak olsan da, hatta yatacak yerin olmasa da haksızlıkla karşılaşsan bile yılma. Oku. Senden başka bir isteğim yoktur. Hiç olmazsa bizim evde, annenin yanında bana mektup yazacak biri olsun.”⁸

Ahmet'in annesinin adı Künşi'dir. Künşi çok akıllı, çalışkan, görgülü, temiz ve köyde sözüne itibar edilen biriydi. O da kocası Baytursun gibi çocuklarının okumasını isteyen, onlara oldukça iyi annelik yapan bir kadındı. Kocasını sürgüne gidince tüm yük onun omuzlarına bindi. Kocasını gittiğinde elinde beş küçük çocuk ve bir boz attan başka hiçbir şey yoktu. Çocuklarına bakmak için bu boz atla odun ve su taşıyarak ekmek parası kazanmaya çalıştı. O, aynı zamanda Ahmet'in eğitimiyle de ilgileniyordu. Ahmet'e gerekli olan kamış divitleri kendi eliyle yapıyordu. Büyük oğlu Kali'ye bu boz atla Ahmet'i okula getirip götürme işini vermişti.⁹

Ahmet ilk eğitimini 1882-84 yılları arasında köylerinde bulunan ve her biri belirli konularda bilgi sahibi olan kimselerin evlerine giderek almaya başlar. Daha sonra köy okuluna gider. 1886'da babası onu Torgay şehrindeki iki sınıflı Rus-Kazak okuluna gönderir. Ahmet 1891'de buradan mezun olduktan sonra, aynı yıl, ünlü Kazak alimi, pedagog İbray Altınсарın'ın fikirleri doğrultusunda eğitim veren Orınbor şehrindeki öğretmen okuluna girer. 1895'te mezun olur, aynı yılın Haziran'ında öğretmenlik yapmaya hak kazanır.¹⁰

Öğretmenliğe başladığı ilk yer Aktöbe ili Batpak kasabası Ahmetkerey Kopsıbaktov köy okuludur. Bir zaman sonra Kostanay iline bağlı Evliyaköl köy okuluna tayin olur. Burada da fazla durmaz ve yine Kostanay ilindeki merkez iki sınıflı Rus-Kazak okuluna geçiş yapar. Daha sonra Karkaralı ilinin köy okullarında

⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.226

⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.226

¹⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.226

ve kasabalarındaki iki sınıflık Rus-Kazak okullarında öğretmenlik yapmıştır.¹¹ Elimizde onun bu okullarda kaçar yıl ve ay öğretmenlik yaptığı hakkında bir bilgi yoktur. Sadece 1895-1909 yılları arasında kesintisiz on dört yıl boyunca öğretmenlik yaptığını ve son öğretmenlik yaptığı yerin Karkaralı merkez iki sınıflı Rus-Kazak okulu olduğunu biliyoruz.

Öğretmenlik yaptığı bu yıllarda Ahmet Baytursunoğlu'nun yaşamında önemli etkiler yapan iki olay gerçekleşir. Biri 1896'da ünlü Rus alim Alektorov ile görüşmesi, ikincisi 1909'da tutuklanıp 1910'da Orınbor'a sürgüne gönderilmesidir.

Ahmet Baytursunoğlu 1896 yılında Kostanay'da öğretmenlik yaptığı sırada Akmola ve Semey okullarını denetleyen, aynı zamanda Kazak halkının tarihini, etnografyasını, folklorunu, dilini araştıran ve aslen Çuvaş Türklerinden olan¹² ünlü Rus alimi Alektorov ile haberleşerek Ombı'ya (Omsk)* gelir. Ahmet'in Ombı'ya geliş sebepleri tam olarak bilinmemekle beraber Alektorov ile görüşmesinin hayatında bir dönüm noktası olduğu kesindir. O, Alektorov'dan Kazakistan dışındaki Kazakların yaşayışları ve Kazak ülkesi üzerinde güdülen yayılma ve sömürü siyaseti hakkında bilgiler edinmiştir. Güdülen bu Rus siyaseti doğrultusunda ünlü Rus alim İliminskiy'in yaptığı, görünürde Kazakları eğitme, gerçekte ise misyonerlik faaliyetleri hakkındaki ilk bilgileri Alektorov'dan öğrenmiştir. Ayrıca, bu görüşme sonucunda siyaset, eğitim, bilim ve kültür alanında Ahmet'in düşünce dünyası değişmiş, ufku genişlemiş ve eksik birtakım bilgileri tamamlanmıştır.¹³

Bu görüşme sonrasında Baytursunoğlu, eğitimin bir ulus için ne kadar önemli olduğu, bunun geliştirilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde düşünmeye başlar. İsmail Gaspralı'nın temellerini attığı, Tatar aydınlarının hemen hemen tüm Orta Asya'ya yaydığı Usul-i Cedid adlı eğitim sistemini yakından takip eder. O dönemde Orta Asya Türkleri arasında dini ağırlıklı eski eğitim sistemi, Rusların açtığı iki sınıflık Rus-Kazak veya Rus-Tatar okulları ve Usul-i Cedid okulları olmak üzere üç tür eğitim sistemi vardır. Baytursunoğlu çalıştığı Rus-Kazak okullarında, pedagog olarak katıldığı seminerlerde Kazak sosyal hayatını iyice gözlemleyip, ilim ve bilimi** kolay yollardan halka öğretmenin çarelerini

¹¹ Kanalbekov ve Bekseyitova. A.g.e., s. 11

¹² Vahit Türk. (1999). Ahmet Baytursunoğlu ve Dil Çalışmaları. *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dünyasında Dil ve Edebiyat Hareketleri Bilgi Şöleni*, 26 Haziran, Ankara, s.1

¹³ Kanalbekov ve Bekseyitov, a.g.e., s.12

*Rusça Omsk olan ismin, Kazakça telaffuzu Ombı'dır. haz.

**Genel olarak Orta Asya Türkleri arasında "ilim" eğitim öğretim; "bilim" diğer konulardaki çalışmalar için kullanılır. haz.

düşünüyor, Kazak dili ve edebiyatının tarihi gelişimini araştırıyor ve modern Kazak edebiyatını oluşturmanın yollarını arıyordu. O, ilkokul öğrencilerine yönelik ders kitaplarının yanı sıra herkesin okuma yazmayı kolay öğrenmesini sağlayacak ders kitapları yazmak işiyle de uğraşıyordu. Kazak halkının folklor malzemelerini derleme, inceleme ve araştırma uğraşına; makaleler, şiirler yazma ve Rus klasiklerinden çeviriler yapmaya da yine bu dönemde başlamıştır.¹⁴

Ahmet Baytursunoğlu Karkaralı'da öğretmenlik yaptığı bu yıllarda siyasetle de ilgilenmeye başlar. Çar Rusya'sının sömürü ve yayılma siyasetine karşı olan ve "Kazaklar bağımsız millettir." diyen Kazak aydınları arasında yer alır. 1905 yılında bazı Kazak aydınları birleşerek Çar hükümetinin üst makamlarına Kazak halkının isteklerini içeren bir dilekçe sunarlar. Bu dilekçede; Kazak halkına sosyal eşitlik verilmesi, toprak konusunda Kazakların haklarının korunması, Kazak bozkırında eğitim meselesinin halledilmesi vb konular yer alır.

Bu üç sorun, Kazak topraklarında Rus işgalinin başlamasından itibaren Kazaklar ve Ruslar arasındaki en önemli mücadele konuları olmuştur. Özellikle verimli toprakların ve kıymetli otlakların Kazakların elinden alınarak Rus göçmenlere verilmesi Kazaklar ile Ruslar arasında sürekli huzursuzluk oluşturmuştur. Ahmet Baytursunoğlu ve altı arkadaşı bu dilekçe ve Çar karşıtlığı yüzünden 1907 yılında kısa süreli gözaltına alınırlar.¹⁵

Baytursunoğlu'nun hayatında ikinci dönüm noktası yine Karkaralı'da öğretmen iken gerçekleşen Orınbor sürgünüdür. Ahmet, 1 Temmuz 1909'da bir kaynağa göre Karkaralı polis şefinin iftira dolu dilekçesi¹⁶ diğer bir kaynağa göre de Çar yanlısı halktan kimselerin ihbarı sonucu¹⁷ vali Troynitski'nin emri ile tutuklanır. Önce Karkaralı cezaevine konur, daha sonra Semey hapisanesine nakledilir. Valiye sunulan ihbarnamede; Ahmet Baytursunoğlu'nun idarecisi olduğu okulda Kazak çocuklarının ve bir Özbek çocuğun okuduğu, bir tane bile Rus öğrenci bulunmadığı, buna, milliyetçi kişiliğe ve görüşlere sahip Baytursunoğlu'nun Rus çocukları okula almamasının sebep olduğu ve Ahmet Baytursunoğlu'nun, Çar Hükümeti Devlet Birinci Duma'sının üyesi Alihan Bökeyhanov ve bazı Kazak ileri gelenleriyle

¹⁴ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.5

¹⁵ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.5

¹⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.241

¹⁷ Nurcamal Oralbay. (1998). Ahmet Baytursunulu. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, 21, s. 92

birlikte hükümete karşı bir hareket içinde olduğu¹⁸ suçlamaları yer almaktaydı. Olup bitenlerden haberi olmayan Ahmet ise neden tutuklandığını dahi bilmeden ve hiç sorgulanmadan tam sekiz ay hapisanede eziyet görür. Hükümet yetkilileri, atfedilen suçların asılsız olduğunu bildiklerinden olsa gerek, Ahmet'i mahkemeye çıkarmaktan özenle kaçınırlar.¹⁹

Ahmet Baytursunoğlu 21 Şubat 1910'da Karkaralı'yı terk etmek ve Kazakistan'ın sınır bölgelerinden istediği bir şehirde sürgün olmak kaydıyla zindandan çıkarılır. Bir kaynağa göre bu sürgünün süresi iki yıldır.²⁰ Baytursunov, sürgün yeri olarak Orenburg şehrini seçer. O zamanlar ticaret, kültür ve siyaset açısından önemli bir yere sahip olan Orenburg, hem Kazak ülkesinin içindeydi hem de Rusya Türkleri'nin diğer önemli merkezleri olan Kazan ve Ufa gibi şehirlere çok yakındı. Rusya Türkleri arasında kültürel ve siyasi faaliyetler açısından en etkin halk olan Tatarlar'ın 30'dan fazla gazetesinin 10 kadarı Orenburg'ta basılıyordu. Bu yüzden Orenburg şehri Kazakların yararına işler yapabilmek için uygun bir yerdi.²¹ O, 9 Mart 1910'da Orenburg'a sürgün olarak gelir. Ahmet 1910'dan 1917 yılı sonuna kadar kaldığı bu şehirde Çar rejimi ve cahillikle mücadelesine, Kazak halkını ilerletme yönündeki çalışmalarına daha da hız verir. Yazarlık ve yayıncılık hayatı da burada başlar. Kendi eliyle yazdığı ve 8 Mart 1929'da tamamladığı Ömürbeyanı'nda Orınbor'daki yayıncılık faaliyetini şu şekilde özetlemiştir:

“Orınbor'a geldikten sonra birincisi Kazak dilini fonetik, morfolojik ve sentaktik açıdan araştırdım, ikincisi Kazak alfabesini, imlasını yenileyip, düzenlemek için reform yazdım, üçüncü işim, Kazak yazı dilini leksikalik alacalıktan, başka dillerin sentaktik etkisinden temizlemek oldu ve dördüncü olarak, nesir (iş kağıtları, gazete, ilmi eserler) dilini kitabi dil (yazı dili) esasıyla işlemek, Kazakça terminoloji yazmak, halkın konuşma dili esasına dayalı şekilde işlemek işiyle uğraşmaya başladım. Bunları kendi eserlerimde ve redaktörü olduğum Kazak gazetesinde ortaya koydum.”²²

A. Baytursunoğlu, Orenburg'da, Ufa'daki Galiya medresesinde okumuş Kazak gençleri ile birlikte halktan para toplayıp, Mart 1913'te “Kazak” adında haftalık bir gazete çıkarmaya başlar. 1917 yılı Ekim ayı sonuna kadar bu gazetenin

¹⁸ Oralbay, a.g.m., s.92

¹⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.241

²⁰ Ferhat Tamir. (1998). Kazak Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası El Kitabı. 3. baskı. c.4. Ankara, s.435

²¹ İbrahim Kalkan. (1999). 1913-1918 Yılları Arasında Kazaklarda Siyasi Fikir Oluşumu: Kazak Gazetesi ve Alaş Hareketi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 54

²² Eşimhanov, a.g.e., s.254

redaktörlüğünü yapar. İlk kitabı olan Masa (1911) ve Okuv Kuralı (1912), Kırık Mısal(1913), Til Kuralı(1915) adlı kitaplarını yayınladı.

21-28 Temmuz 1917'de Bütün Kazakistan Genel Halk Meclisi kurultayını düzenleyenler ve bu kurultay sonunda bir Kazak partisi kurulmasını kabul edenler arasında yer alır. Redaktörü olduğu Kazak gazetesinin 27 Kasım 1917 tarihli sayısında yeni kurulan Alaş partisinin programını yayınladı. Aynı yılın Ekim ayında gazeteden ayrılır ve 1919'a kadar Alaş Orda hükümetinde eğitim bakanı olarak görev alır.²³ Kimi kaynaklara göre ise yine 1917'de gazeteden ayrılır ancak yirmi beş üyeli geçici Alaş Orda hükümetinde yer almak yerine kendi isteğiyle bu hükümetin idaresindeki ders kitapları yazma komisyonuna girer ve 1919 yılı martına kadar bu görevi sürdürür.²⁴

1919 yılında Alaş Orda'nın dağıtılması arifesinde yine Alaş'tan altı arkadaşı ile birlikte partiden ayrılarak Bolşevik saflarına geçer. 24 Haziran 1919'da RSFSR* Halk Komiserleri Sovyeti Askeri Devrim Komitesi üyeliğine kabul edilir. Aynı yıl Moskova'ya giderek bizzat Lenin'le görüşür. 1920'de Lenin'in isteği üzerine Askeri Devrim Komitesi Kazakistan Halk Eğitim Komiserliğine (eğitim bakanlığına) getirilir.²⁵

Ahmet Baytursunoğlu 1921-1925 yılları arasında bu görevinin yanı sıra bilim-edebiyat komisyonu başkanlığını ve Kazakistan Araştırmaları Komisyonu'nun fahri başkanlığını yürütür. Bu süre içerisinde eğitimcilikten de uzak kalmaz; 1921-26 yılları arasında Orenburg'daki Kazak Eğitim Enstitüsü'nde hocalık yapmaktadır. Ayrıca, bütün Sovyetler düzeyinde ve Kazakistan'daki diğer komisyonlarda üye ve Komünist Partisi üyesidir. 1925'te Komünist partisinden ve diğer tüm görevlerinden ayrılmıştır. Sadece hocalık görevine devam eder.²⁶

15 Ekim 1928 yılında Taşkent'teki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde Kazak Dili ve Edebiyatı dersleri vermekte olan A. Baytursunoğlu 1928'de Almatı'da açılan Kazak Memleket Üniversitesi'ne bizzat rektör tarafından davet edilir ve burada Kazak Dili ve Edebiyatı profesörü ünvanıyla dersler vermeye başlar.²⁷

Yine bu yıllar Lenin'den sonra başa gelen Stalin'in ilk yıllarıdır. Bilindiği gibi Stalin'in ilk icraatlarından biri belki de birincisi Orta Asya Türk aydınlarını

²³ Türk, a.g.m., s.1

²⁴ Oralbay, a.g.m., s. 93

*RSFSR: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti. haz.

²⁵ Eşimhanov, a.g.e., s.242

²⁶ Oralbay, a.g.m., s.94

²⁷ Oralbay, a.g.m., s.94

takibe almak ve onları ortadan kaldırmak olmuştur. Türk aydınlar hep “Halk Düşmanı”, “Devrim düşmanı”, ve “Pantürkist” olarak suçlanıyorlardı. Ahmet Baytursunoğlu da bundan nasibini aldı ve 1 Haziran 1929’da halk düşmanı suçlamasıyla gözaltına alındı. 2 Haziran’da tutuklanarak kendisi Arhangelsk’e, karısı Aleksandra (Badrisafa) ve kızı Şolpan Tomsk’a sürgün edildiler.²⁸ Sürgün yıllarında neler yaptığı hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur.

Baytursunoğlu 1934 yılında ünlü Rus yazar Maksim Gorki’nin eşi E. P. Peşkova’nın Sovyet Komünist partisine yazdığı, sürgündeki aydınların affedilmeleri içerikli rica mektubu üzerine Sibiry’a’daki mahkumiyetinden erken döner. Önce Batı Sibiry’a’ya geçerek eşini alır, daha sonra Almatı’ya döner.²⁹ Almatı’da hiçbir işe kabul edilmez. Eskisi gibi bilimsel çalışma yapmasına, sorumluluk almasına, fahri de olsa çocuk okutmasına izin verilmez. Baytursunoğlu ve ailesi adeta açlığa terk edilirler. Gizlice ya da göz yumulan hallerde sadece Ruslara Kazakça öğretmek ve uzun süre aradıktan sonra bulduğu, bir doktorun yanındaki işle üç kişilik ailesini geçindirmeye çalışır.³⁰ Bu arada Baytursunoğlu ailesindeki üçüncü kişi okutmak için yanına aldığı yeğeni Samırat’tır. Tomsk’tan yalnızca eşini aldığına göre kızı Şolpan bilmediğimiz bir tarihte ölmüş olmalı.

Sürgün yıllarında yaşadıkları zor şartlar nedeniyle Baytursunoğlu hastalanmış eşi ise tam bir kötürüm olmuştu. Açlığa terk edilmiş bu aileyi, başlarına bir felaket gelmesinden korkan akraba ve komşuları bırakın yardım etmeyi ziyaret bile edemiyorlardı.

Çok geçmeden 1936-37 yıllarının kasırgası “ Kızıl Kırgın”³¹ başlar. 8 Ekim 1937’de Ahmet Baytursunoğlu son kez tutuklanır ve 8 Aralık 1937’de, bir kaynağa göre de Torgay kasabası, Cangeldi köyünde 1938’de³² kurşuna dizilerek katledilir. Tüm, Türk aydınlarına olduğu gibi onun da adına ve eserlerine bu tarihten sonra yasak konmuş, tarih ve edebiyat kitaplarından adı çıkarılmıştır.

Bu durum 1985’te Sovyetlerin başına Mihail Gorbaçov’un geçmesi ve onun uyguladığı perestroyka (yeniden yapılanma) ve glastnost (açıklık) politikasına kadar sıkı bir şekilde sürmüştür. Gorbaçov’un bu politikaları sonucu Kazakistan’da, özellikle 1987 yılından itibaren önemli tarihi olaylar ele alınmaya başlanmıştır. Alaş

²⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.243

²⁹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.8

³⁰ Türk, a.g.m., s.2

³¹ Türk, a.g.m., s.2

³² Kaydarova ve Sızdıkova, a.g.e., s.150

Orda hareketi ve liderleri, 1933'te meydana gelen ve 3 milyona yakın Kazak'ın ölümüne yol açan açlık felaketi, 1937-1938 yıllarındaki aydın kırımını gibi yasaklanmış konular açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar 1988'de sonuçlarını vermiştir.³³

Kazak SSR Yüksek Mahkemesi'nin 4 Kasım 1988'de aldığı bir kararla Ahmet Baytursunoğlu, Mağcan Cumabayev, Cusupbek Aymavıtoğlu, Mirjakıp Duvlatov ve Şekerim Kudayberdiyev'in adları; “ Halka hizmet etmekten başka hiçbir suçları yoktu.” denerek, Kazak halkına iade edilmiştir. Ayrıca, Alaş Orda milli hareketinin lideri olan Alihan Bökeyhanov ve yasaklı bir çok aydın da bu tarihte aklanmışlardır. Kazakistan Komünist Partisinin Bürosu da 28 Kasım 1988'de, bu şahsiyetler hakkında tam ve doğru araştırmalar yapılması yönünde karar almıştır.³⁴

Ahmet Baytursunoğlu'nun eşi ve kızı Şolpan hakkında elimizdeki kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmuyor. Eşi Aleksandra Rus asıllıdır. Ailesini hiç tanımamış, yetim bir çocuk olarak büyümüştür. Baytursunoğlu hapiste yattığı sıralarda kendisine çok yardımı olduğu için, biraz da minnet duyduğundan olsa gerek Aleksandra ile evlenir. Ona, Kazaklar arasında kabul görmesi için Müslüman “Badrisafa” ismini vermiş ve Tatar kızı olarak nikahlamıştır. Baytursunoğlu'nun çektiği bütün sıkıntılara ortak olan Badrisafa 1943'te ölmüştür.³⁵ Baytursunoğlu'nun en çok hapiste kaldığı sürenin 1 Temmuz 1908'den 1 Şubat 1910'a kadar olduğunu düşünürsek 1910-11 yıllarında evlenmiş olabileceğini varsayabiliriz.

Kızı Şolpan'la ilgili tek bildiğimiz daha önce de bahsi geçtiği gibi 1928 sürgününde babasından ayrı olarak annesi ile birlikte Tomsk'a sürgün gittiğidir.

Ahmet Baytursunoğlu'nun 1934'te sürgünden döndükten sonra okutmak için yanına aldığı Samırat Kekişev'in hatıralarından bir bölümü Badrisafa, bir bölümü de Ahmet'in son ayları hakkında bilgi içerdiği için Samırat'ın dilinden aktarmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Samırat:

“...1923 yılında Ahan* ile (köye) gelecek diye bir haber aldık. Ahan'ı karşılamak için köyde bir telaş başladı. Akköl'ün kıyısına keçe çadır dikilip, içi yorgan, döşeklerle hazırlandı. İki gün boyunca halk keçe çadırın etrafında onun yolunu gözledi. Akrabalarından amcası Aktaş'ın çocukları Spandiyar, Kasım, Şaymerdan, Kebek'in oğlu

³³ Abdulvahap Kara. (Kasım 2002). Türkistan Ateşi “Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi”. 1.Baskı, Da Yayıncılık, İstanbul, s. 298

³⁴ Oralbay, a.g.m., s.95

³⁵ Oralbay, a.g.m., s.94

*Kazaklar samimiyet ve sevgi belirtmek için şahıs isimlerinde bazı değişiklikler yaparlar. haz.

Tökevbay'ın çocukları Ernazar, Ğabbas, Taşmağambet, Jatay'ın çocukları Beknazar, Doscan ve daha bir çok akrabası bekleştiler.

...Bir gün annem beni yanına aldı ve keçe çadıra doğru yürümeye başladık. Çadıra yaklaştığımız bir sırada kalabalıktan sevinç çılgınlıkları yükselmeye başladı. Biraz uzak bir mesafeden Ğabbas'ın oğlu Tüsen kalabalığa doğru bağırarak Ahan'ı getiren arabayı gördüğünü söylemiş. Herkes Tüsen'in işaret ettiği yöne bakarak arabayı görmeye çalışıyordu. Bir vakit sonra iki atın çektiği fayton keçe evin yanına gelip, durdu. Orınbor'dan Akköl'e iki gün süren bir yolculuktan sonra Ahan köye ulaşmıştı.

Ahan'ın geliş sebebi, o burada yokken öbür dünyaya göçen babası ve annesinin cenaze aşını verip, akrabalarıyla görüşmekti. Doğduğu yere ilk defa Padres apayı (yengeyi) da getirmişti. Padres apanın gerçek adı Aleksandra, Ahan'ın taktığı isimle Badrisafa'dır. Biz dilimiz dönmediği için "Padres apa" diyorduk. Ahan büyüklerle sohbet ederken taze gelin çocuklara şeker dağıttı.³⁶

Ahmet'in son yılları ile ilgili olarak Samırat şunları anlatıyor:

"...Ben Ahan'ın yanında olduğum dönemde Padres apa kötürümdü, çoğu zaman tek başına hareket edemiyordu. Sık sık hastalanırdı. Ahan'ın onu tedavi ettirmek için bir imkanı da yoktu. Çevremizde de kimse bizimle ilgilenmiyordu. Çünkü, NKVD'nin* kendilerine bir kötülük yapmasından korkuyorlardı. Ahan'ın da sağlığı bozuktu. Ara sıra birkaç kişiye ders verir giçimimizi sağlayacak parayı kazanırdı. Doğrusu onlar tüm varlıklarını bana harcıyor, okul kıyafeti, ayakkabı, ders araç-gerçleri, kitaplar alıyorlardı. Ahan okumamı çok istiyor ve ne gerekiyorsa yapıyordu.

...Çoğu zaman ekmeğin yanına çorbayı, çorbanın yanına ekmeği bulamıyorduk. Bir keresinde sadece ekmeğe vardı ama yemek ne mümkün, ısırsan dişlerin kırılır. Ahan ekmeği iyice ezip Padres apaya yedirmişti. Kendisi çoğu zaman bir şey yemez, Padres apayla bana verirdi. Ahan giyimine özen gösteren biriydi fakat şimdi üzerindeki de oldukça eskimişti.

...1936 yılı Aralık ayında yeni yasanın kabulü için Moskova'da büyük toplantı yapıldı. Bu günler Ahan gece gündüz radyonun başından ayrılmadı. Neler olduğunu bize söylemiyordu.

...Ben yedinci sınıfı bitirdikten sonra 1937 yılında Almatı'daki Demir Yolu Teknik okulunu kazandım. Bana burs olarak aylık altmış som (yüz kuruş) veriyorlardı. Bunu Ahan'a vermek istedim ama o almadı. Padres apaya vermemi söyledi. Padres apa bu paranın çoğunu yine benim için harcıyordu. Bana gerekli olanları alıyordu. Durumumuz şimdi fena değildi, yalnızca Padres apanın ağırları bizi üzüyordu.

...Bu günlerde oradan buradan birilerinin " Halk Düşmanı" denilerek tutuklandıklarını işitiyordum. Birçok öğrencinin velisi böyle denilerek tutuklanmış ve isimleri duvar gazetelerinde ilan edilmişti. Zaman zaman bazı öğrenciler de okuldan atıldı. Her gün artan sayıda gözü yaşlı kadınlar, perişan halde çocuklar görmeye başladık. Sürgüne

³⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.226

*NKVD: Daha sonra adı KGB olarak değiştirilen Rus gizli teşkilatı. haz.

gönderiliyorlardı ve göz altına alınanların aileleri yirmi dört saat içinde şehri terk etmeliydiler.

...Bizim başımıza da bir felaket geleceği korkusu içimize düştü. Artık, Ahan eve geç ve bitkin bir şekilde geliyordu. Evde, ben bir köşede ders çalışıyordum, onlar, benim duymamı istemedikleri için başka bir köşede bir şeyler fısıldaşıyorlardı. Bir keresinde ben dayanamayıp: “Neden gizli konuşuyorsunuz? Bir hastalığınız mı var? İşleriniz kötü mü? Benim yapabileceğim bir şey var mı?” diye sordum. Ahan: “Samirat sen ne yardım yapabilirsin? Sen öğrencisin, eğer büyük biri, mesela, hükümetin başı olsan, o zaman yardım isterdim. Sen çalışmana bak. Oku, bilgili adam ol, işte senin bana ve halkına yapacağın en büyük yardım budur.” diyerek, başımı okşadı.”³⁷

Ahmet Baytursunoğlu'nun tutuklandığı gün ve ondan sonra gelişen olaylar hakkında Samirat, şu bilgileri vermektedir:

“...1937 yılı okullar açıldı. Tatilde hiçbir yere gitmedim. Yakınımızda yakın akrabamız da yoktu. Almatı'da birkaç yakınımız vardı ama hiçbiri bizimle görüşmezdi, görüşemezdi. Biz tatilde Ahan'la, kış için odun ve kömür topladık.

...Bir güz günü okuldan eve dönerken, evimizin etrafında kalabalık gördüm. Yaklaştığımda, komşumuz Ayaşa beni görüp: “Sizin evdeki atanı NKVD alıp gitti, o casus.” dedi. Hemen eve girdim, ev darmadağın. Padres apa bir köşeye yığılmış, ağlıyor. Sabaha kadar korku içinde, hiç konuşmadan, öylece kaldık.”³⁸

Bundan sonra Padres apa da Almatı'yı terk etmek zorundadır. Kızıl Kırğın'ın kuralı budur çünkü. Taşınmalarına yardım etmeleri için Samirat bir çok tanıdığına gider, ancak eli boş döner. Kimse yardıma yanaşmaz. En sonunda köylüleri ve akrabaları olan, aynı zamanda, yirmi dört saat içinde Almatı'dan çıkması istenen Mirzabek'e Padres'i yanlarında götürmeleri için yalvarır. Durum o kadar kötüdür ki Mirzabek'in nereye gittiğinin önemi yoktur, hem Mirzabek de nereye gideceğini bilmemektedir. Gidecektir, gitmelidir, hepsi bu. Ahmet'in hemen ardından Almatı'daki ve köyündeki akrabaları da tutuklanır. Kardeş çocuklarından Bektemisov, Kalımcın ve İristem Epdığaparov hapse atılır. Samirat'ın verdiği bilgiye göre tutuklanılardan hiçbiri geri dönmemiştir.³⁹ Bir ara Samirat izini sürerek Padres apayı Kostanay'da bulur. Onu Ahmet'in köyü Aktöbe'ye getirir. Padres 1943'te buradan öbür dünyaya göç eder.⁴⁰

8 Aralık 1937'de kurşuna dizilen Ahmet Baytursunoğlu'nun akıbetini, ailesi yıllar sonra öğrenebilmiştir. Bununla ve sürgündeki Padres'le ilgili olarak da Samirat şunları aktarmaktadır:

³⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.237

³⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.238

³⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.239

⁴⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.239

“...Savaşın (İkinci Dünya Savaşı) başladığı yıl Padres apa Kostanay’daydı. Ahan’dan hiçbir haber yoktu. Ölü mü, diri mi bilmiyorduk. Ben askere alındım, savaşın en şiddetli cephelerinde bulundum. Savaşta ölmeden geri dönen çok az kimselerdendim. Savaştan döndükten sonra, Ahan’a ne olduğunun cevabını aradım. Ne olduğunu kimse bilmiyordu, bilseler de söyleyemiyorlardı, çünkü onun adını ağza almak yasaktı. Adını ananlar NKVD’ye ihbar ediliyordu.”⁴¹

Samırat’ın katıldığı 2. Dünya Savaşı 1944’te sona erdiğine göre, 1937-1944 yılları arasında geçen yedi yıl boyunca, Ahmet Baytursunoğlu’nun akıbeti ailesince gizli kalmıştır. Bu sürede Ahmet’in başına neyin geldiğini elbette herkes tahmin ediyordu, ancak resmi hiçbir bilgi alamamışlardır. Resmi olarak ne zaman öğrendiklerini de bilmiyoruz. Bu konuda ne Samırat ne de diğer kaynaklar bir bilgi vermemekteler.

Daha önce belirttiğimiz gibi 1990’lı yıllarda Ahmet Baytursunoğlu ve bir çok Kazak ileri geleninin adları halklarına iade edilmiştir. Aynı zamanda onlarla ilgili çalışmalar ve etkinlikler yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, Kazakistan’da 1998 yılı Ulusal Dil bayramı ve Ahmet Baytursunoğlu’nun doğumunun 125. Yıl dönümü olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır.⁴²

---

⁴¹ Eşimhanov, a.g.e., s.240

⁴² Oralbay, a.g.m., s.96

2.2. ÇALIŞMALARI

“İlmi ve pratik bilimin birikimini içine sindiren halk heybetli ve zengin olur.”⁴³

Ahmet Baytursun

Kazaklar’da aydınlanma hareketleri, Çokan Velihanov (1835-1865) ve İbray Altınсарın (1840-1889) ile birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, ancak geniş halk kitlelerine yayılamamıştır. Bu yüzden, Kazak aydınlanma hareketinin öncüsü olarak şair Abay Kunanbayoğlu kabul edilir. Doğunun klasik düşünürleri ile liberal Rus aydınlarının fikirlerini özümseyerek, bozkırda konar göçer hayat süren Kazak toplumunu ilerlemeye, düşünmeye ve çalışmaya iten orijinal fikirler üreten Abay’ın şiirleri, Bökeyhanov’un gayretleriyle, ölümünden sonra, 1909 yılında Petersburg’ta yayınlandı. Kimi kaynaklara göre aynı yıl gerçekleşen diğer bir önemli yayın da Ahmet Baytursunoğlu’nun Kırk Misal adıyla, İvan Krilov’dan yaptığı tercüme eseridir. Krilov’un manzum hayvan masallarını, çok usta bir biçimde Kazakça’ya kazandıran Baytursunoğlu, böylelikle Kazakları çalışmaya, ilme ve bilime önem vermeye teşvik ediyordu. Bu iki önemli çalışmadan dolayı Kazak yazılı edebiyatının kurucusu olarak Abay ve Baytursunoğlu kabul edilmektedir.⁴⁴

Ne var ki Abay, yaşadığı dönemde yeteri kadar tanınmamıştır. Baytursunoğlu’na göre Abay doğru ve yerinde sözler söylemiş ancak okuyucular onu anlayamamıştır. Kazakların Baş Şairi adlı yazısında Baytursunoğlu bu konuda şöyle demektedir:

“...Abay çok şeyi bilmiş ve bildiklerini de halka bunlar zor gelir, nezaket bakımından eksiklik olur filan diye de çekinmeden, hakikati olduğu gibi yazmıştır. Abay’ın sözlerinde herhangi bir eksiklik yok, hepsi de yerinde ve doğru söylenen sözler. Buna rağmen okuyucular anlayamıyorsa, bu, Abay’ın çok ileri gidip okuyucularının ise, onun tozuna bile yetişemediğini gösterir.”⁴⁵

Ahmet Baytursunoğlu, Abay’ın kitaplarının şaşılacak bir şekilde, Akmola ve Semey bölgesinden başka yerlere dağıtılmamasından yakınıdır. Bu kitapların Kazakların yaşadığı bütün vilayetlerdeki kitapçılara dağıtılması gerektiğini yazar. Ayrıca: “ Abay’ı elimizden geldiği kadar yurda tanıtmak için bundan sonra da onun örnek eserlerini gazetede basıp, herkese göstereceğiz.”⁴⁶ demektedir.

19.yy sonuyla 20. yy başlarında Kazak entelektüelliği oluşmaya başlar. Petersburg, Omsk, Kazan, Ufa, Orenburg gibi şehirlerde İslami esaslara göre eğitim

⁴³ Eşimhanov, a.g.e., s.154

⁴⁴ Kara, a.g.e., s.40

⁴⁵ Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.385

⁴⁶ Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.385

veren okullarda, Usul-i Cedit okullarında veya Rusların açtığı okullarda öğrenim gören Kazak gençleri yetişmeye başlar. Bunların birçoğu ya kendi işiyle uğraşır ya ilçe veya kasabalardaki mahkemelerde tercümanlık ve katiplik yapar ya da devlet dairelerinde memur olup rahat yoldan para kazanarak yaşamayı seçerler. “ Zengine mal, okuyana makam hedef olmuş, halkın ve ülkenin sorunlarını düşünen az çıkmıştır.”⁴⁷ diyen Ahmet Baytursunoğlu ise, Kazakların okuyan diğer gençlerinden farklı olarak, en zor iş olan, halkı bilinçlendirme, eğitim-öğretim işine girer.

O, bağımsız, güçlü, kalkınmış bir Kazakistan düşlüyordu. Bütün bunların gerçekleşmesi için yapılması gereken en önemli iş, halkı eğitmektir. Bu nedenle Ahmet, bütün ömrünü halkını bilinçlendirmeye adanmıştır. O, Kazaklar arasında “ dilci, edebiyat tarihçisi, araştırmacı, derlemeci, Türkolog, bir dizi okul kitabı yazarı, tercüman, şair ve gazeteci”⁴⁸ olarak tanınmaktadır. Genel olarak bilinen bu yönleri dışında, araştırmacı Aleksandır Zatajeviç de onu, şu şekilde tanımlamaktadır: “ şair, bestekar, dombıra, keman çalan, piyano kullanan, fotoğraf ile ilgilenen, vaktiyle güreş tutmuş pehlivan, tek cümlede söylersek; çok yönlü sanatkar, milli kültürün ulu çınarı.”⁴⁹ Görülüyor ki o, Kazak sosyal hayatını ilgilendiren ve bunun geliştirilmesine yönelik tüm faaliyetlere katılmıştır.

Bilindiği gibi insan yığınlarını millet haline getiren ana unsur dildir. Baytursunoğlu da Kazak dilinin araştırılmasını ve geliştirilmesini kendisine birinci görev olarak seçmiştir. O, Kazak dil biliminin kurucusudur.⁵⁰ Bu nedenle biz, onun çalışmaları hakkında bilgi vermeye dil çalışmalarından başlamanın uygun olduğu inancındayız.

2.2.1. Kazak Türkçesi ve Ahmet Baytursunoğlu

Göktürk kağanlığı dönemi hiç şüphesiz bu günkü Türk kavimlerinin hemen hepsi için ortak bir dönemdir. O dönemde kullanılan ve günümüzde Göktürk ya da Orhun alfabesi olarak adlandırdığımız alfabe de Türklerin bilinen en eski milli alfabesidir. Göktürkler'den sonra birkaç yüzyıl daha geniş bir coğrafyada kullanılan bu yazı, tüm Türk boylarınca kullanılıyordu. Tabii ki Kazakların yaşadığı günümüz topraklarında da bu alfabeyle yazılmış sayısız yazıt bulunmaktadır.⁵¹

⁴⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.180

⁴⁸ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.3

⁴⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.259

⁵⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.182

⁵¹ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.233

Avrasya’da Göktürk yazısının kuzeyde yayılmasına karşın Güneyde Uygur, Sogd, Brahmi yazıları arasında en geniş yayılan Uygur yazısıdır. Türklerin en az yarısının Müslüman olduğu 10. ve 11. yüzyıllarda dahi Türk yazısı, Uygur yazısı idi. 1074’te Kaşkarlı Mahmut , Uygur yazısının Türk yazısı olduğunu belirtir.⁵²

11. yüzyıldan sonra Arap yazısının da Türkçe için kullanıldığı görülmektedir. Ancak, Uygur yazısı Tarım havzasında 14-15. asra kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Kansu bölgesinde ve Sarı Uygurlar arasında ise yakın tarihlere kadar kullanılmıştır. Arap yazısının iyice yayıldığı 15. yüzyılda dahi Herat ve Semerkant saraylarında Uygur yazısı kullanılıyordu. Fatih Sultan Mehmet de Uygur yazısını öğrenmişti. 2. Beyazıt devrinde bile Osmanlı başkentinde Uygur yazısı bilen en az bir bahşı (ozan) vardı.⁵³ Bu da gösteriyor ki Uygur yazısı geniş Türk kitleleri tarafından kullanılmıştır. Karahanlılar, Cengizler ve Timurlular’ın hakim oldukları topraklarda elbette ki bugünkü Kazakların ataları da yaşıyorlardı.

Zamanla, Arap yazısı Müslümanlığı kabul eden tüm Türklerce kullanılmaya başlanmıştır. Kazakların da okuma yazma öğrenenlerinin Arap yazısıyla yazılan ve kullanıcıları tarafından “ Türki” adı verilen Çağatayca’yı öğrendikleri muhakkaktır. Ünlü kazak bahşısı Abay’ın ilk şiirleri de Arap yazısı ile ve Türki dilinde yazılmıştır.⁵⁴ Ahmet Baytursunoğlu’nun Kazak dilinde yaptığı reformlara kadar da Türki yazı etkisini devam ettirmiştir.

Yazılı Kazak edebiyatı ise Kazak Türkçesinin yazı dili haline getirilmesiyle başlar. Kazak Türkçesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Kazaklar tamamen Rus idaresine girdikten sonra, Rusların, idareleri altındaki Türk boylarının lehçelerini yazı dili haline getirmeleri çalışmaları sonucu yazı dili haline getirilmiştir. Tanınmış Kazak aydınlarından İbray Altınсарin (1841-1899), misyoner ve müsteşrik İlminskiy idaresinde yürütülen bu çalışmalara katılmış ve Kazak lehçesinin yazı dili haline getirilmesine öncülük etmiştir.⁵⁵ 1859’da Orınbor’da tanıştığı İlminskiy’nin tesiriyle Kazaklar için Kiril harfli bir alfabe hazırlamıştır. Bu alfabeyle ve Kazak lehçesiyle yazdığı Kazak Krestomatiyası adlı okuma kitabını 1879’da yayınlamıştır. İbray’ın bu eseriyle Kazak Türkçesi ilk defa yazı dili haline gelmiş oldu. Bir süre sonra Altınсарin, Rusların kültür politikasının Kazakları Hristiyanlaştırmak maksadını güttüğünü anlayınca Arap harfli olarak Kazak lehçesinde yazılmış Şeraitü’l İslam

⁵² Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.233

⁵³ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.223

⁵⁴ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.234

⁵⁵ Tamir. a.g.e., s.431

(Musılmanlıktın Tutgası) isimli ilmihal kitabını yayınlamıştır (1883).⁵⁶ Bunlardan başka, İbray, Turgay vilayetinde 1879'dan 1889'a kadarki müfettişliği sırasında fikirlerini ve metodlarını Kazak bozkırına taşımıştır. O, birkaç ilkokul ile dört Rus-Kazak lisesi, Kazaklar için öğretmen okulu, ve 1877'de de bir Rus kız okulunda Kazak kızları için yatakhane kurdu muştur.⁵⁷

Çağdaş Kazak dilinin ve edebiyatının temellerini atan kişi ise Ahmet Baytursunoğlu'dur. Baytursunoğlu'nun çalışmaları, araştırmadan çok öğretime yönelik çalışmalardır.⁵⁸ Kazak sosyal hayatının geliştirilmesine yönelik bu çalışmaları; alfabe, dil öğretimi ve dil öğretim metotları, folklor çalışmalarıyla, Kazak dili grameri ve edebiyatı terimlerini kapsar. Kazak gramer ve edebiyatının terimlerini ortaya koyan ve ilk kullanan odur.

Ahmet Baytursunoğlu'nun dil çalışmalarını Doç. Dr. Vahit Türk şu şekilde sınıflamıştır:

- a-Alfabe ile ilgili çalışmalar
- b-Okullar için ders kitapları
- c-Yazı, imla terminoloji ile ilgili çalışmalar
- d-Halk eğitimi ve kültürle ilgili çalışmalar⁵⁹

Biz de bu sınıflamayı esas alarak dil çalışmalarını bu sırayla incelemeye çalışacağız.

2.2.1.1. Alfabe ile ilgili çalışmaları

1895-1909 yılları arasında çeşitli yerlerde öğretmenlik yapan Ahmet Baytursunoğlu, bu sayede Kazak dili üzerine büyük tecrübe kazanmıştır. Kazak çocuklarına okuttuğu Kazak ve Tatar dilindeki Arap harfli alfabenin iyi ve eksik yönlerini çok iyi biliyordu. Bu dönemde Kazak çocukları için iyi bir eğitim ve öğretim sistemi geliştirmeyi planladı. Nogayca ve Tatarca olarak adlandırılan Arap harfli alfabeyi Kazak yazı diline göre düzenlemeyi ve imlayı belirlemeyi kafasına koydu.⁶⁰

Baytursunoğlu 1910'larda Arap yazısını Kazak Türkçesine uyarladı; bunun için elifbe konusunun ağırlıkta olduğu, okullar için yazdığı ilk kitap olan "Okuv

⁵⁶ Tamir, a.g.e., s.432

⁵⁷ Sadettin Gömeç, (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. (2. Baskı) Akçağ, s.89

⁵⁸ Buran Ahmet, Alkaya Ercan. (2002). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. TİSAV Elazığ Şubesi Yanları, s.251

⁵⁹ Türk, a.g.m., s.2

⁶⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.215

Kuralı” yayınladı. Baytursun alfabesi Türki’den ayrı olarak doğrudan doğruya Kazakçanın yazıldığı ilk alfbedir. Şunu da burada belirtelim ki, Çarlık döneminde, 19. yüzyıl ortalarında Kazak Türkçesinin yazı dili olması için birçok çaba harcandı. Bu dönemde Rus Türkologları Kırgızca veya Kazak-Kırgızca adını verdikleri Kazak metinlerini Rus alfabesiyle (Kiril) yayınladıkları ilmi eserlerde ilk kez yazdılar.⁶¹

Baytursunoğlu tarafından hazırlanmış alfbede Kazak konuşma dilinin sesleri ve ses yapısı esas alınmıştır.⁶² Alim, 24 harfli Türki yazıdan 16 işareti alır, yine Arap yazısına dayalı 8 işareti kendisi icat eder, yine 24 harfli bir alfbede oluşturur. Bu alfbedeki seslerin 5’i sesli, 17’si sessiz, 2’si yarı seslidir.⁶³ Baytursunoğlu’nun bu alfabesi ilk olarak Orenburg’da 1912 yılında basıldı. Bundan önce Kazakistan’da Tatar dili etkisinden kurtulmak ve yenilik yapmak için biri 1906 yılında Kazan’daki “Örnek” basmasında (matbaasında) “Kazak Alfabesi” adıyla, diğeri Baytursunoğlu alfabesiyle hemen ayın zamanda Ufa’da “Şarık” basmasında çıkmış, iki ayrı, yeni alfbede denemesi de yapılmıştır.⁶⁴ Yalnızca Kazak fonetiğine göre hazırlanmış Baytursunoğlu alfabesi şöyledir:

ر ز س غ ق ك گ ك
 آ ب پ ت ج چ د
 ل م ن و و ی ب ه ه ا ء

Baytursunoğlu’nun Türki yazı sisteminde yaptığı değişiklikleri Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun şu şekilde açıklamıştır:

“1-Arapça ve Farsça’dan giren kelimelerin asıllarındaki imla ile yazılması ilkesini kaldırmış, bu kelimelerin Kazakça’da söylendiği gibi yazılması ilkesini getirmiştir.

2-Kazakça’da ses olarak karşılığı bulunmayan ث ح ذ خ ع ظ ف harflerini alfbeden çıkarmıştır. ص ve ط harfleri Türkçe asıllı kelimeler için Osmanlı imlasında kullanılan ancak, Türki imlada kullanılmayan ت (t) ve ث (s) sesleri hem ince hem kalın sıralı sözlerde gösterilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin orijinal yazılışları da kaldırıldığı için ص ve ط harflerine de ihtiyaç kalmamıştı. Dolayısıyla bu ikisi de yeni alfbede alınmadı. Bugün Kazakça’da ш (ş) ile gösterilen ses, Baytursunoğlu alfabesinde چ ile gösterildiğinden ش harfi de alfbede alınmadı. Bugünkü j sesi de ج ile gösterildiğinden ج sesi de Baytursun alfabesinde yoktur. ه sesi ise sadece birinci heceden sonra kapalı hece için kullanılmıştır.

⁶¹ Gömeç, a.g.e., s.69

⁶² Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.234

⁶³ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.315

⁶⁴ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.312

3-Türki imlada zaman zaman kullanılan harekelere de (----- , ----- , ----- , ----- , -----) Baytursun imlasında yer verilmemiştir.

4-Bilindiği üzere Arap alfabesinde kalın ve ince ünlüleri birbirinden ayıran bir işaret yoktur. Baytursunoğlu kelimelerin ince sıradan olduğunu göstermek için kelimelerin başına ء (hemze) işareti koymuştur. ء (til), ء سوت (süt), ء ايت (it). Ancak ك , گ , ب , د , ه , ه , ه harfleri sadece ince sıralı kelimelerde bulunduğundan, içinde bu harflerden biri bulunan kelimelerde ء (hemze) kullanılmamıştır. Dolayısıyla başında ء (hemze) veya içinde ك , گ , ب , د , ه , ه harfi bulunan kelimeler ince, diğerleri kalın okunacaktır.

5-Arap alfabesinde o, ö ile ü, u sesleri için de ayırıcı işaret yoktur. Baytursunoğlu ء (hemze) harfini ö yü o dan; ء harfini de ü yü u dan ayırmak için kullanmıştır. Bunlar yukarıda belirtildiği gibi ince sessizler ve kalın sessizlerin yanında da rahatlıkla anlaşılıyordu. Ancak ünlülerden sonra ء harfi yarı ünlü w sesine karşılık oluyordu.

6-Kelime içinde ve sonunda a karşılığı olan ا (elif) kelime başında herhangi bir sesin karşılığı değildi. Sadece diğer ünlülerin “tayak” ı olarak kullanılır. ابكى (eki), اون (üç), اون (on). Kelime başındaki a sesi için ا (medli elif) kullanılmıştır. آغاچ (ağaç), آلتى (altı).

7-ى harfi kelime sonundaki ı ve i sesleri için kullanılır; آلتى (altı), جاقسى (caksı). Kelime içindeki kapalı hecelerde açık da kapalı da olsa ilk hecede ı ve i sesleri için herhangi bir işaret kullanılmaz. ارمچك (irimçik), جرتق (cirtık). Ancak baştaki ı ve i için tayak olarak bir ا (elif) bulunur. اس (ıs), ارس (ırs), استه و (istew), اچنده (içinde). İlk heceden sonraki açık hecelerde ise ı ve i için ى harfi kullanılır. بىكه (bike), آيتىلادى (aytıladı).

8-y sesi, ى harfinin altına iki nokta konularak (ى) ı ve i den ayrılmıştır: اوي (oy), آي (ay), Ancak kelime içindeki ى harf hem ı, i hem y için kullanılır. بوياق (boyak), آيتىلادى (aytıladı).

9-e sesi ilk hecede ى ile diğer hecelerde ە , ە harfleri ile gösterilir. ىرته (erte), ىل (el), تيره ك (teren), مېده (mende).⁶⁵

Ahmet Baytursunoğlu alfabesi Kazak ses sistemini en doğru şekilde yansıtan bir alfabledir. Bu nedenle de 1920’den sonra kabul edilen Latin alfabesi de Baytursun alfabesi esas alınarak yapılmıştır. Kabul edilen Latin alfabesi her ses için bir harf ilkesine dayanır. Bu alfabe şöyledir:

а ә в ç c d e g q ъ і k q l m n η o ө p r s t u y v j z

Baytursunoğlu imlasında olduğu gibi burada da ş (ш) sesi için c, j (ж) sesi için ç harfleri benimsenmiştir. Sadece Rusça kelimelerde bulunan f (ф) ve h (х)

⁶⁵ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.236

harfleri Latin harfli alfabede de yoktur.⁶⁶ 1940 yılına kadar bu Latin alfabesi kullanılır.⁶⁷

Diğer Türk lehçelerine göre Kazak Türkçesi'nde Arapça ve Farsça'nın etkisi oldukça azdır. Bu dillerden Kazakça'ya girmiş olan kelimeler ancak kulak vasıtasıyla geçmiş olduğundan, bunlar Kazak ses kaidelerine tamamen uymuş bulunmaktadırlar; fatiha (bata), mihnet (beynet) vb.

1924 yılı Temmuz ayında Orenburg'da Kazak-Kırgız aydınlarının birinci kurultayı toplanır. Toplantının alfabe ile ilgili oturumunda Ahmet Baytursunoğlu bir bildiri sunar. O, öncelikle Latin alfabesine geçmek istemenin aceleye getirilmemesini, bu düşüncede olanların henüz yeterli çalışmaları yapmadıklarını düşündüğünü söyler. Bunun yerine zaten kullanılan Arap alfabesinin bir takım kusurlu ve eksik yönlerinin düzeltilmesinin hem kolay hem de akıllıca olacağını anlatır. Baytursunoğlu iyi bir alfabenin en önemli özelliğinin; dildeki sesleri karşılaması yanında kolay öğrenilmesi ve kullanılması, hızlı yazılabilmesi, harflerin ayrı ayrı göze görünmesi, basım ve yayım işlerine de uygun olması şeklinde açıklar. Sözlerine: “ Hazırladığımız Kazak alfabesinden daha iyisi şimdilik yok. Latin'e de geçsek o, bundan daha iyi olamaz. Bu nedenle Latin'e geçmek niye?”⁶⁸ diyerek son vermiştir.

O, aynı toplantıda, Kazaklarda alfabe değişikliği ile ilgili olarak;

“...Arap harfinin bir noksanı; her bir harfin üç-dört türlü yazılışı var. Bu eksiklikleri ortadan kaldırmak alfabe değiştirmekten daha kolay. Bazı reformlarla bu alfabeyle daha kullanılabilir bir şekle getirelim. Bir de bu alfabeyle basım işlerini yapabiliyoruz ve bunun için bir sürü masraf yaptık. Eğer Latin'e geçsek bunları yenilememiz gerek, dolayısıyla ekonomik olarak da Latin'e geçiş bize ağır olacak.”⁶⁹

şeklinde görüş bildirmiştir.

Toplantıda alfabe konusunda ateşli tartışmalar yaşanır. Ahmet'i destekleyenler çeşitli gerekçeler söyleyip, yeni alfabeyle karşı olduklarını bildirirler. Bu tartışmalar; “Bu zamana kadarki yaşayan medeniyetimizden, manevi zenginliğimizden neden ayrılalım?”⁷⁰ demeye kadar ilerler. Toplantı sonucunda oylama yapılır. Oylar eşit çıkar. Her iki tarafın ortak kararıyla ileriki bir zamanda yeni bir toplantı düzenlenmesine ve bu toplantıda bulunmayan Türkistan

⁶⁶ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e. s.237

⁶⁷ Buran ve Alkaya .g.e., s.252

⁶⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.197

⁶⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.197

⁷⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.197

Cumhuriyeti çatısı altındaki Sirderya, Yedisu eyaletleri ile Karakalpak, Kurama, Astrahan Kazaklarının temsilcilerinin de katılımının sağlanıp, konunun tekrar tartışılması kararlaştırılır. Sonuç olarak her kesimin kabul ettiği alfabe belirlenene kadar edebi ve diğer yazılı eserlerde her kesimin kendince alfabe kullanması oy çokluğuyla kabul edilir.

1924 yılında Orenburg'da gerçekleşen bu ilk Kazak-Kırgız bilim adamları kurultayından sonra Baytursunoğlu alfabesi Kazakistan Kazakları için resmi alfabe olarak kabul edilmiştir.⁷¹ 1928'de Latin alfabesinin kabulüne kadar da geçerliliğini koruyan bu alfabeyi Baytursunoğlu, gayri resmi olarak, ta 1913 yılından beri, yayınlamaya başladığı Kazak gazetesi sayfalarında ve yazdığı kitaplarda kullanıyordu.

1924 yılında resmileşene kadar Baytursunoğlu'nun kendi eserlerinde ve gazetesinde gayri resmi olarak kendi alfabesini kullanması, Kazak aydınlarının ilk kurultayı sonunda her bölgenin yazılı metinlerinde kendilerine uygun alfabeyi kullanması yönünde alınan karar bize gösteriyor ki Kazaklar arasında alfabe konusunda ciddi sorunlar bulunmaktaydı. Bizim düşüncemizce bu sorunların temelinde Çarlık döneminden beri Rus-Kazak okulları ve özellikle İlminskiy'in Orta Asya Türk birliğini koparmak maksadıyla her kavme ayrı alfabe oluşturma çabaları yatmaktadır. Baytursunoğlu'nun da daha 1896'da Alektorov ile yaptığı görüşmede İlminskiy'in başını çektiği misyonerlik çalışmalarının gerçek yüzünü öğrendiğini biliyoruz. Şunu da burada belirtelim ki Osmanlı devleti ile Arap dünyası arasında Lawrance nasıl bir rol oynamışsa, Orta Asya Türkleri arasındaki dil ve kültür birliğini parçalayarak onların Rus boyunduruğuna girmesi ve asimile edilmesi yönünde İlminskiy aynı rolü oynamıştır. Her iki oyuncunun da hemen hemen aynı tarihlerde sahnede olması, dünya Türklüğü'nü felce uğratma noktasında düğümlenmektedir.

Bolşevik Rusya döneminde, Türk dilleri üzerinde yapılması düşünülen tahribat, Çarlık dönemine göre daha da şiddeti artırılarak hızlı bir şekilde uygulanmıştır. Ruslar, 1928'de Türkler için Kiril harfleriyle karışık bir Latin harfleri sistemini uygulamaya başlarlar. Rusların önde gelen dil bilginlerinden olan Polivanov, İlminskiy'den bayrağı devralan kişidir. Polivanov, 1927'de Şark İnkılabı mecmuasında Rus ve Türk dilleri üzerine ve bilhassa Türk dilinin Rusça'nın tesirinde

---

⁷¹ Eşimhanov, a.g.e., s.198

nasıl kalabileceği hakkında yazılar yazmıştır. Kiril Latin karışık alfabe hazırlanırken Türk lehçelerine uygulanan alfabelerin bazı noktalarda bir birinden farklı olmalarına dikkat edilmiştir. Burada güdülen maksat gün gibi aşıkardır; Türk lehçelerini alfabe bakımından da ayırmak, dil birliğini bozmak. Türkiye’de Latin alfabesi uygulamaya konduktan sonra, Rus idaresindeki Türklerle, Türkiye Türkleri’nin biraz farklı da olsa ortak alfabeyle sahip olmaları, Türkiye’nin Türkistan’da ve Kafkaslar’da nüfuzunun hızla artmasına sebep olmuştur. Bu durum Rusları son derece tedirgin etmiştir. Sonuçta Ruslar, 1940-1941 yıllarında her Türk lehçesi için birbirinden farklı, Kiril alfabesi uygulamaya başlamışlardır. Latin alfabesi ile yazılan kitaplar toplatılarak imha edilmiştir.⁷²

Burada hem Çarlık hem de Komünist dönemde Türkleri asimile etmeye yönelik çalışmalarla ilgili olarak (bazı kısımlar tekrar edilmiş olsa da) şunları da belirtmek, konunun boyutlarının ve özellikle Türk halklarına yönelik bir girişim olduğunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır:

“...Çarlık Rusyası zamanında önceleri Türk halkı zorla hristiyanlaştırılmak ve böylece Ruslaştırılmak istenmiştir, bu metod istenilen sonucu vermeyince her Türk boyu için Kril harfleri esasına dayanan ayrı alfabeler hazırlanarak kültür yoluyla Ruslaştırılmak istenmiştir. Bu faaliyet Sovyet devri yöneticileri tarafından da aynen devralınmıştır. Hemen şunu da belirtmek gerek: Sovyet yöneticileri Türk boylarını Rusça’yı daha iyi öğrenmeleri gerekçesi ile Kril harfleri temeline dayanan alfabeleri kullanmaya zorlarken, Sovyetler Birliği’ndeki başka milletlere Ermeni, Gürcü, Eston, Leton veya Litvanyalılar’a bu mecburiyeti getirmedir.”⁷³

Baytursunoğlu alfabesinin o zamanda en gelişmiş Kazak alfabesi olması ve 1924’te resmen kabulü Kazakistan dışındaki Kazakların özellikle Çin’de bulunanların dikkatlerini çekmiş ve onlar bu alfabeyle olduğu gibi almışlardır. 1925-1926 yılları arasında Kulca, Şeveşek, Sarısümbeze (Altay), Urumçi’de yaşayan Kazaklar “Yeni Elifbe”, “Yeni İmla”, “Baytursun İmlası”, “A.Baytursunov Elifbesi” gibi adlarla bu alfabeyle yazılı metinlerinde kullanmaya başladılar.⁷⁴ Sadece Kazaklar değil Uygur ve Kırgızlar da Baytursunoğlu alfabesini esas alarak kendi alfabelerini düzenlerler.⁷⁵ Bu tarihe kadar Çin’de yaşayan Kazak, Uygur, Kırgız, Tatar, Özbek Türkleri kendi yazılarında Çağatay Türkçesi’ni kullanıyorlardı.⁷⁶

⁷² Mehmet Saray. (1998). Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi. MEB Yayınları, Ankara, s.243

⁷³ Gömeç, a.g.e., s.83

⁷⁴ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.212

⁷⁵ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.330

⁷⁶ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.324

Çağatay İmlası, Ahmet Baytursunoğlu imlasının ortaya çıktığı 20. yüzyılın ilk yarısına kadar Orta Asya'da Türk dilli halklarca kullanıldı. Bin yıldan daha uzun bir süre Türkler arasında kullanılan ve Kaşkarlı'nın eseriyle ortaya çıkmış olan Arap harfli alfabeden sonra A. Baytursunoğlu'nun büyük değişiklikler yaptığı alfabe, sadece Kazak Türklerinin değil bütün Türk kavimlerinin imla ve yazı sisteminde önemli etkiler yaptı. Özbekler, Tatarlar, Karakalpaklar kendi alfabelerinde reforma gittiler. Alfabe hiç değiştirilmeden, ne zaman kullanılmaya başlandı bilemiyoruz, ancak, 1924 yılına kadar Kırgızlar tarafından da kullanılmıştır.⁷⁷ Öyle ki bu alfabe Kazakistan dışındaki Kazaklar arasında yakın zamana kadar kullanılıyordu. Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'da basılan Bizdin Otan, Şolkar gazeteleri Kirilin yanı sıra Kazakistan dışındaki Kazakların okuyabilmesi için 1990'lı yıllara kadar Baytursunoğlu alfabesi ile de basıldı. Günümüzde de Afganistan ve İran'da yaşayan Kazakların ilkokul kitapları da dahil yazılı ürünlerinde bu alfabe kullanılmaktadır.⁷⁸

Baytursunoğlu alfabesi ve alfabe hakkındaki görüşleri Tatar aydınları arasında da yankı uyandırır. Tatar aydınları da Baytursunoğlu alfabesinden esinlenerek kendi alfabeleri üzerinde reform yaparlar.⁷⁹

Burada örnek olarak, Çin'de yaşayan Kazak, Kırgız ve Uygur Türkleri'nin A. Baytursunoğlu alfabesi esasında oluşturdukları alfabeleri vermek uygun olacaktır.

⁷⁷ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.312

⁷⁸ Kaydarova ve Sızdıkova, a.g.e., s.150

⁷⁹ Kaydarova ve Sızdıkova, a.g.e., s.315

Tablo 2.2.1.1.1. Çin’de Yaşayan Kazak, Kırgız ve Uygur Türklerinin Baytursunoğlu Alfabeti Temelinde Hazırlanmış Alfabeleri

	Kazakça	Uygurca	Kırgızca	Günümüzde Kullanılan Kiri alfabeti		Kazakça	Uygurca	Kırgızca	Günümüzde Kullanılan Kiri alfabeti
1	А	ا	А	A	18	9	9	9	0
2	Б	ب	Б	B	19	9'	9'	9'	0
3	С	س	С	C	20	پ	پ	پ	п
4	Д	د	Д	D	21	ر	ر	ر	p
5	Е	ه	Е	E	22	س	س	س	c
6	Ф	ف	Ф	F	23	ت	ت	ت	T
7	Г	غ	Г	G	24	ق	ق	ق	y
8	Х	خ	Х	X	25	ق'	ق'	ق'	ʏ
9	Ж	ج	Ж	J	26	ق'	ق'	ق'	ʏ
10	З	ز	З	Z	27	ق	ق	ق	φ
11	Й	ي	Й	Y	28	ح	ح	ح	X
12	К	ك	К	K	29	ح	ح	ح	h
13	Қ	ق	Қ	Q	30	ح	ح	ح	4
14	Ш	ش	Ш	S	31	ش	ش	ش	w
15	М	م	М	M	32	ى	ى	ى	bl
16	Н	ن	Н	N	33	ى'	ى'	ى'	l
17	Ң	ن	Ң	H					

1926 yılında Bakü’de gerçekleşen 1. Türkoloji kurultayından sonra hemen hemen bütün Türk dünyası kendi şivelerine uygun Latin esaslı alfabe oluşturmaya başladılar. 1928’de Kazaklar da daha önce de belirttiğimiz gibi büyük ölçüde, Ahmet Baytursunoğlu alfabetine bağlı kalınarak hazırlanmış Latin alfabetini kabul ederler.

Bu alfabe 1940 yılında Sovyetler tarafından zorla kabul ettirilen Kiril alfabesine kadar kullanılır. Günümüzde de bu Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Son yıllarda tekrar Latin alfabesine geçmek için çalışmalar başlamıştır.

2.2.1.2. Okullar İçin Ders Kitapları

Kazak dili ile ilgili çalışmaların bir çoğunu ilk olarak Rus alimler yapmışlardır. Bu konuda P. M. Melioranskiy, N. İ. İlminskiy, M. A. Terentev, V. V. Katarinskiy, W. Radlov vb ünlü alimlerin önemli çalışmaları vardır. 19. yüzyıl ortalarından başlayarak, Kazak alimleri de bu konuda çalışmalar yapmaya başladılar. Yüzyılın sonlarına doğru ise Kazak dilbilimcileri Rus alimleri sayıca çok çok aşarlar, eserlerinin niteliği de oldukça iyidir. İlk Kazak dilbilim alimleri arasında B. Baktıgereev, M. Bekimov, M. Bekçurin, İ. Bukin, D. Sultaŋazin, N. Jetpisbaev, P. Düysenbaev, Z. Karimov, M. Sızdıkov, A. Baytursunoğlu'nun isimlerini sayabiliriz. Bunlar arasında Kazak dil bilimini kuran ve yöntemlerini belirleyen alim Ahmet Baytursunoğlu olmuştur.⁸⁰

Yukarıda isimleri zikredilen Kazak ve Rus alimleri; Kazak dilinin fonetiği, grameri, sözlüğü gibi konularda önemli eserler yazdılar. Özellikle İlminskiy, Melioranskiy, Katarinskiy'in çalışmaları ders kitabı şeklindedir. Kazak alimlerinin çalışmalarının ise daha çok sözlük, konuşma kılavuzu, dil bilim hakkında makaleler, gramer kitapları şeklinde olduğunu görüyoruz. Bu araştırmacıların eserlerinin bir çoğu Sent Petersburg, Kazan, Ufa, Orenburg, Taşkent, Omsk gibi şehirlerde basılmıştır. St. Petersburg'ta daha çok Rus alimleri A. L. Levşin, N. Maev, P. M. Melioranskiy, N. Ostrovmov, M. Terentev, L. Bugadov ve Kazak Şokan Velihanov'un çalışmaları; Kazan matbaalarında ise A. E. Alektorov, V. O. Grigorev, P. Znamenskiy, N. İ. Zolotinskiy, N. İ. İlminskiy, N. F. Katanov, A. V. Vasilev gibi Rus alimleri ile birlikte N. S. Jetpisbaev, Z. Karimov, Ş. Rahmetullin, M. Sızdıkov, M. Moldıbaev, K. Serğaliev, M. Bekçurin, A. Baytursunoğlu gibi Kazak alimlerinin çalışmaları yayınlanmıştır.⁸¹

Ahmet Baytursunoğlu'nun çalışmaları Kazak dili üzerine Kazak aydınlarının yaptığı ilk çalışmalardandır. Onun araştırmaları Kazak dili tarihi çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Baytursunoğlu'nun birçok kez basılan o ders kitapları; Til Kural, Til Tanıtkış, Okuv Kuralı, Elip bi, Edebiyat Tanıtkış ile Kazak

⁸⁰ Kanalbekov ve Bekseyitova, ag.e., s.310

⁸¹ Kanalbekov ve Bekseyitova, a.g.e., s.314

Türkçesi'nin sesli harflerine, okuma sistemine, okumanın “bayluv, tete, körnekti, ulı” diye adlandırılan türlerine ait birçok ilmi-metodik makaleleri ve Türkoloji hakkında araştırmaları bulunmaktadır. Çalışmaları daha çok dil üzerine olmuştur.⁸²

Okuv Kuralı

Ahmet Baytursunoğlu'nun okul öğrencilerine yönelik, daha çok yeni alfabeyi öğretmek amacıyla yazdığı, ilk kitabı 1912 yılında Orenburg'da yayınladığı “Okuv Kuralı” adlı eseridir. Bu eser verilen örnek metinler ve konuların tertibiyle dikkat çekicidir. Bu eserde kolaydan zora doğru olan bir sistem uygulamıştır. Ders kitabının en ilgi çekici yanlarından biri atasözlerinden yola çıkarak işaret ettiği farklı dünyalar ve kendine has öğretim sistemidir. “Şaka da olsa düşünerek söyle”, “Akıl gençlerle, yürük tay atla.”, “Ekmezsen ürün olmaz, öğrenmezsen bilgi bulaşmaz.” gibi atasözlerini çok kullanmıştır. Böylelikle okuma yazmayı öğretmenin yanında terbiye etmeyi de amaçlamıştır. Diğer bir dikkat çekici yön ise, çocukların dua öğrenmelerini teşvik etmek için halk şiirlerini kullanmasıdır. Örneğin;

Aşın aşın aşına
Bereket versin başına
Bıldırcın gibi yürüyüp
Sülün gibi salınıp
Hızır gelsin karşına
Senden zenginlik gitmesin
Tanrı versin bereket
Tekmelese gitmesin
Rüzgarının iki ucuna
At koşursa yetmesin.⁸³

Bu türden şiirleri birçok ders kitabında kullanan Baytursunoğlu, eğitimi zevkli hale getirmeyi başarmıştır.

Okuv Kuralı kitabıyla ilgili şu bilgiler de kitabın içeriğinin daha iyi anlaşılması ve İsmail Gaspıralı'nın Türk dünyasında bir eğitim seferberliğine dönüştürdüğü Usul-i Cedit sisteminin Kazak aydınlarına ve eğitim sistemine etkisini göstermesi bakımından önemlidir:

⁸² Baytursunov, a.g.e., s.520

⁸³ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.307

“...Baytursunoğlu, Kazak Türkçesi'nin Arap harfli alfabetini ve imlasını tespit ederken Gaspralı İsmail Bey'in Usul-i Cedit metodlarına göre hareket etmiştir, bunu da yazdığı kitapta açıkça belirtmiştir. Nitekim bu konuda yazdığı kitabın adı Oquw Kuralı “Usûl-ü Savtiye Johımen Tertip edilgen Kazakşa Elifba”dır. Bu eserde Usûl-i Savtiye'ye uyulduğu gibi okuma-yazma öğretilirken de “Usûl-i Tedrici” aynen uygulanmıştır. Yani ilk önce üç harf ve bunlarla okuma yazma öğretildikten sonra sırasıyla diğer harflerin öğretilmesine geçilmiştir. Ayrıca kendisi de Aykap dergisinde aynı konu ile ilgili olarak yazdığı bir yazıda: [Usul-i Cedit veya töte okuv (doğrudan okuma) metodunun var olduğunu biliyoruz, fakat bu metod Kazaklar arasında az yayılmıştır. Bizim maksadımız da bu metodu Kazaklar arasında daha çok yaymaktır.] demektedir.”⁸⁴

Yukarıdaki paragrafta Usul-i Cedit adlı eğitim sisteminin alfabe ve imla ile ilgili uyguladığı iki metoddan bahsedilmiş ve usul-i tedrici kısaca açıklanmıştır. Diğer metod olan usul-i savtiye ise kısaca şudur: Usul-i savtiye, sesli yöntem anlamına gelen bir terim olup, bir imla biçimidir. Buna göre sözcükler asıl yazılışları dikkate alınmaksızın okudukları gibi yazılıyordu.

Til Kural

Baytursunoğlu'nun dilbilgisi konularını içeren ve bir seri halinde yayınladığı Til Kural adlı ders kitabının ilki 1914(1915) ⁸⁵ yılında Orenburg'da yayınlanmıştır. Eserin dış kapağında “Kazak Tilinin Sarfı, Birinşi jıldık, Orınbor-1914” ibaresi vardır.⁸⁶ Bu okuma kitabında Aykap Dergisi sayfalarında Kazak Türkçesi'nin sesli uyumu hakkında söylenen fikirler geliştirilmiştir.⁸⁷ Kitap, dille ilgili genel bilgilerin verildiği bir önsözden sonra “konuşma ve cümle, cümle ve kelime, kelime ve hece, hece ve ses” ile ilgili bilgiler içermekte; Kazak Sözündeki Sesler ve Onların Harfleri başlığı altında Kazak Türkçesi'nin seslerini tanıtmaktadır.⁸⁸ Özellikle “söz bölümleri, hece ile sesli, hece ile söz” gibi meseleler üzerinde durulmuştur.⁸⁹ “Yazma Kuralları” başlığı altında Arap alfabesinin Kazak Türkçesi'ne uygulanması ve Arap harflerinin hecelere göre nasıl yazılması gerektiği açıklandıktan sonra ekler üzerinde durulmaktadır.⁹⁰ Ayrıca Kazak Türkçesi'ndeki sözlerin kökü ve kelimelerin yaygınlığı konusunda da birçok bilgi vermiştir. Kelimelerin köküne bağlı olarak “kök söz, türemiş söz, ikileme, yardımcı söz (edet)

⁸⁴ Ferhat Tamir. (2001). *Gaspralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesiri*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. TDK. Ankara, 12(1): 416

⁸⁵ Kanat Moldatayev. (1997). *Ahmet Baytursinov*. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, 15, s.46

⁸⁶ Vahit Türk, a.g.m., s.5

⁸⁷ Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.376

⁸⁸ Vahit Türk, a.g.m., s.5

⁸⁹ Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.376

⁹⁰ Vahit Türk, a.g.m., s.5

ve ek” adıyla beş bölüm oluşturulmuştur. Daha sonra bunları “asıl isimler, edatlar, ünlemler” şeklinde üçe ayırmış, geri kalanlarını da bu gruplar içinde değerlendirmiştir.⁹¹

İlkinin genişletilmiş baskısı olan ikinci Til Kural kitabı 1922 yılında Orenburg’ta basılmıştır. Kitabın dış kapağında “Yer yüzünün işçileri birleşiniz.” sloganı yazılmıştır. Bu baskıda 1914 yılındaki okuma kitabında “söz öbekleri, çekim ve yapım ekleri” geniş bir şekilde ele alınıp, incelenmiştir.⁹²

Kazak-Kırgız bilim adamlarının ilk toplantısından sonra değişiklikler yapılarak dördüncü kez basılan (Kızıl-Orda 1925) Til Kural adlı eserinin dış kapağında “Düzeltilip tamamlanarak yeni imla ile üçüncü basılışı.” yazmaktadır. Bu kitapta ağırlıklı olarak cümle bilgisi üzerinde durulmakta, ikinci ana başlık olarak da imla konusu ele alınmaktadır. Til Kural’ın bu baskısının içeriğini, kitap hakkında daha geniş bilgi sağlanacağı düşüncesi ile özet şeklinde vermeyi uygun bulduk. Kitap:

Söz Başı

“Dil insanın insan olduğunu gösteren belge, kullandığı silahlardan biri. Bu dünyada insanlar dilinden ayrılıp, sözünden kalsa nasıl bir zorluğa düşerdi. Bugünkü insanların yazıdan ayrılıp yazmadığını düşünsek bu durum da dilden ayrılmaktan hafif bir şey değildir. Bizim zamanımız yazı zamanı. Yazı ile anlatmak artık söz ile anlatmaktan daha etkili...”⁹³

şeklinde, Baytursunoğlu’nun dil ve yazı hakkındaki düşüncelerini anlattığı girişle başlar.

Bundan sonra yazı öğrenme, yazı tanıma meseleleri ele alınıyor. Kazak okullarındaki eğitim öğretim ve bu konulardaki zorluklar anlatılıp, yazar kendi eğitim metodunu ortaya koyuyor. Dil bilimle ilgili genel konulara da zaman zaman değiniyor. Örneğin:

“...Dünyadaki halkların dili esasında üçe ayrılır: 1- Vurgulu dil, 2-Eklemeli dil, 3-Bükümlü dil. Vurgulu dil köklerinde (kalıbında) değişiklik olmayan dildir. Örneğin: Çin ve Japon dilleri. Eklemeli dil kelimenin köküne ekler getirilip değişikliğe uğrayan dil. Örneğin Türk ve Fin dilleri. Bükümlü dil söz kalıplarının değiştiği dil. Örneğin: Rus ve Arap dilleri. (11. bölüm)⁹⁴

⁹¹ Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.376

⁹² Aşa ve Banbergenova, a.g.m., s.376

⁹³ Eşimhanov, a.g.e., s.3

⁹⁴ Eşimhanov, a.g.e., s.4

Dil öğrenmenin gereğiyle ilgili düşüncelerini belirttikten sonra, Baytursunoğlu, bu konuda yapılması gerekenleri şu şekilde özetler:

“...Biz de dilimizin bozulmadan kalmasını istiyorsak öncelikle eğitimi kendi dilimizde yapmalıyız, sonra diğer dilleri öğrenmemiz kolay olur. Kazak ilkokullarında başka bilimlerle birlikte Kazak dilinin ses, sözcük, cümle sistemini de öğretmek gerek.”⁹⁵

Kitaptaki ana ve yan başlıklar şunlardır:

Söz Başı (1-3. s), Dil Üyeleri, Sözcük ve Cümle, Sözcük ve Ekler, Ek ve Ses (3-10. s), Kazak Dilindeki sesler ve Onların işaretleri (11-14. s); Sözcük Türleri (15-16. s); Sözcük türetmenin genel kuralları (17-18. s); Yapım Ekleri “on dokuz türü yer almaktadır” (19-26.s); Atavış Sözcükler “ad, sıfat, sayı sıfatı, zamir, fiil” (27-33.s); Bağlaç (34-37.s); Zarf, Parçacık, Bağlaç, Ünlem, Korıtu (38.s); satır sonuna sığmayan kelimelerin doğru bölünmesi (39.s) bölümlerinden oluşmaktadır. Her bir konuya açıklamalar getirilmiş, örnekler verilmiş, “sınav” adı verilen alıştırmalar ve ödevler verilmiştir. Verilen açıklamalar oldukça anlaşılır ve açıktır. Örneğin; “ad”ı açıklayan bölüme bir göz atalım: “ Sözcüklerin her biri eşyanın kendisini belirtiyor, örnek: yer, dağ, taş, su, ağaç, ot, yaprak, güneş, ay, yıldız, bulut, kar, yağmur, yel, buğu, ılgım, insan (kişi), hayvan, yabani hayvan, kuş, kurbağa, akrep, sinek, sirke sineği, kurt, karınca, şehir, döşek vb nesnelere karşılık gelen sözcüklere “ad” diyoruz. Ad’ı bulmak için “kim?, ne?” diye sorarız. “ kim?” diye adam (insan) hakkında sorarız, “ne?” diye başka maddeler hakkında sorarız.(27.s)⁹⁶

Bunun gibi dille ilgili açıklamaların ilmi derinliği türlü kategorilere ayrılmış, onlara Kazakça terimler ve adlar verilmiştir. Günümüzde Kazak dili terimlerinin A. Baytursunoğlu’nun verdiği terimler olduğunu görmekteyiz.⁹⁷

Bayanşı

Ahmet Baytursunoğlu’nun metot konusunu ele aldığı “Kazakça Elippege Bayanşı (Kazakça Alfabeğe Başlama)” , kısaca “Bayanşı” olarak bilinen ilk eseri 1920’de Kazan’da basılmıştır. Bayanşı’nın dış kapağında “ Kazak muallimleri için 1920 yılında, Kazan’da 8600 adet basıldı.”⁹⁸ açıklaması yer almaktadır. Bu eserinde Kazak mekteplerinde okuyan öğrenciler ile öğretmenlerin öğrenim esnasında karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri meselelere çözümler getirmiştir. Eserde,

⁹⁵ Eşimhanov, a.g.e., s.254

⁹⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.255

⁹⁷ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.317

⁹⁸ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.310

Kazak dilindeki sesler ve bu seslerin özellikleri “Yazı İşaretleri” başlığı altında Arap harfleriyle Kazak Türkçesi’nin yazılması şeklinde açıklanmıştır.⁹⁹

Til Tanıtıkış

Yazarın, Til Tanıtıkış (Til Kural) adlı üçüncü okuma kitabı 2. sınıflar için hazırlanmış ve 1925 (1924)¹⁰⁰ yılında Orenburg’da çıkmıştır. Bu kitapta sentaks meselelerinin yanı sıra Kazak Türkçesinin iyelik çekimi, hal çekimi, isimden isim türeten ekler, sıfatlar, sayılar, zamirler, fiiller ve fiil çatıları ele alınmıştır. 10 ayrı fiil çatısı gösterilmiş, fiil kipleri ve çekimleri örneklerle açıklanmış, zarflar ve çeşitleri, edatlar ve ünlemler ayrı ayrı ele alınmıştır.¹⁰¹

Edebiyet Tanıtıkış

Baytursun, 1926 yılında Taşkent’te Edebiyat Tanıtıkış (Edebiyat Teorisi)¹⁰² adlı eserini yayımlar. Bu eserde Kazak estetiğinin temeli olarak dilin varlığı, dilin doğru kullanılması, edebi eserlerde dilin kullanılışı¹⁰³ gibi meseleler ele alınmıştır. Ahmet’in estetik-eleştirmen özelliğini öne çıkaran bu eseri fazla miktarda okuyucuya ulaşamamıştır.¹⁰⁴ Bu eserde “til kıysını, şığarma tili, akın tili ve şeyin tili” gibi terimler ve açıklamaları yer almaktadır. Örneğin til kıysını terimi şu şekilde açıklanmaktadır: “Til kıysını dediğimiz; asıl sözün, esas olacak kanunlarını, şartlarını bildirecek, türlerini tanıtacak, edebiyat dünyasındaki sanatçıların sözlerinde, büyük eserlerinde yaşayacak ve gösterilecek olanlar.” Bu şekilde tarif edilen “til kıysını” günümüz Kazak Türkçesinde kullanılan “til medeniyeti” teriminin karşılığıdır.¹⁰⁵

Çağdaş Kazak edebiyatının kurulmasında ve gelişmesinde Edebiyat Tanıtıkış kitabının büyük tesiri olmuştur. Bu eser Kazak edebiyatının tarihi ve teorisi hakkında Kazak dilindeki ilk hacimli eserdir. Edebiyat Tanıtıkış, kitap ve edebiyat alemindeki güzel söz doğası ve bunun sırrı, mazmunları, özellikleri, tarzları ile bunların dünyadaki ve Kazak içindeki etkilerini gösteren ve öğretmeye çalışan zengin, ilmi türde örnekler veren Kazakça ilk araştırma kitabıdır.¹⁰⁶ Bu eserde o, sözlü ve yazılı edebiyatın halk için öneminden başka; insanlık, estetik, güzellik ve ezgi konularının tahliline de girişmiştir. Yazılı edebiyattaki akımlar, yöntemler hakkında özellikle de tenkidi-realizm doğrultusunda ilk fikirleri ortaya koymuştur. Araştırmacı,

⁹⁹ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.311

¹⁰⁰ Moldatayev, a.g.m., s.46

¹⁰¹ Vahit Türk, a.g.m., s.5

¹⁰² Eşimhanov, a.g.e., s.257

¹⁰³ Moldatayev, a.g.m., s.377

¹⁰⁴ Eşimhanov, a.g.e., s.257

¹⁰⁵ Moldatayev, a.g.m., 377

¹⁰⁶ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.10

Avrupa'nın eleştirel edebiyatını ele alıp, ondaki tecrübeyi örnek alarak Kazak yazılı ve sözlü ürünlerindeki uyum ve ahenk unsurlarına dikkat çekmiştir.¹⁰⁷

Yazar hüner adını “günlük işler hüneri” ve “görsel (sergi) hüneri” olarak iki ana başlık altında incelemiştir. O, bununla ilgili olarak şu açıklamaları yapıyor:

“...Bizim kesin olarak gördüğümüz , sevdiğimiz, bildiğimiz, etrafımızı çevreleyen nesnelerin kimi ya tabiat içinden çıkan, yaratılan nesne ya da adam işiyle çıkan nesnedir. Orman, deniz, dağ, nehir, pınar(bulak) bunlar tabiat içinden çıkan yaratılmış nesnelere; ev, kerpiç, bahçe, arık, kuyu bunlar insan oğlunun yaptığı nesnelere. Tabiat içinden çıkan, yaratılan varlıkların tamamı tabiat dünyasına aittir. Adam içinden çıkan nesnelerin tamamı hüner dünyasına aittir; çünkü icat edilen nesnelerin ortaya çıkmasına insan aklı, metotları, ustalığı, becerisi sebep olmaktadır.”¹⁰⁸

Kitabın içeriği özetle şöyledir:

“ Körnek (sanat) hüneri beş türde olur.

Birinci: Taştan, kerpiçten, ağaçtan ya da başka maddelerden güzellik çıkarıp; ışıklı saraylar, mescitler, medreseler, ev vb gibi şeyler yapmaktır. Bu mimarlık hüneridir (Avrupaca- arhitektura)

İkinci: Balçıktan ya da metalden kalıba dökerek; taştan ya da ağaçtan yonarak nesnenin dış görünüş ve biçimini süsleyen hünerdir. Bu heykeltıraşlık hüneridir. (Avrupaca- skulptıra)

Üçüncü: Çeşitli boya ile nesnenin içini, rengini, görünüş ve şeklini suretleyip, gösteren hüner. Bu biçim hüneridir. (Rusça-jivopis*)

Dördüncü: Ezginin (beste) türlü olanaklarını, güzelliklerini, sazını güzel söyleme, şarkı hüneri. Bu ezgi hüneridir. (Avrupaca-müzik)

Beşinci: Nesnenin durumunu, şeklini, rengini, cinsini, ne işe yaradığını söz ile anlatan hüner. Bu söz hüneri. (Kazakça-Asıl söz, Arapça-Edebiyat, Avrupaca-Literatür.)

Söz hünerinin önemini şu şekilde belirtir:

“...Hünerin ilki söz hüneridir. “ Hünerin ilki kızıl dil.” diyen Kazak atasözü var. Bunu, Kazak, söz söylemesini bilen, sözün kadrini bilen halk olduğu için söylemiştir. Önceki hünerlerin hizmetini açılmak yine söz hüneri sayesinde. Hangi görkemli saray olursa olsun, hangi gösterişli ve alımlı heykel olursa olsun, hangi hoş ezgi olursa olsun, söz ile açıklanıp, anlatılmaya ihtiyaç duyar. (2. bölüm)”¹⁰⁹

Eserin “Söz Hüneri” bölümünde söz sanatının özelliği, bu sanatın başka türlerden (mimarlık, heykeltıraşlık, ressamlık, müzik vb) farklılığından öz edilmektedir. Söz Hüneri bölümünün özeti şu şekildedir:

“SÖZ HÜNERİ

¹⁰⁷ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.11

¹⁰⁸ Şeripova ve Devitov, a.g.e., s.10

*jivopis: ressamlık. Rusça Türkçe Sözlük.

¹⁰⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.258

...Söz hünere insan bilincinin üç esasına dayanır;

1-Aklına

2-Hayaline

3-Gönlüne

...Aklın işi anlamak, yani nesnelerin özelliğini, durumlarını kavramak, tanımak, akla yerleştirmek; hayalin işi, işaret etmek yani akıldaki nesnelere tanınan nesnelerin görünüşüne koymak (kıyaslamak), benzetmek, akla resmetmek; gönlün işi yaratıcı olmak.

...Dilin görevi aklın anladığını, hayalin işaret ettiğini, gönlün arzu ettiğini söylemektir. Bunun hepsine sahip insan bulursa, ancak dilin gücü kadar işe yarar. Yani insan dilini kullanabildiği ölçüde bildiğini anlatabilir ya da dil güçlü ise bunlar aktarılabilir. Ancak dili iyi kullanabilen insan bulmak çok zor. Aklın düşündüğünü, hayalin canlandırdığını, gönlün arzuladığını dil ile söyleyip, başkalarına uzun açıklamalar yapmadan anlatmak büyük ustalık ister. Dil ile söylemenin zorluğunu, büyük ustalık gerektirdiğini şuradan fark ettim: Rusların ünlü şairi Puşkin, yazdığı şiirlerin her birini on üç kez düzeltmiş. Rusların ünlü filozofu, söz hünercisi Lev Tolstoy, eserlerini basılmak üzere verdikten sonra bir çoğunu tekrar gözden geçirmiş, düzeltme yapar veya değiştirmiş. Bu, akıldaki, hayaldaki, gönüldeki her şeyi dil ile tam olarak aktarmanın çok zor olduğunu göstermektedir. Ayrıca, söylemek ve yazmak herkesin elinden gelmez. Bunu yapsa bile sözlerinin birçoğu güzel olmaz.”¹¹⁰

Edebiyat Tanıtıkış kitabının en önemli özelliklerinden birisi de A. Baytursunoğlu'nun, Kazak dili ve edebiyatı için bulduğu terimleri derli toplu halde bu kitapta vermiş olmasıdır. Çalışmamızda bu terimlerden rastladıklarımızı aşağıda veriyoruz. Bazı terimlerin Türkiye Türkçesinde karşılıklarını parantez içerisinde verdik. Bu terimler şunlardır:

Şiir kategorisi: Bul-bulma (bilmece), ölen ayşıktarı, şuvmak, tarmak tolğavları, uykas (kafiye), buvnak (ölçü, vezin), buvındar, ağın (hece), tarmak kezenderi.

Mensur eserler: əvez-ezgi (epos-destan), tolğav (lirik şiir), aytıs (drama), şecire (secere), zamanhat (günlük), ömürbeyanı (biyografi), minezdeme (niteleme), tarihi engime (tarihi hikaye).

Gazetecilik: sayaset şeşen söz (siyasi sözler), biylik şeşen söz (hüküm bildiren sözler), köşemet şeşen söz (hürmet bildiren söz), bilimir şeşen söz (bilimsel söz), vağız (vaaz), kösem söz (nutuk).

Halk edebiyatı: ertegi (masal), anız-engime (efsane), ötirik ölen (yalan şiir), jumbak (bilmece), janıltpaş (tekerleme), bas katırğış, batırlar jırı (kahramanlık

¹¹⁰ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.141

destanları), tarihi jır, aytıs ölen (atışma), ügit ölen (öğüt), ümit ölen, tolğav (şiir), terme (derleme), mısal (örnek), dilmar söz, takpak (şiir okuma), makal, metel (atasözü), toy bastar, jar-jar (düğünlerde okunan şiir), neke kiyar, bet aşar (gelinin duvağını açarken okunan şiir), joktav (ağıt), jarapazan (ramazan manileri), bata (dua), jin şagiruv (cin çağırma), kurt şagiruv (kurt çağırma), dert köşüröv (dert geçirme), beşik jırı (ninni),

Folklor: savıktama (düzenleme), zavıktama (isteklenme), sarındama (melodi), salttama, ğuruptama (gelenek), kalıptama (kalıp).

Eserde eski edebiyat türlerine şu terimler getirilmiştir: hisse, hikayet, nasihat, minacat (münacat), maktav (övgü), dattav (gıybet). Çağdaş edebiyat türleri ise; ulı engime (roman), uzak engime (povest-uzun hikaye), engime (hikaye) terimleri verilmiştir.

Şiir türleri için; sap tolğav, markayıs tolğav, dattav (gıybet), katalav, naz (sitem-şaka), mazak (yergi), mıskıl (hiciv-alay), kuvlık, sıkak (mizahi yergi), əzil (şaka latife), elektenis, evrelenis, azaptanı. ¹¹¹şeklinde adlar verilmiştir.

Ahmet Baytursunoğlu bu çalışmasıyla Kazak edebiyatına eleştiri türünü de getirmiştir. Kendi zamanındaki edebiyatçıların eserleri üzerine yorumlar yapmış, eserlerin iyi ve eksik yönlerini göstermiştir. Örneğin:

“...Muhtar’ın (Avezov) Okığan Azamat, Sımağul’un (Sadvakasov) Kalayşa Kooperatsiya Aşıldı adlı hikayeleri kısa hikayeden çok küçük hikaye türüne yakındır. Asıl kısa hikaye türünde olanlar; Sımağul’un Avtonomiya’sı, Mirjakıp’ın (Dulatov) Kızıl Kaşar’ı, Beyimbet’in (Maylin) Ayt Küni gibi hikayeleridir.”¹¹²

şeklinde, kendi döneminde yayınlanmış eserler üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Yukarıdaki bütün bu özelliklerinden dolayı Edebiyat Tanıtıkış kitabını modern Kazak edebiyatının temellerinin atıldığı eser olarak kabul edebiliriz.

Til Jumsar

Baytursunoğlu’nun metotla ilgili ikinci eseri 1928’de Kızılorda’da basılan “Til Jumsar” adlı kitabıdır. Bu kitabın dış kapağında “ Konuşma, okuma, yazma dilini iş tecrübesiyle tanıtan birinci kitap.” ibaresi vardır.¹¹³

¹¹¹ Eşimhanov, a.g.e., s.259

¹¹² Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.11

¹¹³ Türk, a.g.m., s.5

Şiir kitapları Masa

A. Baytursunoğlu'nun ilk şiir kitabı olan Masa (Sivrisinek) 1911 yılında Orınbor'da yayınlamıştır. Kitabına ad olan Masa şiirinde Baytursun'un düşünce hayatından önemli parçalar bulunmaktadır. Masa'nın içeriğini genel olarak; milliyetçilik, bilim, sanat, manevi zenginliğin önemi, hümanizm, çağı yakalamanın gereği, eğitim ve çalışmak ve bu konularda halkı bilinçlendirmek şeklinde söyleyebiliriz. Kazak halkının mutlaka değişime ihtiyacı olduğunu vurgulayan Baytursunoğlu, bu değişimin Batıcıların aksine kendi kültürel köklerine dayanarak olmasını istiyordu. ¹¹⁴ Şiiri de bunun için bir araç olarak kullanmıştır. Masa şiirinde özellikle halkın uyanması ve kendine gelmesine vurgu yapmıştır. Aydınları da masa yani sivrisineğe benzeterek halkı bu uykusundan uyandırması gereken kimseler olarak göreve çağırmıştır.

Vızıldayıp uçan şu bizim masa,
Sapsarı ayakları uzun masa,
Aslına çekenin aslı bozulmaz,
Ancak, kara veya kızıl masa.

Uyuklayanın üstünde dönüp dursa,
Kuru sarı kanatları bozuluncaya kadar.
Uykusunu az da olsa bölmez mi?
Konmadan kulağına vızıldasa.¹¹⁵

Baytursunoğlu kendi şiirlerinde çoğunlukla Şokan, Abay, Ibray'ın hümanizm ve demokrasi içerikli görüşlerini işlemiş ve bunları geliştirmiştir. Örneğin Jığan Tergen şiirinde “millet, milletin gururunu düşünenlerin azlığı, birliğin olmayışı, yöneticilerin halka baskısı gibi sorunlar dile getirilmiştir. Bu yönüyle şiir Abay'ın Sekiz Ayak şiirine benzemektedir. Şiirde, Kazakların vurdum duymazlıklarından da şikayet etmektedir.

¹¹⁴ Keit Hitchins. (2002). Kazaklar. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.25, İstanbul, s.134

¹¹⁵ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.13

Her yolu düşünüp
 Beynimde yorumladım
 Anladım sığ ve derini
 Tatlı dille
 Yüksek sesle
 Kulağı yok sağırlara
 Anlatmaya çalıştım
 Boşa çıktı emeklerim¹¹⁶

Önceleri üstü kapalı ve sembollerle verilmek istenen düşünceler Masa kitabında açıkça dile getirilmiştir. Ahmet'in kendi başından geçen zor günler, sürgünler, yetimliği, yoksulluğu ve Kazak halkının çektikleri, özgürlüğün nimetleri temalı bir çok şiir bulunmaktadır. Kardeşime, Dostuma Mektup, Kazak Tipi, Kazak Töresi, Boz Eşeklere, Yurduma, Karkaralı Şehrine adlı şiirlerinde sadece kendini düşünen, zenginlik ve kariyer için arını namusunu satan, iyiliği kendi başında bulunan, birini doyurmayı ar saymayan ihtiyarlar, hayırsız zenginler, kendileri şad olup, boş düğmeye parlayan okumuşlar eleştirilmiştir. Bu şiirler Abay'ın hicivlerini anımsatmaktadır. Anama Mektup, Düşmana Düşen Can Sözü şiirleri ise zorluklara baş eğmeyen, bağımsızlık ve özgürlük yolunda kendini feda eden, ulus gamını çekmiş gayretli erleri¹¹⁷ tasvir etmektedir.

Baytursunoğlu'nun Masa kitabında da “At, Danışman Alek'in Babası, Balıkçı ile Balık, Altın Ateş” adlı Puşkin'den çevirdiği dört şiir ve “Talihsiz Rus Köylüsü, Kazlar” adlı Krilov'dan çevirdiği iki şiir de yer almaktadır.¹¹⁸

A. Baytursunoğlu Kazak halkı arasındaki sosyal eşitsizlikten, sınıflar arası çekişmelerden, fakir toprak işçilerinin perişan halinden ve bu durumların sebeplerinden, isyan etmeden söz edebilen bir kişiliğe sahiptir. “İnsanlık Dükkanı” adlı şiirinde yıllar boyu baskı ve eziyete sessizce sabreden halkın, uyanmasını, insanlık onurunu korumasını, sesini yükseltmesini, yalanlara aldanmamasını istemekte ve halkın uyanması için iğneleyici sözler söylemektedir. Halkın bu zor durumdan kurtulup mutluluğa ulaşmasının tek yolunun da eğitimden geçtiğini

¹¹⁶ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.13

¹¹⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.250

¹¹⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.250

belirtmekte, bunun için de halk içindeki Kazak aydınlarının sözlerine kulak verilmesini istemektedir.

Bu sözü biri almasa biri alır,
Kulağını biri salmasa biri salar.
Doğruyu herkesin beğenmesi kolay değil,
Önce yaramasa sonra yarar.

Hangisi gayret gösterip yetişti,
Vermedi hangisi yanlış karar.
Dünyada sevenin var sevmeyenin var,
Onlardan az da olsa bir iz kalır.¹¹⁹

Bu şiirinde o, her şeyden ders çıkarılması gerektiğini söylemektedir.

Her ne kadar Masa kitabı 1911'de yayınlansa da içindeki şiirlerden Ahmet'in uzun zamandır şiirle uğraştığı ve bunu halkı bilinçlendirmenin bir yolu olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1905-1907 yıllarında Çar rejimine karşı yapılan başkaldırıyla ilgili olarak şu şiiri bulunmaktadır;

BAHT

Bulutlar basıp saklıyor
Yine düşüp basılan
Tan kızılı sötüyor
Yenilene ömürden
Çıkıp görünen
Tutuklu gül yok oluyor

Ümit sürer uzağa
Yetişeyim diye murada
Yorulsam da izlemekten
Ne zaman gönül gençleşir
Güzel yaz günleri gelip

---

¹¹⁹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.12

Ne zaman yanıp mumlar
Işık verip, parıldar
Aydınlanır mı dört taraf ?¹²⁰

2.2.1.3. Yazı, imla, terminoloji ile ilgili çalışmaları

Ahmet Baytursunoğlu, Türk dillerine, bunlar arasında ortak lehçelere aynı terimleri vermeyi düşünmüştür. Bunda da ana dilin malzemelerini kullanmaya çaba sarf etmiştir. Her bir Türk dilinin Arap, Fars dillerindeki hazır terimleri alıp, kendi dillerindeki terimleri bulmaya erinip, ana dillerinin kirlenmesine yol açıklarına dikkat çekmiştir.¹²¹ O, Bakü’de 1926 yılında yapılan 1. Türkoloji Kurultayı’na “Türk Dillerinde Terminoloji Hakkında” başlıklı bildirisıyla katılmıştır.¹²² Bu kurultaya Kazakistan’ın resmi görevlisi olarak Baytursun’dan başka Eldes Omarov, Eziz Bayseyitov, Bile Süleev ve Nezir Törekulov da delege olarak katılmışlardır.¹²³ Burada şunu da belirtelim ki Baytursunoğlu bu kurultayda oturum başkanlığına ve birçok komiteye de seçilmiştir.¹²⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ahmet, Kazak dili ve edebiyatı için düşündüğü terimleri Til Kural adlı çalışmasında ayrıntılı olarak vermiştir. Alim, edebiyatın çeşitli türlerine ve konularına ait terimleri Avrupa, , Arap , Fars dillerinden ve Rusça’dan alma yerine bunların birçoğuna Kazakça alternatif bulmuş veya geliştirmiştir. Basında, kitaplarda, ders kitaplarında, radyo ve televizyonda günümüzde de kullanılan terimlerin bir çoğu Baytursunoğlu’nun terimleridir.¹²⁵

Bu terimlerle ilgili olarak günümüz Kazak alimlerinden Eşimhanov şunları söylemektedir:

“...Günümüz Kazak dilinin terimleri ana dilin söz mayasının temelinde yazılmıştır. Bugün diğer Türk dillerinin terimleri genelde Arap, Fars dillerinden alınmadır. Örneğin: zarf (üstev), fiil (etistik), usul (edis), aza (müşe), söz (gep), cümle (söylem)* vb. Bunların dışında Rus dilinden alınma terimlerin sayısı bakımından da Kazak dilindeki oran, diğer şivelere göre çok düşüktür. Örneğin; okul kitaplarında sık geçen 300’e yakın

¹²⁰ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.13

¹²¹ Baytursunov, a.g.e., s.213

¹²² Kaydarova ve Sızdıkova, a.g.e., s.150

¹²³ Eşimhanov, a.g.e., s.258

¹²⁴ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.8

¹²⁵ Eşimhanov, a.g.e., s.258

*Parantez içerisindeki Baytursun’un bulduğu ve günümüz Kazak Türkçesinde de kullanılan dilbilgisi terimleridir. haz.

dilbilgisi terimlerinin içinde Rusça olanların sayısı şöyledir. Kazak dilinde 3, Karakalpak dilinde 13, Özbek dilinde 16.”¹²⁶

2.2.1.4. Halk eğitimi ve kültürle ilgili çalışmaları

Ahmet Baytursunoğlu'nun Kazak folkloru ile ilgili çalışmalarını ve Kazak halkını bilinçlendirmek için Rusça'dan yaptığı çevirileri bu başlık altında inceleyebiliriz.

Folklor çalışmaları

Er Sayın Destanı

Ahmet Baytursunoğlu Kazak folkloruna da önemli katkılar yapmıştır. O, Er Sayın destanını 1915 yılında bir kitap şeklinde hazırlamış ve G. N. Potanin'in doğumunun 80. yıl dönümüne armağan etmiştir. Ancak bilinmeyen bir sebepten dolayı kitabı o zamanda yayınlamamıştır. Bu eser 1923 yılında Moskova'da bulunan Milletler Komiserliği denetimindeki Doğu Halkları Kitapları arasında yayınlanabilmiştir. Ahmet eserin ilk sayfasına “Ozanların söylediğini alıp işleyen, kendince yorumlayan Baytursunulu Ahmet”¹²⁷ şeklinde not düşmüştür. Kitabın son bölümünde Radlov nüshasının bazı parçaları ve G. N. Potanin'in biyografisi de yer almaktadır.¹²⁸ Biz de G. N. Potanin'in kısa bir biyografisini çalışmamızın ekler bölümünde verdik.

23 Joktav

Halk edebiyatı çalışmalarından “23 Joktav” da önemli bir çalışmadır. Kazak halkının zengin sözlü edebiyatından faydalanmak, bunları tek tek tespit etmek, sınıflandırmak ve bunların halk için önemini belirtmek, Kazak içinde daha önce yapılmış bir iş değildir. Kazak halkı içinde söylenen yirmi üç ağıtın derlemesi olan bu eser 1926 yılında Moskova'da Sovyetler Birliği Ülkelerinin Merkez Basması'nda yayınlandı. Kitabın iç kapağında “Kazak tarihinin dört yüz yılını kapsıyor. Derleyen, düzenleyen Baytursunulu Ahmet”¹²⁹ şeklinde bir açıklama bulunmaktadır.

Giriş kısmında bu eseri ne maksatla yayınladığını şöyle anlatmaktadır:

“...Sovyetler Birliğindeki halkların merkez basması bu ağıtları şu düşünceyle yayınladı:
Dünyada hiçbir dil kendi kendine doğmadı. Dünyada hiçbir dili bir ozan düşünüp

¹²⁶ Baytursunov, a.g.e.,s.213

¹²⁷ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.308

¹²⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.257

¹²⁹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.10

bulmadı, bulamazdı da. Dil denen şey büyük, güçlü halkın hayat kazanında kaynayıp, pişip dünyaya geldi. Bundan sonra ozanlar, dil önderleri bunu bezeyip, yoluna koyup, düzenini belirleyip geliştirdi. Daha sonraki yeni edebiyat için halk ağzındaki dil alınmazsa, o edebiyat yolundan çıkar. Şimdi yine ilerlemeye başlayan Kazak edebiyatında bunu akıldan çıkarmamak gerekir. Peki halk ağzındaki dil dediğimizde neyi örnek almalıyız? Elbette bunlar ağıtlar, atasözleri, bilmeceler, masallar ve şiirlerdir.”¹³⁰

Doğrusu Rus milleti dışında, hakimiyetlerinde bulunan milletlerin özellikle Türklerin, millet olarak varlığını sürdürmesine müsaade etmeyen, sözde milliyetçilik anlayışına karşı olan Sovyet makamlarının, bu düşünceler içerisinde olduğu insana pek de inandırıcı gelmiyor. Sovyet makamlarının engellerine takılmamak, tepki görmemek için Ahmet böyle bir yöntem seçmiştir. Bu şekilde o, Kazak halkına dilini korumayı ve geliştirmeyi, tarih ve geleneklerine sahip çıkmayı tenbihlemiştir.

23 Ağıt kitabında yer alan eserler arasında Bapay Batır, Kaz Davıstı Kazıbek Bey, Abılay Han Dünyadan Göçtüğünde Söylenen Ağıt¹³¹ gibi tarihi kişilikler hakkındaki ağıtlar yer almaktadır bunlara geniş açıklamalar da getirilmiştir.

Baytursun’un halk edebiyatına dair araştırmalarında Asan Kayğı, Nısanbay Akın, Navrızbay Hatip, Kubıla Akın, Jarılğasın Akın, Altıbas, Akmolada, Ebubekir, Şortanbay; Baytok, Sügir Akın, Murat Paskaja, Orınbay, Şerniyaz vb ozan ve aşıkların eserlerinden parçalar da yer almaktadır.¹³²

Ahmet Baytursunoğlu’nun eserlerinin yanı sıra fikirlerinden de önemli ölçüde yararlandığı Kazak aydınları ise Abay Kunanbaev, Ibray Altınсарin, Sultanmahmut Toraygırov, Şokan Velihanov’dur. Bu aydınlarla Baytursunoğlu’nun fikirleri büyük ölçüde örtüşüyordu. Örneğin; Ibray Altınсарin ilim çevrelerince daha çok eğitimciliği ile tanınmış biridir. Kazak çocukları için Kazak Türkçesiyle ilk ders kitaplarının yazarı ve Torğay, Orenburg şehirlerinde Batı tarzı eğitim veren bir dizi okulun kurucusudur.¹³³ Bilindiği gibi Baytursunoğlu, 1891-1895 yıllarında Orenburg’da Ibray fikirleri doğrultusunda eğitim veren bir okulda okumuştur.

Baytursunoğlu’nun Kazak müziği ve şarkıları ile ilgili olarak da önemli çalışmalar yaptığını A. V. Zataeviç “Kazak Halkının 1000” Şarkısı adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

“...O, usta sazıcı aynı zamanda şarkıcıdır. Öz halkının şarkılarını iyi biliyordu ve onları harika icra ediyordu. O, iyi saz çalıyor. Kazak halkının tarihini, etnografisini, yaşantısını

¹³⁰ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.310

¹³¹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.10

¹³² Eşimhanov, a.g.e., s.258

¹³³ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.5

ve gelenek göreneklerini çok iyi biliyordu. Ahmet Baytursun Torgay, Aktöbe, Bökey şehirleri ve Karkaralı bölgesi türkülerini yazdığım da bana çok yardım etti, hatta harika iki türküyü kendisi icra etti.”¹³⁴

Kazak halkının medeniyeti, tarihi hakkında bilgiler ve bu günüyle, geleceği hakkında düşünceler Baytursun’un hemen her eserinde yer verilen konular olmuştur. Onun sadece bu konularda bilgiler içeren “Medeniyet Tarihi” adlı yayınlanmamış bir eserinin olduğundan kaynaklar bahsetmektedir. Muhtar Avezov da bir makalesinde Baytursunoğlu’nun 1923 yılında bu eserini tamamladığından bahsetmektedir. Yayınlanmamış olan bu çalışmanın müsveddesinin de akıbeti belli değildir.¹³⁵

Çevirileri Kırk Misal

A. Baytursunoğlu’nun zengin mirası arasında çevirileri de önemli bir yere sahiptir. Onun çevirmenlikle uğraştığı dönemde, yani yirminci asrın başında özellikle klasik Rus edebiyatının Kazakça’ya çevrilmesinde önemli tecrübe kazanılmıştı. Abay ve İbray’ın çalışmalarıyla başlayan tercüme işi Baytursunoğlu, Akılbay, Mağaviya Kunanbayev, Şekerim Kudayberdiyev, Muhammatcan Serelin, Beket Ötetilevov, Ğumar Karaşev vb aydınların çevirileri ile oldukça önemli bir mesafe kat etmişti. Rus edebiyatı üzerinden Batı edebiyatından çeviriler yapan şair ve yazarlar Jusupbek Aymavitov, Mağcan Cumabayev, Mirjakıp Duvlatov’dur.

Bunlar arasında ilk kez çeviri eserlerden oluşan bir kitap yayınlayan Ahmet Baytursunoğlu’dur. Ünlü Rus yazarı İ. A. Krılov’un eserlerinin bir kısmını Kazakça’ya çevirip “Kırk Misal” adıyla Petersburg’ta 1909 yılında yayınladı. Bu eser Orta Asya Türkleri arasında çeviriden ziyade orijinal bir eser olarak benimsenmiştir. Krılov’un “ Kızböceği ile Karınca” adlı eserini 14 Ağustos 1894 yılında Kazakça’ya çeviren ve Dala Valayarı gazetesinde yayınlayan A. Kurmanbayev, Kazaklar arasında çeviri yapmanın yolunu açan kişi olmuştur.¹³⁶ Abay da Krılov’un milliyetçilik ile ilgili düşüncelerinden çok etkilenmiş ve ondan on dört eseri Kazakça’ya çevirmiştir. Baytursunoğlu’ndan önce Abay’dan başka, Krılov’un eserlerinden otuz yedisini Spandiyar Köbeev ve on ikisini Beket Ötetilevov Kazak Türkçesi’ne çevirmiştir. Böyle olunca, Krılov’un bazı eserlerinin; “Kuğu, Akrep ve Turna balığı”, “At ile Eşek”, “Kurt ile Turna”, “Kurt ile Kuzu”,

¹³⁴ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.12

¹³⁵ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.12

¹³⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.248

“İhtiyar ile Ecel”, “Ayna ile Maymun”, “Maymun ile Gözlük”ün Kazak Türkçesi’nde birden fazla çevirisi vardır. Örneğin, “Ala Koyunlar”, “Eşek ile Bülbül”, “Karga ile Tilki”, “Eşek ile Kamış”, “Kurbağa ile Öküz” şiirlerinin Abay ve Ahmet çevirileri vardır.¹³⁷ Baytursunoğlu’nun eserinde ilk kez çevirisi yapılmış otuz iki şiir bulunmaktadır.

Baytursunoğlu, esere yazdığı “Zamandaşlarıma” adlı şiir şeklindeki girişte, çevirileri yapmasının maksadını anlatmakta, zor şartlar altında yazdığını belirtmekte ve şunları söylemektedir;

Rusun tecüme ettim misallerin
Şimdilik budur elimden gelen
Kanaat aza, yoğa sabır
Akranlarım buna surat asmayın¹³⁸

Diğer Çevirileri

A. Baytursunoğlu Krılov’un eserlerinden başka yine Rus edebiyatından deneme yazarları A. P. Sumarakov, V. İ. Maykov, İ. İ. Hemnitser “At ile Eşek”, A. S. Puşkin (“Balıkçı ile Balık” “Altın Ateş”, “At”, “Danışman Alek’in Ölümü”), Lermantov ve lirik şair Semen Yakovleviç Nadson’un eserlerinden de çeviriler yapmıştır. Bunlar arasında özellikle Nadson ayrı bir yere sahiptir, çünkü Nadson’un eserlerinde işlediği milliyetçilik, eğitim ve öğretimin önemi, modern çağı yakalamanın gerekliliği ve bunlardaki filozofça üslup kendi fikirleriyle örtüşüyordu. Nadson’dan çeviriler yapan başka bir Kazak aydını da Şekerim Kudayberdiyev’dir.¹³⁹

2.2.2. Eğitimciliği

Çalışmaları kısmında Baytursunoğlu’nun, eğitim öğretim ile ilgili yayınlarından bahsedilmiştir. Bu nedenle burada Baytursunoğlu’nun eğitim için yaptığı yayınlardan çok eğitimin önemi, yöntemleri hakkındaki düşüncelerinden bahsedilecektir. Zira, onun ne zaman ve nerede olursa olsun bütün çalışmalarının eğitim konusu temeline dayandığı görülüyor. Örneğin, 1913 yılında Kazak

¹³⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.248

¹³⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.248

¹³⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.249

Gazetesi'nin 11. sayında yayınladığı “Okuma Sebebi” adlı makalesinde Kostanay bölgesindeki okur yazarlık durumunu değerlendirmiş ve eğitimle ilgili yeni fikirleri sürmüştür:

“... Kostanay eyaletinde her yüz erkekten altısı Kazakça, her bin Kazak erkeğinden altısı Rusça; her yüz Kazak kadından biri Kazakça, her dört bin Kazak kadından bir kadın da Rusça okuma ve yazma bilmektedir. Malesef Kazakça öğretimi hala belirli bir sisteme göre yapılmıyor. Bunun büyük sıkıntıları var. Kazakça öğretim kitapları oldukça yeni. Düzenli okuma öğretecek öğretmenlerin sayısı az, eğitim programı yok, belirli öğretim metodu yok, hatta okulun kendisi yok, öğretmenlere aylık da verilmiyor. Kazakça ve Rusça öğretimini hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirecek eğitim metoduna ihtiyacımız var. Uçsuz bucaksız yurdun eli okuma yazma öğrensin, cahil kimse kalmasin.
...Çocuk eğitimini iyi biliyorum diyen kişi önce, çocuklara öğreteceği konuları kendisinin çok iyi bilmesi gerekir. İkincisi çocuğun tabiatını bilip, gönül sarayını tanımalı. Bunun yanında çocuğun doğumundan başlayıp, büyüünceye kadar bedeni ve akli gelişimini takip etme yollarını bilmesi gerekir. Çocuğun iç dünyasına bakmak, ruh halinden haberdar olmak gerek.”¹⁴⁰

Görüldüğü üzere Baytursunoğlu, sadece okul kitabı yazmak veya dersler vermekle tam manasıyla bir eğitim yapılamayacağı kanaatindedir. Eğitimin sosyolojik ve psikolojik boyutuyla da ilgilenmiştir.

Kazak gazetesinin ilk sayısında yazdığı makalede de eğitimle ilgili olarak şunları yazmıştır:

“...Kendimizi, ülkemizi korumak için, medeniyeti yakalamamız için okumamız, çok çalışmamız gerek. Bu nedenle ilk önce edebi dili geliştirmemiz gerek. Bağımsız halk olduğumuzu, kendi dili, edebiyatı olan el olduğumuzu biz unutmamaya mecburuz. Bu meselede ise bizim halimizin parlak olduğu söylenemez. Bugün Rus ve Tatar okullarında okuyanlar Kazak dilini önemsemeyip, mektup yazsa yabancı dilde yazıp, Kazak dilinden uzak kalıyorlar. Bu oldukça kötü bir hal. Eğer kendi dilimize bu göz ile bakarsak bu tabiat kanununa uymaz. Bizim atalarımız bin yaşadıysa, bu dilledir. Eğer onu halk olarak korursak varlığımız ebedidir.”¹⁴¹

O, Kazak gazetesinde yayınladığı “Okuv Jayı” başlıklı makalesinde medeni halklarla geri kalmış halkları karşılaştırmış, makalesinde;

“...Eğitimsiz halk ne kadar doğal zenginliğe sahip olsa da bir zaman sonra onun bütün zenginliği hünerli halkların eline geçer. Bunun sebebi bu zamanda her şey makine ile yapılıyor. Kazak'ın faydalanıp durduğu kap kacak, giyim kuşamı makineler yapıyor. Bu yapılan eşyaların hepsi de çok değerli... Kazak'ın ürettiği hammaddeyi hüneri olan milletler makinelerde işleyip, bunu bize çok pahalıya satıyorlar. Bu zamandaki

¹⁴⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.252

¹⁴¹ Eşimhanov, a.g.e., s.260

makinelerin hepsi ilimle yapılmıştır. İnsanoğlunu gökte kuş gibi uçuran, suda balık gibi yüzdüren ilimdir. Dünyanın bir ucundan öbür ucuna haber taşıyan da ilim.”¹⁴²

diyerek çağın, ancak bilimle yakalanabileceğini belirtmiştir.

Baytursunoğlu'nun öğretim yöntemleriyle ilgili fikirlerini “Bayanşı” adı altında bir rehber kitapta topladığını biliyoruz. Bu çalışmasında, Kazak dili ve alfabesini hızlı, doğru öğrenmenin yollarını; güzel konuşma ve yazma kurallarını göstermiştir. 1928 yılında Yeni Mektep dergisinin 8. sayısında “ Hangi Yöntem İyi” başlıklı yazısında, pedagog ve yazar L. N. Tolstoy'un “Öğretim Yöntemleri Hakkında” adlı çalışmasını değerlendirdiği bilgisine sahibiz. Ancak, bu çalışmaların içeriği hakkında elimizdeki kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Yeni Mektep dergisindeki yazısının sonuç kısmında Baytursunoğlu; “ Yöntem katı dogma değildir, eksiksiz bir yöntem yoktur.” demektedir.¹⁴³

1913 yılında Kazak gazetesindeki “Kazakça Eğitim Durumu” makalesinde;

“...Biz ili düzeltmeye önce çocukları eğitim işini düzeltmekle başlamalıyız. Kazaklar içindeki cehalet ancak eğitimle düzelir. Halkın geleceği gençlerdedir. Bu nedenle önce onların iyi eğitim almalarını sağlamalıyız. Bu en birinci işimiz olmalı.

... Ayrıca her Kazak en azından ilkokula gitmeli. Eğitimde yenileşmeye avıl* okullarından başlayalım. Bu gün avıl okullarında eğitim araçları yok. Öğretmen sayısı çok az. Hem okur yazar Kazakların oranı Rus köylülerine göre çok düşük...Avıl okulları halkın içinde olduğu için bilimi ana dilimizde öğrenmelerine yarar... Rus okullarında tertip düzen var, kurallar var, eğitim takvimi, plan hepsi de var. Ancak bunların Kazaklara faydası pek yok. Bunların faydası sadece Ruslaradır. Onlar, Kazakları Ruslaştırma siyasetini bu yolla yapıyorlar. Kazak dilini alçaltıp, Rus dilini yükseltiyorlar. Kullandığımız Arap harfli Kazak alfabesini değiştirip, Rus harfli alfabe getiriyorlar. Böylece çocuklarımızı Rus diline yaklaşıyorlar. Rus siyaseti işte budur.

...Çar kontrolündeki Kazak hükümetine düşen, memleketimizdeki halkın hepsinin bir dilde, bir dinde, bir yazıda olmasına çalışmak. Her halka gerekli olan kendi dili, dini, yazısıdır. Bu yüzden öncelikle ilkokulları misyonerlik çalışmalarından, politikadan uzak tutmak gerek...Kazakları başka dine çekmek çok yanlıştır. Kazakları dininden ayırmaktan daha kötüsü dilinden ayırmaktır.”¹⁴⁴

diyen Baytursunoğlu, eğitimin bir seferberlik şeklinde tüm ülkeye yayılmasını hedeflemektedir. Burada dikkat çeken en önemli konu, eğitim dilinin Kazak Türkçesi olmasının ısrarla istenmesidir.

¹⁴² Baytursunov, a.g.e., s.520

¹⁴³ Baytursunov, a.g.e., s.524

* avıl: köyün Kazakça'daki adı. haz.

¹⁴⁴ Baytursunov, a.g.e., s.521

Baytursunoğlu Kazak ilkokullarında okutulması gerekli dersleri şu şekilde belirtmiştir: Okuma, yazma, din, anadili, ulus tarihi, matematik, çiftçilik eğitimi, el sanatları, coğrafya, fen dersleri.¹⁴⁵

Burada, Türk illerinde Ruslar tarafından yürütülen eğitim çalışmalarının maksadının ve Baytursunoğlu'nun çalışmalarının Kazak halkı için öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için şu bilgileri aktarmak yerinde olacaktır:

“...1913 senesinde Kazakistan'da Rus sistemiyle eğitim yapan 267 oba okulu ve 157 Rus-Kazak okulu vardı. Daha yüksek eğitim görmek için çok az Kazak lise veya başka okullara gidiyordu. Rusların Kazakları eğitmelerindeki esas gaye ise Rus memurları ve katipleri için tercüman yetiştirmekten öteye gitmemiştir.

...Bununla beraber, küçük bir yüksek tabakada teşekkül etmişti. Bazı beglerin oğulları Omsk'taki askeri okullarda okuyarak subay olmuş ve tamamen Ruslaşmışlardı. Yine de birkaç okumuş Kazak Türkü, Rus ve Batı dünyası ile Kazaklar arasında irtibatı sağlamaya çalıştılar. Bunların en meşhurlarından biri olan Çokan Velihanov, zamanın en ünlü Türkistanlı aydınlarıyla arkadaşlıklar kurmuş, Kazak-Kırgız kültürü üzerine araştırmaları dolayısıyla Rus İmparatorluğu Coğrafya Cemiyeti üyeliğine dahi seçilmişti.”¹⁴⁶

1924 yılı Temmuz'unda Orenbug'da gerçekleşen Kazak-Kırgız bilim adamlarının birinci kurultayında Kazakistan ve Türkistan dışındaki Kazakların eğitimi yönünde de görüşler paylaşılır. Bu konuyla ilgili olarak A. Baytursunoğlu da önemli görüşler bildirmiştir. O, bu konuda şunları söylemiştir: “ Buhara, Hive Kazaklarına öğretmenler, rehberler gönderelim. Oralardan Kazakistan'a okumaya gelen öğrencilere burs ve barınma imkanları sağlayalım. Kazakistan dışındaki Kazakları eğitmek için çalışan kişi ve grupları bir çatı altında toplayalım, komiteler kuralım. Bunları da Halk Eğitim Komiserliği gerçekleştirsin.”¹⁴⁷

Ahmet Baytursunoğlu'nun bu fikirlerinin o dönem için oldukça radikal olduğu görülüyor. Onun bu görüşlerinin ortaya çıkmasında Usul-i Cedid adlı Türk eğitim sisteminin etkisi oldukça büyüktür. Usul-i Cedid okullarının en tanınanı Ufa'daki Ğaliya Medresesi'dir. O dönemde Orta Asya Türk toplumunun ileri gelen aydınlarının büyük bir kısmı Ğaliya da okumuş veya okuyanlarla birlikte bulunmuştur. Bu okulda okuyan, özellikle Tatar gençlerinin çoğu çeşitli Türk illerinde eğitim, kültür ve basın yayın konusunda önemli işler yapmışlardır. Örneğin; Ahmet Baytursunoğlu 1913'te Kazak gazetesini Ğaliya medresesinde okumuş Tatar

¹⁴⁵ Baytursunov , a.g.e., s.522

¹⁴⁶ Gömeç, a.g.e., s.89

¹⁴⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.198

gençleriyle birlikte çıkarmıştır. Bu dönemde bütün Rusya Müslümanlarınca tanınan ve talep edilen Galiya Medresesi'nde Ziyaettin Kemali, Alimcan İbrahim gibi şahsiyetler hocalık yaparken; Alimcan Nimeti, Sultan Gebeşi, Seyfi Kudaş, Hesen Tufan ve Kazak şair Mağcan Cumabayev öğrencilik yapmaktadır.¹⁴⁸

Tatar aydınlarının Kazak topraklarındaki faaliyetleri arasında en önemlileri yayın ve eğitim alanındakilerdir. O dönemde Orınbor'da genç Tatar aydınları tarafından çoğu Rusça ve Tatarça şeklinde iki dilde çıkan otuz kadar dergi ve gazete bulunmaktadır. Eğitim ile ilgili çalışmalara, "İdil-Ural Şairi" olarak tanınan şair, eğitimci ve daha sonraları Zeki Velidi tarafından kurulan Başkurt Muhtar Cumhuriyeti'nde de önemli görevlerde bulunmuş olan Şehzade Babiç'in çalışmaları güzel bir örnektir. 1910 yılının yaz aylarında Babiç, Kazak bozkırlarına öğretmenlik yapmak için gelir. Kostanay bölgesinin Turgay civarındaki Düsenbay köyünde öğretmenlik yapar. Bir zaman sonra tekrar Ufa'ya dönen Babiç, 1913'te Yeniden Kazak bozkırlarına gelir. Bu gelişinde edebi kişiliğine etki edecek olan Abay ev Baytursunoğlu'nun eserleriyle tanışır. Aynı zamanda, yanında kaldığı Kazak, Mortaza Molla'dan Kazak sözlü edebiyatına dair derlemeler yapar. Babiçten başka Sovyet devrine kadar İdil-Ural bölgesinin tanınmış aydınlarından Akmulla, Mecit Gafuri, Davıt Yultıy, Töhfet Cenebiy, Seyfi Kudaş gibi kişiler de Kazak bozkırlarına gitmişlerdir.¹⁴⁹

Baytursunoğlu'nun eğitimle ilgili fikirleri Lenin'in de dikkatini çekmiştir. 1919 yılında Lenin'in daveti üzerine Baytursunoğlu Moskova'ya gitmiş, eğitimle ilgili fikirlerini anlatmıştır. 1920'de kurulan Sovyetik Kazak hükümetinde, Baytursunoğlu'nu yüksek yetkilerle donanmış eğitim bakanı olarak atadığına bakılırsa, Lenin'in, onun eğitimle ilgili çalışmalarından oldukça etkilendiği anlaşılıyor.¹⁵⁰

Eğitimle İlgili Çalışmalarının Diğer Türk Halklarına Etkisi

Kazak dilbilimi araştırmalarıyla tanınan R Sızdıkova, Ahmet Baytursunoğlu'nun Til Tağılımı adlı eserinin Kazak dil bilimindeki önemine değinmiştir. Yazar, Baytursunoğlu'nun kendi halkının bilgili bir ferdi olduğuna, onun ilminin, özellikle yazı reformunun, başka Türk halkları, özellikle Özbek ve

¹⁴⁸ Özkan Öztekten. (2002). *İdil-Ural Şairi Şehzade Babiç'in Bütün Şiirleri*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.XLI

¹⁴⁹ Öztekten, a.g.e., s.XL

¹⁵⁰ Baytursunov, a.g.e., s.145

Tatar yazılarına reform yaptırdığına dikkat çeker.¹⁵¹ M. Kazıbaev, “Ahan, dil ,edebiyat, kültür, eğitim öğretim alanındaki reformcu...” şeklinde başladığı bir yazısında “ Ahan’ın değerli öğrencileri ...Başkurt Z. V. Togan, Kırgız İşenali Arabaev, Ebdikerim Sıdıkov, Ahan mektebinden “Kazak mektebinden” çıkan canlar. Onların her biri ulu Ahan’ın ustalığıyla can buldular.” diyerek, bu gibi kimselerin Baytursunoğlu’nun çalışmalarından etkilendiğini belirtir.¹⁵² Kırgız Prof. Karboz Dıykanov da Ana Dili gazetesindeki “ Kırgız dili ve Ahmet Baytursun” adlı makalesinde yukarıda belirtilen konulara değinmiştir.¹⁵³ Kırgız Kasım Tınıstanov, İşenali Arabaev, Hafis Sersekev’in, Kazak Kırgız dillerini Tatar etkisinden kurtarma maksadını güden, Kazak ve Kırgız Çocukları İçin Alfabe adlı çalışması, 1911 yılında Ufa’da basıldı. Bu çalışma da Baytursunoğlu’nun ilkeleri esasında hazırlanmıştır.¹⁵⁴ Ne var ki, Özbek, Uygur, Azerbaycan, Tatar, Hakas vb şivelere özgü oluşturulan yeni alfabeler, bu şiveleri Çağatay dili ve Türk dilinin temelinden uzaklaştırmaya başlamıştır.

St. Petersburg ve Kazan şehirlerinde çıkan dilbilimi eserlerinin Rus ve Kazak alimlerinin önemli çalışmalarından olduğunu biliyoruz. Bu esrlerin Kazak dil bilimi için önemi büyüktür. Bu çalışmaların, özellikle Ahmet Baytursunoğlu’nun Arap harfli Kazak alfabesi ile ilgili çalışmalarının Tatar diline tesiri çok açık bir şekilde görülmektedir. F. Ağazade, K. Karakaşlı gibi Tatar alimler, Arap alfabesinin reformuna uygun olarak kendi ülkelerinde Tatar alfabesi için yeni forma geliştirmişlerdir.¹⁵⁵

1926 yılının sonunda A. Baytursunoğlu’nun başı çektiği Kazak Pedagoji Enstitüsü’nün Kızıl Orda şehrine taşınması Karakalpaklar için medeni alanda büyük bir gelişme oldu. 1926-1928 yılları arasında Taşkent’te bu enstitüde dersler vermesi, Karakalpak dil biliminde önemli adımlar atılmasına sebep oldu. Bu yıllarda Karakalpakistanlı bir çok genç, Baytursunoğlu’nun dil kitaplarını okuyup, onları kendi ilmi çalışmalarına rehber edinmişlerdir.¹⁵⁶ A. Kızırbayev’in Moskova’da çıkan Alfabe (1933) ve Karakalpak Dili Grameri (1934) adlı çalışmaları, Baytursun’u örnek alınarak yazılmıştır.¹⁵⁷

¹⁵¹ Baytursunov, a.g.e., s.311

¹⁵² Baytursunov, a.g.e., s.311

¹⁵³ Baytursunov, a.g.e., s.311

¹⁵⁴ Baytursunov, a.g.e., s.312

¹⁵⁵ Baytursunov, a.g.e., s.312

¹⁵⁶ Baytursunov, a.g.e., s.315

¹⁵⁷ Baytursunov, a.g.e., s.212

Burada, dönemindeki birçok eğitimci alimi etkileyen, Baytursunoğlu'nun eğitimle ilgili düşüncelerinin oluşmasında büyük etkisi olan ve onun Türkistan'a yaymak için büyük çaba harcadığı Usul-i Cedid adlı eğitim sistemi ve Ğaliya Medresesi'nden bahsetmek gerekmektedir. Böylece Baytursunoğlu'nun eğitimci kimliği daha iyi kavranacaktır.

2.2.3. Ceditçilik

19. yüzyılın sonlarında Çarlık Rusyası sınırları içerisinde yaşayan ve Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan bölgelerde, eğitim ve kültür alanında görülen yenileşme hareketleri öncelikle belirli bir ticaret burjuvazisine sahip olan Kırım ve ardından Kazan'da görülmüştür. Daha sonra Azerbaycan ve Türkistan'a sıçramıştır.¹⁵⁸

Usul-i Cedid adı verilen eğitim sistemi yola çıkış noktasında ilköğretimde ağırlığını koymuştur. O günlerde ilköğretim, kentsel yerleşim merkezlerinde medreselerin bünyesinde, köylerde ise hemen camilerin yanı başında yer alan mekteplerde yürütülüyordu. Bu okullarda yöntemler gelenekseldir. Çocuklara okuma yazma öğretilmiş, bir parça ilmihal bilgisi gösterilmiş ve bunlara Kur'an'dan ezberletilen bazı sureler eklenmiştir.

Usul-i Kadim adı verilen bu geleneksel yönetime karşı çıkararak, bunun yerine Usul-i Cedid diye anılan Batılı eğitim sisteminden etkilenmiş bir modernleşme önerenlere "Ceditçiler", bu şekilde gelişen akıma da "Ceditçilik adı verilmiştir.

İlköğretimin ıslahı ve eski eğitim sisteminin yeni eğitim sistemi ile değiştirilmesinin en önde gelen temsilcisi Kırım Tatarı İsmail Gaspıralı'dır (1851-1914). İsmail Gaspıralı, Ceditçilik akımının olgunlaştırılıp, geliştirilmesini yapmakla birlikte; okullarda reform yapma fikri ilk kez Kazanlı Şehabettin Mercani'nin öğrencisi ve meslektaşı Hüseyin Feyizhani (1828-1866) tarafından ortaya atılmıştır. Feyizhani, İslah-ı Medaris adlı eserinde, medreselerin müfredatına pozitif bilimlerin de alınmasını ve Avrupa modeline uygun bir Tatar okulu açılmasını öneren ilk reformcudur.¹⁵⁹

Bu öneriyi gerçekleştirerek pratiğe geçiren İsmail Gaspıralı, eğitim gördüğü İstanbul'da Jön Türkler'den, Paris'te de liberallerden ve sosyalistlerden etkilenmiştir. Kırım'da, Kazan'da ve Türkçe'nin değişik lehçelerini konuşan tüm ülkelerde halkın

¹⁵⁸ Halit Kakinç. *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*. Bulut Yayınları. İstanbul, s.99

¹⁵⁹ Kakinç, a.g.e., s.100

içinde bulunduğu geri koşullardan kurtulabilmesinin ilk adımını, eğitim ve kültüre bağlamıştır.

1883 yılında Kırım’da ünlü “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” sloganı ile yayın hayatına geçirdiği Türkçe ve Rusça olmak üzere iki dilde çıkan, Tercüman (Perevotçik) Gazetesi’nde bu konudaki fikirlerini işlemiştir. Gaspıralı, temel hedef ve ilkelerini şu şekilde sıralamıştır:

1-Öncelikle eğitim ve kültüre önem verilmeli

2-Mektepler, medreselerden ayrılmalı

3-İlkokulların özel öğretmenleri olmalı

4-Öğretmenler aylıklı olmalı

5-İlkokullarda, okumanın yanı sıra yazma da öğretilmeli

6-Coğrafya, matematik, hayat bilgisi gibi dersleri de içine alan bir program uygulanmalı

7-Kızlar için ayrı okullar açılmalı

8-Eğitimin her seviyesine uygun kitaplar hazırlanmalı

Burada hemen şunu belirtelim ki İsmail Gaspıralı’nın ileri sürdüğü fikirlerle Ahmet Baytursunoğlu’nun Kazak eğitim sisteminde yapmak istedikleri hemen hemen aynıdır.

Gaspıralı, bu ilkeler doğrultusunda 1884 yılında Bahçesaray’da (Kırım) ilk Usul-i Cedid okulunu hizmete açmıştır. Bu okulda, kendisi tarafından yazılan ve çocuklara kısa zamanda okuma yazma öğreten metot kitabı Hoca-ı Sübyan’ı kullanmıştır.¹⁶⁰ Bahçesaray’da ilk usul-i cedit kız okulunu ablası Pembe Bulutova’ya açtıran Gaspıralı, bunun ardından kızı Şefika Gaspıralı idaresinde Rusya Türkleri’nin ilk kadın dergisi Alem-i Nisvan ve ilk çocuk dergisi Alem-i Sıbyan ile mizah dergisi Ha Ha Ha’yı çıkartmıştır.¹⁶¹

İsmail Gaspıralı çalışmalarını yalnızca Kırımla sınırlı tutmamış, eğitim dili Türkçe olan Rusya’daki tüm Müslüman gruplara anlatabilmek ve yaygınlaştırabilmek amacı ile belli başlı bütün Türkçe konuşan merkezlerde propaganda gezilerine çıkmıştır. İlk başlarda pek ilgi görmeyen bu çalışmalar, bu okullardan mezun olanların başarıları halkın dikkatini çektikçe, gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Kazan, Kafkasya ve Türkistan’ın en uzak bölgelerinden bile

¹⁶⁰ Kakınç, a.g.e., s.101

¹⁶¹ Tamir, a.g.m., s.448

Cedidçilik'i tanımak ve öğrenmek üzere öğretmenler ve mollalar Bahçesaray'a gelmişlerdir.¹⁶²

Cedidçilik'in Kırımdan sonra etkili olduğu yerlerin başında Kazan gelmektedir. Gaspıralı'nın Bahçesaray'da açtığı ilk Cedit okulundan üç yıl sonra 1887 yılında İdil boyu Tatarları'nın yaşadığı Han Kirman (Kasimov) kentinde ikinci Usul-i Cedid okulu açılmıştır. Kazan'da, bilim, düşünce ve edebiyat alanlarında birçok ismi etkilemiştir. Bu isimlerden, Alem-i İslam adlı önemli bir eser kaleme alan Abdürreşid İbrahim, Hadi Atlasi, Fatih Kerimi, Abdllah Tukay, Fatih Emirhan, Kerim Tinşur, Hadi Maksudi, Sadri Maksudi ve demokratik Türkçülük akımının en büyük ismi Yusuf Akçura bu hareketin etkisinde kalarak yetişmiş kişilerdir. Tatarlar arasında özellikle vurgulanması gereken isimlerden biri olan, ilk kadın dış doktoru Raziye Süleymanova, 1912 yılında Ufa'da Müslüman Kız Okulu'nu açarak son derece önemli bir ilki gerçekleştirmiştir.¹⁶³

Türkistan'da ise 19. yüzyıl sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlayan Ceditçilik, çağın ilmi ve teknolojik gelişmelerine uygun bir eğitim vermek suretiyle Müslüman toplumunu geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlıyordu. 20. yüzyılın başlarında İsmail Gaspıralı'nın Usul-i Cedit okullarının Buhara ve Semerkant'ta açılmasından sonra bu akımın taraftarları çoğalmaya başladı.

Ceditçilik hareketi ve Usul-i Cedit mektepleri sanayi ve ticaretin bir ölçüde geliştiği, nisbeten şehirleşmiş olan Kazan, Kırım ve Azerbaycan'da büyük bir yaygınlık kazandığı halde kapalı tarım toplumu niteliğindeki Türkistan (bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) bu harekete başlangıçta tamamen ilgisiz kalmış, hatta Gaspralı'nın bu ilgisizliği gidermek amacıyla 1893'te yaptığı seyahatten sonra bile 1900 yılına kadar kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Ancak bu tarihten itibaren Türkistan'da, kadimcilerle, "emir" denilen feodal hükümdarların direnişlerine rağmen Cedidçilik, sınırlı da olsa bir gelişme gösterdi. Burada Cedidçilik hareketinin öncüleri Münevver Kari, Ahmed Daniş, Hoca Mahmud Behbudi ve İşan Hoca Hani gibi kişilerdi. Türkistan'da ilk Usul-i Cedid okulları Buhara (1900), Taşkent (1901) ve Semerkant'ta (1903) açılmıştır. Ancak türlü sebeplerden dolayı bu hareket öteki Türk illerindeki kadar başarılı olamamıştır. Nitekim 1910 yılına doğru Rusya'daki Müslüman Türk toplumlarında açılan Usul-i Cedid okullarının sayısı 5000'e ulaştığı halde

¹⁶² Tamir, a.g.m., s.448

¹⁶³ Tamir, a.g.e., s.103

Türkistan'da 100'ü bulmamıştır.¹⁶⁴ Kazak topraklarında açılan en tanınmış Cedit okulları Orenburg'da "Hüseyniye", Troyski'de "Muhammediye, Resuliye" adıyla faaliyet göstermiştir.¹⁶⁵

Muhafazakar Müslümanlar ise cedit hareketinin toplum hayatında getireceği değişiklikleri aile hayatı ile İslam medeniyeti için bir tehlike olarak görüyorlardı.

Cedit hareketini tehlikeli bulanlar yalnız "Kadimciler" diye adlandırılan muhafazakar Müslümanlar değildi. Çarlık yönetiminin Türkistan'daki yerel idarecileri de cedit hareketini halkı siyaseten bilinçlendirdiği için rejim açısından tehlikeli bulmaktaydı. Bu nedenle yerel Rus idareciler Panislamist ve Pantürkist düşünceleri yaymakla suçladığı Ceditçilere karşı, muhafazakar din adamları ile dini eğitim yapan okullara destek vermeyi kendi çıkarlarına uygun buluyorlardı. Böylece Ceditçiler bütün işlerinde bir taraftan Kadimciler diğer taraftan çarlık idaresine karşı olmak üzere iki cephede birden mücadele etmek zorunda kalıyordu. Rus monarşistleri ile Kadetlerin* yardım ettiği Şura-i Ulema'nın kurucuları gerçekte hiçbir siyasi görüş ve programa sahip olmayan kimselerdi. Bunların siyasi hareketlerinin temelini Ceditçi aydınların siyasal alandaki başarılarının önüne geçmek oluşturdu. Çünkü Kadimciler Şubat ihtilalinin özgürlük ortamında Ceditçilerin güçlenmesinden endişe ediyorlardı. Bu sebeple Ceditçilerin en küçük kusurlarını olduğundan fazla büyütürken halka bir din düşmanlığı gibi göstermekteydiler.¹⁶⁶

Kadimcilerin ihbar üzerine ihbar etmeleri neticesinde Rus Milli Eğitim Örgütü ve Rus müfettişler arka arkaya Usul-i Cedit okullarını kapatmışlar ve buralarda çalışan görevlileri uzak bölgelere sürgüne yollamışlardır.¹⁶⁷

2.2.4. Ğaliye Medresesi

Usul-i Cedit sistemine göre eğitim veren okullar arasında önemli bir yeri olan Ğaliya Medresesi ile ilgili olarak Özkan Öztekten'in çalışmasında şu bilgiler verilmektedir:

"...Aliye (Galiye) Medresesi: Ufa'da 1906 yılında Ziyaettin Kemali tarafından açılmıştır. Öğrencileri arasında hiçbir ayırım yapmaksızın Tatar, Başkurt, Kazak, Kırgız,

¹⁶⁴ Akyol, a.g.e., s.212

¹⁶⁵ Belgin Tezcan Aksu. (2001). *Gaspıralı İsmail Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri, Uygulamaları ve Etkileri*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK, Ankara, 12(1):526

*Kadet: Çarlık Rusyasında demokratik fikirlerde olan siyasi parti. haz.

¹⁶⁶ Kara, a.g.e., s.104

¹⁶⁷ Kakinç, a.g.e., s.105

Özbek, Türkmen, Azeri bölgelerinden ya da başka yerlerden kişilerin olabildiği ve yaş sınırlaması olmadan on beş yaşından altmış kadar herkesi eğitmek ve öğretmek maksadıyla faaliyet gösteren medrese, üçü hazırlık olmak üzere altı sınıftı. Din bilimleri, tarih, coğrafya, aritmetik, geometri, psikoloji, pedagoji vs gibi bir çok ders verilen medresede Türk dili ve şiveleri de öğretilmekteydi.

...1917 yılına kadar faaliyet gösteren medresede Alimcan İbrahim, Mecit Gafuri, Galimcan Nigmeti, Segit Atnagulov, Fatih Seyfi Kazanlı, Seyitşerif Cihanşin, Gabdulla Şinasi (İbrahim), Helilula Zeyni, Mahmut Satayev, Zakir Kadiri, Hacıahmet Baytirik, Sadık Satar, Finiyetula Tirigolov vb kişiler ders vermiştir. Aralarında Gıybat Alparov, Vesim Soltanov, Ziya Ömmeti, Ziya Yermeki, İbrahim Başmakov, Habibulla Gebitov, Giyzeddin İsenbirzin, Kasım Gırfanov, Mağcan Cumabayev gibi kişilerin de bulunduğu ve Tatarlarla Başkurtların çoğunlukta olduğu toplam 950 öğrenci yetişmiştir.

...Medresenin yetiştirdiği kişilerden ve onların halk üzerindeki etkilerinden çarlık rejimi tedirgin olmuştur. Bu sebeple medreseyi kapatmak için birçok defa, birçok değişik yol denemiştir. Sonunda, medresedeki idarecilerin birbirleriyle arasının açılmasını ve birbirlerine düşmelerini başarmıştır. Genellikle halkın zengin kesiminin katkılarıyla faaliyet gösterebilen medreseye yapılan yardımlar bir zaman sonra yine rejim tarafından engellenmiş, bundan sonra, bir süre daha halkın yardımıyla ayakta kalan Galiye, 1919 yılında Amiral Kolçak yanlısı Beyazlar tarafından yakılarak yok edilmiştir.¹⁶⁸

Öztekten'in çalışmasından, bu tarihi bilgiden başka, Ğaliya'da el yazması olarak çıkan "Elektergeç" ve "Parlak" adlı iki edebi dergi ve telli sazlar orkestrası bulunduğunu da öğreniyoruz. Yukarıda adı geçen Şehzade Babiç bir dönem bu orkestranın baş mandolincisidir.¹⁶⁹

Ders müfredatını ve dergileri bir yana bırakıp, bünyesindeki telli sazlar orkestrasına bakarsak Ğaliya'nın çok yönlü ve oldukça anlamlı bir eğitim verdiğini görürüz. Çünkü, Türk dünyasının çeşitli yerlerinden gelen öğrenciler bu orkestranın repertuarına muhtemelen kendi bölgelerinin ürünlerini katmışlardır. Bu durum öğrencilerin manevi yönden birbirlerini tanımalarına ve anlamalarına yardımcı olmuştur. En önemlisi de Türk dünyasındaki kültür birliği canlı tutulmaya çalışılmıştır.

¹⁶⁸ Öztekten, a.g.e., s.XLI

¹⁶⁹ Öztekten, a.g.e., s.XLII

2.2.5. Gazeteciliği

“...Gazete halkın gözü, kulağı ve dili. Adama göz, kulak, dil nasıl gerekse halka da gazete o kadar gereklidir. Gazetesi olmayan el (halk) gazetesi olan başka ellerin karşısında kulağı yok sağır, dili yok dilsiz, gözü yok kör sayılır.”¹⁷⁰

Ahmet Baytursun

Kazak basın ve yayın hayatının gelişmesinde Ahmet Baytursunoğlu çok önemli bir nirengi noktasıdır. O, gazetenin toplumsal hayattaki yerini ve ne kadar önemli bir araç olabileceğini şu şekilde anlatır:

“...Öncelikle gazete halkın gözü, kulağı ve dilidir. İnsanlara nasıl ki göz , kulak, ve dil gerekliyse halka da gazete öyle gerektir.

...İkincisi, gazete yurda hizmet eden bir araçtır. Çünkü, yurdun eğitimli, fikirli, görgülü kişileri gazete aracılığıyla halkın önüne geçip, yol gösterip, öncülük yaparlar.

...Üçüncüsü, gazete halkı eğitir. Çünkü halk, gazeteden, duymadığını duyar, bilmediğini öğrenir. Böylece azar azar bilgisi çoğalır, ufku genişleyip fikri açılır, anlayışı gelişir.

...Dördüncüsü, gazete halkın hakkını savunur. “Yurdum” diyerek halkın hakkını kollayan kişiler gazete sayesinde halkın sözünü söyler, çıkarlarını gözetir, zararına karşı durur, kargaya gözünü oydurmamaya çalışırlar.”¹⁷¹

Ahmet Baytursunoğlu'nun gazetecilik hayatı, 1911'de Orınbor şehrine sürgün olduktan sonra makaleler yazıp, çeşitli dergilerde yayınlamasıyla başlar. İlk makaleleri 1911 yılında, Muhammedcan Seralin'in sahibi olduğu Aykap dergisinde yayınlanmıştır. Elimizdeki kaynaklarda derginin, Baytursunoğlu'nun yazılarının bulunduğu kısımlarının bazen sayıları bazen de sayfa numaraları verilmiştir. Buna göre Baytursun'un ilk makalesi olan “Kazak Sinesi”, Aykap'ın 1911 yılındaki 2. sayısında yayınlanmıştır.¹⁷² İkincisi, “Jazuv Tertibi”, bir dizi şeklinde derginin 4-5, 84-86, 104-107. sayfaları arasında yer almıştır. “Şahzaman Mirzay'a” başlığını taşıyan üçüncü makalesi 1912 yılında, birden fazla olarak, Aykap'ta 9-11, 212- 214, 229-233, 251-254. sayfalar arasında yayınlanmıştır. Kazak gazetesi dışındaki dördüncü makalesi 1913 yılında Şora dergisinin 4. sayısında 110-113. sayfalar arasında yer alan “Kazakça Söz Yazanlara” başlığını taşımaktadır.¹⁷³

Millet için gerekli olan siyasi ve medeni meseleleri ortaya koyup incelemede gazetenin önemini iyi bilen Baytursunoğlu, gazete çıkarma işine büyük önem vermiştir. Duma (Rus Paramentosu) eski üyesi Alihan Bökeyhanov, Mirjakıp

¹⁷⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.111

¹⁷¹ Kalkan, a.g.e., s.55

¹⁷² Eşimhanov, a.g.e., s.251

¹⁷³ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.444

Duvlatov, Ufa'daki Galiya Medresesinde okumuş bazı Tatar geçleriyle birlikte ve ileri görüşlü, halkın çektiklerini düşünen, zengin kimselerin himayesi ile 2 Şubat 1913 yılından başlayarak Orenburg'da milliyetçi kanada ait gayri resmi Kazak gazetesini çıkarmaya başlar. 1917 yılı sonuna kadar gazetenin redaktörlüğünü yapar.

Bu gazetenin ilk sayısında Baytursunoğlu, gazeteyi “ Halkın gözü, kulağı ve dili” olarak tanımlamış; ayrıca “ Yurdum diyerek halkın namusunu düşünmeli, sıkıntısını bildirmeli, halka tercüman olmalı, çıkarını gözetip, düşmanına karşı durup, halkın gözünü açmaya çalışmalıdır.” şeklinde gazetenin halka karşı sorumluluğunu bildirmiştir.¹⁷⁴ Gazetenin adı meselesini ise Baytursunoğlu şu şekilde açıklar: “Atalı yurdumuzun, ülkeli milletimizin kutlu adı diyerek gazetemizin adını Kazak koyduk.”¹⁷⁵

Diğer halklarla karşılaştırıldığında bir hayli geç denilebilecek bir zamanda başlayan Kazak yazılı edebiyatı örnekleri ancak 19. yüzyıl başlarında matbaalarda basılmaya başladı. Çok tartışmalı bir konu olmakla birlikte, Kazak yazılı edebiyatına ait, matbaada basılan ilk kitap olarak 1807'de Kazan'da basılmış olan Seyfülmelik adlı kitap gösterilir. Kitabın Çağatay dilinde yazıldığını ancak konu olarak Kazak halk edebiyatına çok yakın olduğunu iddia eden bazı araştırmacılar, bu kitabın Kazak kitap tarihinde bir başlangıç noktası olarak alınabileceği görüşündedirler.¹⁷⁶ Bu konu üzerinde tartışmalar sürmekle birlikte, ilk ve asıl manada Kazak romanı Seyfülmelik'ten yüz yıl sonra, 1908'de İsfendiyar Köbey tarafından yayınlanmıştır.¹⁷⁷

Kazak gazetesinden önce Kazakistan'da Türkistan Valayati (1870-1918), Dala Valayati (1888-1902) adlı iki önemli gazete ve Aykap adlı dergi yayınlanmıştır. Kazak toplum hayatında ilk etkili bağımsız dergi olan Aykap 1911 yılında yayın hayatına Troisk'te¹⁷⁸ başladı. Dergi, Kazakların, yayın hayatı birkaç yılı aşan ilk dergisi olma özelliği taşır. Ceditçi bir çizgide olan Muhammedcan Seralin tarafından yönetilmiştir. 1915 (1916)¹⁷⁹ yılı sonlarına kadar yayın hayatını devam ettirmiş ve toplam 88 sayı çıkmıştır. Kazak edebi dilinin gelişiminde bu derginin rolü büyük olmuştur. Aykap, kendisiyle aynı çizgide yayın yapan ve güçlü kalemlere sahip Kazak Gazetesi ile rekabete dayanamayıp kapandı. Kazak Gazetesi

¹⁷⁴ Baytursunov, a.g.e., s.146

¹⁷⁵ Kalkan, a.g.e., s.56

¹⁷⁶ Kalkan, a.g.e., s.48

¹⁷⁷ Gömeç, a.g.e., s.91

¹⁷⁸ Kalkan, a.g.e., s.52

¹⁷⁹ Söylemez, a.g.e., s.126

yöneticilerinden Mirjakıp Duvlatov, Kazak ile Aykap'ın Kazak toplumunun aynı kesimine hitap etmesine rağmen niçin yeni bir gazete çıkardıklarını şu şekilde açıklar:

“ ...Aykap dergisi başlangıçta bir boşluğu doldurduğu için büyük heyecan ve sevinçle karşılandı ancak zamanla derginin içeriği çok basitleşti ve toplum gündemini yakalamaktan uzaklaştı. Bu durum Kazak gazetesinin çıkmasını zorunlu hale getirdi. Ayrıca Aykap dergidir, Kazak ise gazetedir.”¹⁸⁰

Aykap gibi önemli ve faydalı bir süreli yayın varken başka bir yayın çıkarma işine girişmeyi Baytursunoğlu, dünyadaki diğer ülkelerden örnekler vererek açıklamıştır. Öncelikle dünyanın en ileri ülkesi konumundaki Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak, 1909 yılı rakamlarına göre Amerika'daki gazete ve dergi sayısının 21.435, Fransa'da 8.490, Almanya'da 8.000, İtalya'da 3.120 ve Rusya'da 2.058 olduğunu kaydeder. Kazakların'da boş durmadığını, Aykap dergisini çıkardığını hatırlatan Baytursunoğlu, binlerle ifade edilen diğer ülkelerdeki süreli yayın miktarı karşısında Kazakların sadece bir yayını olmasının yeterli olmadığı görüşündedir. Ona göre ne kadar çok yayın olursa medeniyet ve kültür seviyesi o kadar çok artacaktır.¹⁸¹ Aykap dışında İşim Dalası (1913) ve Alaş (1916-1917)¹⁸² da o dönemin önemli dergileridir.

Türkistan Valayarı ve Dala Valayarı gazeteleri ise bağımsız gazeteler değildiler. İlki, Omsk Rus idaresinin, ikincisi Taşkent Rus idaresinin resmi yayın organıydı. Bunlar dışında ilk bağımsız Kazak gazeteleri 1905 Rus ihtilalinin getirdiği serbestlik sonucunda gün yüzüne çıkmaya başladılar. Serke adlı ilk bağımsız gazete 1906 yılında Abdürreşit İbrahim¹⁸³ tarafından çıkarıldı ve Duma millet vekili Şahmerdan Koyşigulov tarafından Petersburg'ta yayınlanan Ülfet gazetesinin eki olarak verildi. Bu gazete ancak 3-4 sayı çıkabildi. Çünkü, gazetede yer alan fikirlerin Çarlık karşıtı olduğu ileri sürüldü ve Serke ile birlikte Ülfet de kapatıldı.¹⁸⁴ Yine 1907'de Dala adlı bir gazete daha çıkmıştı.¹⁸⁵ 1911-1913 arasında Bürin Elevsin'in editörlüğünde, A. N. Şelkova'nın matbaasında Kazakistan adında bir gazete yayınlandı. İlk sayıları Orda şehrinde, daha sonrakiler Oral'da çıkan gazetenin ilk beş sayısı 1911 yılında, kalan 10 sayısı 1912-1913 yıllarında çıkmıştır. Yayın dili

¹⁸⁰ Kara, a.g.e., s.40

¹⁸¹ Kalkan, a.g.e., s.55

¹⁸² Orhan Söylemez. (2002). Kazakistan. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanat Vakfı Yayınları. c.25 İstanbul, s.126

¹⁸³ Söylemez, a.g.e., s.126

¹⁸⁴ Kalkan, a.g.e., s.51

¹⁸⁵ Söylemez, a.g.e., s.126

Kazakça olan bu gazete 15. sayı çıktıktan sonra kapatıldı.¹⁸⁶ Kazak adını taşıyan ilk gazete, Troisk şehrinde Mart 1907 de çıkmaya başladı ve sadece bir sayı çıkabildi.¹⁸⁷

İlk kez “Kazak” adı taşıyan bu gazeteyle ilgili olarak şunları aktarabiliriz:

“...Kazak sorunlarının tartışılacağı, çözüm önerilerinin getirileceği, Kazaklar arasında olup bitenin duyurulacağı, kısacası Kazak halkının aydınlatılacağı ve de Kazakların kendi girişimleriyle çıkarılacak, Kazakça bir gazeteye şiddetle ihtiyaç vardı. Bu nedenle Kazak ileri gelenleri konuyu görüşmek üzere 1906 yılının Nisan ayı başında Troitsk şehrinde bir toplantı yaptılar. Toplantı neticesinde bir Kazakça gazete çıkarma kararı alındı. Bu iş için halktan yardım toplanacaktı. Daha sonraki aylarda da konuyla ilgili bazı toplantılar yapıp, kararlar alındı. Kazakça gazete çıkarma işiyle o zamanlar en fazla Ahmet Birimcanov ilgileniyordu. Aktöbe şehrinde 27 Mayıs 1906 tarihinde Kazak ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantıda Kazakça gazete çıkarma işi belli kararlara bağlandı. Bu kararlar arasında yerel idarelerin ortak bütçesinden para yardımı yapılması da vardı. İşler yoluna koyulmuşken bazı konularda ihtilaf çıktı ve Kazakça gazete çıkarma işi yarıda kaldı. Ancak, Eşmuhammed İmanbay idaresinde, Haim Sasnovskiy adlı bir Yahudi'nin basım işlerini üstlenmesiyle, Kazakça ve Rusça olarak hazırlanan Kazak Gazeti (Kirgizkaya Gazeta) adında bir gazete çıktı. Deneme amacıyla sadece bir sayı basılan bu gazete devam edemedi.”¹⁸⁸

“Kazak” adı taşıyan ilk gazete denemesi bu şekilde sonuçlanmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Baytursunoğlu'nun yazıları redaktörü olduğu Kazak gazetesinden önce çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Bu makalelerine baktığımızda görülen; eğitim öğretim, okul kitaplarının durumu, alfabe, imla, gramer, milli meseleler, medeniyet ve kültürün önemi ve geliştirilmesi, edebiyat, edebi estetik, sanat, Kazak folkloru konularının işlendiğidir. Ayrıca kendi dönemindeki siyasi ve sosyal olaylarla ilgili olarak da yazıları bulunmaktadır.¹⁸⁹ Onun, sağlık, temizlik, görgü kuralları vb gibi konularda da makalelerinin olduğunu görmekteyiz. Örneğin; 1922 yılında Orınbor'da, ne tür bir eserde yayınladığını bilmediğimiz, Teni Suluvun Canı Suluv (Teni güzel olanın canı güzel olur.) başlıklı yazısında; halk ve insanlar için temizliğin öneminden bahsetmiştir. “ Temizlik sağlığın başıdır.”¹⁹⁰ şeklinde fikir bildirmiş, bütün halkı temizliğe özen göstermeye çağırmıştır.

Baytursunoğlu, siyasi içerikli yazılarını genelde “Bortan” takma adıyla kaleme almıştır. Kazak topraklarına Rus göçmenlerin yerleştirilmesi ile ilgili ve

¹⁸⁶ Kara, a.g.e., s.40

¹⁸⁷ Kara, a.g.e., s.40

¹⁸⁸ Kalkan, a.g.e., s.50

¹⁸⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.251

¹⁹⁰ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.310

Bortan imzalı bir makalesinde, toprağı kiraya vermeyi eleştirir. Yazar: “ Bugün toprakla geçimini sağlayan, ondan başka hiçbir kazanç yolu olmayan bir yurdun elindeki toprağı biterse ne olur?” diyerek meselenin önemine dikkat çekmiştir.

Önemli makalelerinin bazılarının içeriklerine bir göz atmak Baytursunoğlu'nun fikirlerini ve nasıl bir Kazak yurdu düşlediğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

İlk makalesi olan Kazak Sinesi'nde; tarihi olaylara objektif ve ilmi açıdan yaklaşarak, Kazak Hahlığı'nın neden düştüğünü, kendi kendini idare eden bir memleket olamamasının sebebini, Rusya hakimiyetine girmesinin çeşitli sebeplerini ve bu yıllarda Kazakların yaşadığı sorunları ortaya koymuş, bunlara çözüm yolları önermiştir. (Aykap, 1911, no2)¹⁹¹

Dil ve edebiyatla ilgili makalelerinde; Kazakın Baş Akını başlıklı yazısında Abay'ın tarihi misyonu, Kazak manevi dünyasındaki yeri, oldukça başarılı bir şekilde işlenmiştir. Bu nedenle iki defa yayınlamıştır.¹⁹²

Diğer, ses getiren makaleleri şunlardır: Bu Zamanın Kavgası-1914, Yardım Komitesi-1915, Zakon Projesinin Taslağı-1914 (bu makalesi yüzünden para cezasına çarptırılmıştır.), Eyalet Valisi Değişikliği-1914, Savaşçı Çarlar-1914, Kazak Ülkesini Almaktaki maksat-1913, Kazaklara Açık Mektup-1916, Kazak Halkını Yönetmek-1914 (1868 yılında Kazakistan'da yaşananlar hakkındadır.) gibi makaleleri siyasi ve tarihi konudadırlar.¹⁹³ Bunları kaleme almasının nedeni ise Çar yönetiminin zulmünü, Kazakları asimile etme siyasetini halka göstermektir. Makalelerinin yanı sıra şiirlerini de bu dergi ve gazeteler aracılığıyla Kazaklara ulaştırmıştır. Bu çalışmalarında onun, “İğneyi kendine çuvaldızı ele batır.” atasözümüze uygun fikirler içerisinde olduğu görülüyor. Ahmet, Kazakların ağır halinin tek sorumlusu olarak Rus yönetimin uygulamalarını görmemektedir. Kazakların ilme gereken önemi vermemeleri, aydınlarının halktan kopuk olması, halk içinde birliğin olmaması gibi durumların da bu ağır halin sebeplerinden birkaçı olduğunu cesaretle söylemiştir.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ Eşimhanov, a.g.e., s.251

¹⁹² Eşimhanov, a.g.e., s.251

¹⁹³ Eşimhanov, a.g.e., s.250

¹⁹⁴ Eşimhanov, a.g.e., s.190

Örneğin, 1911 yılında Aykap dergisinde yayınlanan Kazak Ökpesi (Kazak Sinesi) adlı makalesinde, Kazak halkının kendi yer-suyunun (ülkesinin) değerini bilmediğinden yakınmıştır.¹⁹⁵

Kazak Gazetesi

Baytursunoğlu'nun gazeteci kimliği, her ne kadar Kazak gazetesi dışında bir çok yazısı olsa da Kazak Gazetesi ile özdeşleşmiştir. O, bu gazeteye sıkı sıkıya bağlıdır. Düşlediği Kazakistan'ın temel taşlarını bu gazeteyle yerine koymaya çalışmış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur.

Kazak Gazetesi Kazak tarihinde tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki araştırmacılar Kazak halkının 1905 yılında başlayan aydınlanma sürecini 1905-1912 arasındaki dönem ve 1913'ten sonraki, yani Kazak gazetesinin çıkmaya başlamasından sonraki dönem¹⁹⁶ olarak iki kısımda incelemektedirler. Elbette ki bunun böyle olmasında Baytursunoğlu'nun çok büyük payı vardır.

Baytursunoğlu, düzenli gazete çıkarmanın bazı ön şartları olduğunu iyi bilmektedir. Bu şartlardan en önemlisi de maddi kaynak sağlamaktır. Bu sorunu ilk etapta zengin ve Kazak halkına faydalı olmayı isteyen Mustafa Orazaev'in desteğiyle çözer. Daha sonra Azamat adında bir şirket kurularak gelirlerin daha düzenli olması sağlanır. Daha önce de belirtildiği gibi gazete çıkarma konusuna sıcak bakan kimselerden de bir miktar para toplanmıştır. Baytursunoğlu gazete çıkarabilmek için Orenburg valiliğinden 5 Ocak 1913 tarihinde izin alır. Gazetenin ikinci sorumlu editörlüğüne de 19 Mayıs 1914 tarihli valilik kararıyla Mirjakıp Duvlatov getirilir.¹⁹⁷ Duvlatov, gazete çıkarma hazırlıkları başladığında henüz hapisten yeni çıkmış ve Pavlador şehrinde bulunmaktadır. Kendi ifadesiyle Duvlatov, gazete çıkarma işine şu şekilde dahil olmuştur:

“...Geçen Ocak ayının sonlarında Kazak gazetesi henüz çıkmamış iken, gazetenin çıkacağı haberini duyar duymaz Pavlador'da Kazak gazetesi için alıcı toplamaya başladım. 4-5 günden sonra haberi işiten Pavlador Kazakları kendileri gelip abone olmaya başladılar. Kısa zamanda 150 kadar alıcı oldu.”¹⁹⁸

Devrin önde gelen düşünce adamlarını ve güçlü kalemlerini çatısında toplamış olan Kazak gazetesinin kadrosu Alihan Bökeyhanov (sahibi), Mirjakıp

¹⁹⁵ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.310

¹⁹⁶ Kara, a.g.e., s.41

¹⁹⁷ Kalkan, a.g.e., s.55

¹⁹⁸ Kalkan, a.g.e., s.56

Duvlatov (genel yayın yönetmeni), Ahmet Baytursunoğlu (redaktörü), Mağcan Cumabayev, Doktor Ebubekir Aldiyarov, Doktor Arğınğazi Poştayev, Doktor Halel Dosmuhamedov, Doktor Devletşa Kūsabağaliev, Doktor Benkeviç, Rayımcan Marsekov, mühendis Muhametcan Tınışbaev, Hasanğali, öğrenci Esenğali Kasbolatov, Şekerim Kudayberdi, Ğabdulğaziz Mosı, Ğumar Karaşayev, Jumağali Tilevlin gibi kimi tanınmış alim ve siyasetçi kimi ise henüz öğrenci olan isimlerden oluşuyordu.¹⁹⁹

Bu güçlü kadronun dışında Kazak Gazetesi'nin yayın hayatı boyunca en önemli özelliklerinden biri, başladığı günden kapatılmasına kadar haftalık olarak hemen hemen hiç sektirmeden yayınlanması, ikincisi ise daha birinci yılını doldurmadan tirajının haftalık 8000 gibi bir rakama ulaşmasıdır.²⁰⁰ Bu tiraj o dönem için hayal bile edilemeyen bir rakamdır. Üçüncü özelliği, yukarıda Duvlatov'un anlattığı üzere daha çıkmadan abonelerinin olmasıdır.²⁰¹ Gazetenin dördüncü özelliği ise çok geniş bir çevreye yayılmış olmasıdır. Birinci yıl sonunda gazetenin nerelere ve kaç adet ulaştığını gösteren abone listesi verilmiştir. Bu listeye göre;

Kazakistan ve Türkistan'da

1-Torgay oblası	694 adet
2-Semey	612
3-Akmola	584
4-Sirderya	327
5-Ural	301
6-Yedisu	157
7-İşki Oral	136
8-Fergana	30
9-Semerkant	8
10-Zakaspiy	5

Kazakistan ve Türkistan dışında

1-Orenburg	37 adet
2-Ufa	14
3-Kazan	13
4-Kıtay(Çin) Kazakları	10

¹⁹⁹ E. Nisanbaev. (1998). Kazak Gazeti. Kazak Ensiklopediyası Bas Redaksiyası. Almatı, s.82

²⁰⁰ Nisanbaev, a.g.e., s.82

²⁰¹ Kalkan, a.g.e., s.56

5-Petersburg	9
6-Türkiye	5
7-Moskova	3
8-Tomsk	3
9-Ve diğer yerler	57
Toplam 3007 adet. ²⁰²	

Bu rakam gazetenin adı geçen yerlerdeki sürekli abonelerinin sayısını vermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi gazete birinci yılı sonunda haftalık sekiz bin tirajına ulaşmış ve uzun bir süre bu tirajı korumuştur. Listenin sonunda “Gazetenin yıllık bahası 3 som, yarı yıllık 1 som 75 tayın. Adresi: Orenburg, redaktsiya gazetı, Kazak”²⁰³ bilgisi de yer almaktadır.

Kazak Gazetesi’nin teknik özellikleri

Kazak Gazetesi’nin teknik özellikleri hakkında İbrahim Kalkan şu bilgileri vermektedir:

“...Haftada bir kez, Cuma günleri çıkan gazete büyük boy dört gazete sayfasından oluşuyordu. 2 Şubat 1913- 16 Eylül 1918 tarihleri arasında toplam 265 sayı yayınlanan Kazak Gazetesi, bu biçimini hemen hemen bütün sayılarında muhafaza etmiştir. Arap harfleriyle, Kazakça ve usul-i savtiye* imlasıyla yayınlanıyordu. Dil konusunda ihtisas sahibi olan Ahmet Baytursunov, gazetenin diline çok büyük önem veriyordu. Kazak gazetesinde o devirde Kazakistan’daki diğer süreli yayın olan Aykap dergisine göre daha sade bir dil kullanılıyordu.²⁰⁴

...Kazak gazetesi Orenburg’ta Kerimov-Hüseyinov matbaasında basılıyordu. Bu matbaa Tatar aydını Fatih Kerimi’nin çıkardığı, ünlü Vakit gazetesinin matbaasıydı. Gazetenin yayıncısı, yani maddi destekçisi daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Orazaev, daha sonra da Azamat adıyla kurulan şirketti. Editörlüğünü Ahmet Baytursunoğlu yapıyordu. İkinci editörü Mir Yakup Dulat’dı. Gazetenin 1918 yılında çıkan toplam 8 sayısının editörlüğünü Canuzak Canibekov yaptı.²⁰⁵

...Kazak gazetesinde çıkan haberler bütün Rusya’yı ilgilendiren nitelikte olabildiği gibi, sadece Kazaklar ve Kazakistan’la ilgili olabiliyordu. Bu haberler “iç haberler” ve “dış haberler” başlıklarıyla veriliyordu. Haberler, Kazak gazetesinin muhabirleri aracılığıyla

²⁰² Nısanbaev, a.g.e., s.82

²⁰³ Nısanbaev, a.g.e., s.82

²⁰⁴ Kalkan, a.g.e., s.56

*Usul-i savtiye: Sesli yöntem anlamına gelen bir terim olup, Usul-i Cedid sisteminin kullandığı bir imla biçimidir. Buna göre sözcükler asıl yazılışları dikkate alınmaksızın okundukları gibi yazılıyordu. haz.

²⁰⁵ Kalkan, a.g.e., s.57

gazeteye iletiliyordu. Haberlerde genellikle yorum yapılmıyordu. Cereyan eden olaylar; bir bölge idaresinde meydana gelen değişiklik, bir okul açılışı, kuraklık veya kış aylarının sert geçmesinden dolayı oluşan kıtlık, bir bölgeye önemli bir misafirin gelmesi, düzenlenen panayırılar, ekonomik durum, ünlü bir kişinin vefatı, kanunlarda yapılan değişiklikler vb kısa haberler şeklinde gazetenin son sayfasında yer alıyordu.²⁰⁶

Kazak gazetesinin etrafında toplanan aydınlar da onun sayfalarında yer yurt meselesi, eğitim öğretim işi, siyasi gelişmeler gibi önemli meseleler hakkında makaleler yazdılar. Bu yazılarda Çar hükümetinin sömürü siyasetini eleştirip, demokrasi içerikli bölümler koyarak tüm halkın siyasi düşüncesini geliştirdi. Mirjakıp'ın Oyan Kazak'ındaki, Ahmet'in Masa'sındaki milliyetçi fikirler, halkı bilinçlendirme idealleri Kazak gazetesi sayfalarında keskinleştirildi. Sömürüye karşı halk arasında birliğin sağlanması hususunda önemli başarılar kazandılar.²⁰⁷ Kazak gazetesi sayfalarında siyasi yazıların yanı sıra edebiyat, tarih, örf-adet ve hukuk gibi toplumun her sahasını ilgilendiren konularda yazılar yer almıştır.

Özellikle 1916 yılında, I. Dünya Savaşı nedeniyle zor durumda kalan Çar hükümetinin Türkistan'dan asker toplamaya çalışması ve savaş boyunca, Kazak halkıyla Çar hükümeti arasında gelişen olaylar sırasında Kazak gazetesi Kazak çıkarları doğrultusunda önemli işlere imza atmıştır.

1916 yılında bir yandan I. Dünya Savaşı diğer yandan Rusya'da başlayan ayaklanma sonucunda 15 Eylül 1916'dan itibaren Türkistan genelinde, 19-31 yaş arasındaki gençler cephe gerisi hizmetler için askere alınmaya başlanır. Rus ordusunda görev yapması için ilk defa gençlerini askere gönderen halk şaşırmış durumdadır. İsyan sırasında halkı yatıştırmaya çalışan Kazak Gazetesi asker alımları sırasında ne yapacağını bilmeyen halka ve gençlere yol göstermeye çalıştı. Geri hizmetlerde işçi olarak askere giden gençlere elbise, yiyecek ve diğer ihtiyaç malzemeleri konusunda listeler içeren bilgilendirici yazılar yayınladı. Gazete, kadın, çocuk ve yaşlıların Çar yönetiminin gazabına uğrayarak zarar görmemesi için askere gitmeyi kabul eden gençlere yardımcı milli bir görev olarak kabul etmiştir.²⁰⁸

Ayrıca Bökeyhanov, Kazak Gazetesi vasıtasıyla halka duyuru yaparak, Rus dilini bilenleri, sağlık memurlarını ve aksakalları Belediyeler ve Şehirler Birliği'nin gayri Rus askerler bölümünde gönüllü görev almaya çağırdı. Bökeyhanov, Çokay ile birlikte zaman zaman Moskova'ya giderek, Moskova üzerinden cepheye giden işçi-

²⁰⁶ Kalkan, a.g.e.,s.61

²⁰⁷ Baytursunov, a.g.e., s.147

²⁰⁸ Kara, a.g.e., s.61

askerlere yardımcı oldu. Tespit edilen sorunların çözümü için yetkili mercilere raporlar verdi.²⁰⁹

Kazak Gazetesi'nde yayınlanan cephe ile ilgili yazılar, ilk defa Rus ordusuna asker veren ailelerin endişelerini bertaraf ederek yatışmasında önemli rol oynadı. Rus ordusunda çocukların vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırılacağına dair türlü endişeler taşıyan aileler,²¹⁰ Kazak gazetesinde yayınlanan ve gerçek durumları yansıtan yazılarla rahatladılar. Kazak Gazetesi, cephe gerisi hizmetler için askere alınan Bozkır ve Türkistan eyaletleri gençlerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve cepheden eve dönüşlerinin kolaylaştırılması için de büyük hizmetler yaptı. Bu hizmetlerde Kazak etrafında toplanan, başta Bökeyhanov olmak üzere Duvlatov, Baytursunoğlu ve Çokay'ın emekleri büyük oldu. Bu çalışmalarla ilgili olarak, Sovyet dönemi Kazak edebiyatının büyük isimlerinden M. Avezov, 1923 yılında yazdığı bir makalesinde; "Kazak Gazetesi'nin 1916'da kan revan içindeki Kazak askerlerine yaptığı hizmeti insanlar unutsa bile tarih asla unutmayacaktır."²¹¹ diyerek, bu hizmetlerin Kazaklar için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Kazak Gazetesi, Rusya'da 1917 Şubat Devrimi sonrası görülen serbestlikten yararlanılarak, aynı yılın Temmuz ayında kurulan Alaş partisinin kurulmasında önemli hizmetler gerçekleştirdi. Parti, 1917 yılı 12-26 Temmuz'unda Orenburg şehrinde gerçekleşen I. Kazak Kurultayı sonunda kurulmuştur. Kısa zaman sonra Kazak Gazetesi, Alaş'ın resmi yayın organına dönüşmüştür.²¹²

Alaş aydınları başka yayın organlarında pek yazmamışlar, daha çok Kazak ve Sarı Arka gazetelerini kullanmışlardır. Sarı Arka gazetesi Semey şehrinde sadece bir yıl (1917 yılı içerisinde) ve 28 sayı çıkmış, fazla dağıtılamamış, bu nedenle de halk üzerinde etkisiz kalmıştır. Ayrıca Sarı Arka'da yayınlanan pek çok makale Kazak'ta da yayınlanmıştır.²¹³

Baytursunoğlu'nun gazetecilikteki başarısı dört bir yana duyulmuştu. Hemen bütün Kazak ve Kırgız bölgelerinde Baytursunoğlu ve Kazak gazetesi örnek alınarak yayın yapılması çalışmaları başladı. Örneğin, 12 Nisan 1917'de Almatı şehrinde gerçekleşen Jetisu Kazaklarının kurultayında, Jetisu'da ayda 40 som toplanarak, bir gazete çıkarılması konusu görüşülür. Bu konu ortaya atılınca halk hep

²⁰⁹ Kara, a.g.e., s.62

²¹⁰ Kara, a.g.e., s.63

²¹¹ Kara, a.g.e., s.65

²¹² Baytursunov, a.g.e., s.147

²¹³ Kalkan, a.g.e., s.14

bir ağızdan “Halktan para kolay toplanır, yazar nerede?” diyerek itiraz eder; bu karşı gelişe kurultay başkanı İbrahim Caynakov, “Bizim Kazak halkının Ahmet Baytursunov adında bir üstadı var. O kişiyi buraya getiririz. Gazetemizi kurar hem de bize yazar bulur.”²¹⁴ diyerek karşılık vermiştir. Caynakov’un bu cevabından da anlaşılacağı üzere Baytursunoğlu o dönemin en iyi gazetecilerinden biri, belki de birincisidir.

Kazak gazetesinin başarılarını, kuruluşunun birinci yılı dolayısıyla Rusya’nın dört bir yanından çekilen telgraflar da bizlere göstermektedir. Özellikle Kazak gençlerinin, Rusya’nın türlü yerlerinde okuyan Kazak öğrencilerin Kazak’a olan sevgileri çok büyüktür. Kazak gazetesinin birinci yılı dolayısıyla bu öğrenciler buldukları çeşitli yerlerden telgraf göndermişlerdir. Bu telgraflardan bir kaç şöyledir:

Temir’den 1 Şubat

Kazak gazetesinin itibarlı geçen yılını kutluyoruz. Hem ömürlü olup, ileriki yıllarda iyi hizmetlerine devam etmesini diliyoruz.

Öğrenci Kodorov

Saratov’dan 1 Şubat

Saratov Üniversitesi’ndeki Kazak öğrencileri adına Kazak gazetesinin 1. doğum gününü kutlarız. Hem ömürlü olup, bundan sonra da ilerlemesini diliyoruz.

Kasbolatov

Petersburg’tan 2 Şubat

Genç Kazak’ın 1.yılımı kutluyoruz. Hem kıymetli yurdumuz Kazak yurdunu nurlandırma yolunda ömürlü olsun, uzun yıllar hizmet etmesini diliyoruz.

GençKazaklar

Kazan’dan 2 Şubat

Kazak’ın tan ışığının yıl dönümünü kutluyoruz. Hem emeği gelecekte meyve versin, yurt faydasını görsün diliyoruz.

KazakÖğrenciler²¹⁵

²¹⁴ Kalkan, a.g.e., s.108

²¹⁵ Eşimhanov, a.g.e., s.221

1916-1918 yıllarında Rusya’da yaşanan iç savaştan haliyle Alaş Orda hükümeti ve onun yayın organı olan Kazak gazetesi de etkilenir. Bir ara yedi ay kadar gazetenin yayını durur. Bu zor şartlar altında Kazak gazetesi idaresi çıkmaya devam edeceklerini ifade eder. Fakat 16 Eylül 1918 tarihinde yayınlanan 265. sayı, Kazak gazetesinin son sayısı olur. Bolşeviklerin Omsk idare mahkemesi 4 Mart 1918’de Orenburg Sovyeti’ne Kazak gazetesinin kapatılması yönünde bir telgraf gönderir. Böylelikle beş yıldan daha uzun bir süre Kazak basın ve siyaset hayatına damgasını vuran Kazak gazetesinin yayın hayatı sona erer.²¹⁶

Kazak Gazetesi’nin aldığı cezalar

Kazak Gazetesi Kazak ulusunun çıkarlarını gözeten, Çarlık döneminde Çar baskı ve sömürüsüne, Bolşevikler iktidardayken de Bolşevik baskı ve sömürüsüne karşı gelen milliyetçi fikirlerinden dolayı bir çok kez ceza almıştır. Bu cezalar genelde ağır para cezalarıdır. Kapatılması yönünde ceza verildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak para cezaları o kadar ağırdır ki bu cezaların maddi olarak gazetenin dayanamayıp, kapanmasına yönelik olduğu anlaşılıyor. Nihayetinde de, 1918’de Bolşevikler iktidarlarını sağlamlaştırdınca Alaş partisi ile birlikte onun resmi yayın organı olan Kazak Gazetesi kapatılmıştır.

Aykap dergisinde yer alan “Kazak Gazetesine Ceza” adlı kısa yazıda Kazak Gazetesi’ne verilen cezalar hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

“...Kazak gazetesinin 80. sayısında yazılan bazı sözler için Orınbor ili baş yargıcı 1500 tenge* para cezası yazdı. Gazete redaktörü parayı yatırmazsa üç ay hapis yatacak. Parayı ödeyecek durumu olmadığı için Ahmet Baytursunov hapis yatacak. O, hapisten çıkana kadar yönetimine Mirjakıp Duvlat bakacak.”²¹⁷

Bu durumla ilgili olarak Vakit gazetesi şu haberi vermektedir: “Baytursunov’a verilen 1500 som** para cezası, ödendi ve Baytursun hapisten çıktı.” Bu olay tek değildir. Birçok kez Kazak Gazetesi ve yazarlarına ceza verilmiştir. 1916’da çıkan sayılarının birindeki bir yazı için 3 bin som ceza kesilmiştir.²¹⁸ Önemli makalelerinden bahsettiğimiz sırada da bahsi geçtiği gibi

²¹⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.222

²¹⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.222

*tenge: Kazak para birimi. haz.

**som: Rus para birimi. haz.

²¹⁸ Eşimhanov, a.g.e., s.223

Baytursunoğlu, “Zakon Projesinin Taslağı” adlı yazısından dolayı da 1914’te de yine para cezası almıştır.²¹⁹

2.2.6. Siyasi Çalışmaları

Hanlıklar devrinden beri Kazak siyasi hayatı 19.yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında bir modernleşme sürecine girmiş ve çeşitli siyasi akımların etkisinde kalmıştır. İslamcı öğelerin ağır bastığı bir model ile milliyetçi ve liberal düşüncelerin hakim olduğu bir çağdaşlaşma projesi arasında seçim yapmak durumunda kalan Kazaklar, sonunda ikinci yola doğru yaklaşmıştır. Bu yaklaşımda Kazak gazetesinin rolü büyüktür. Gazete yazarları makalelerinde açıkladıkları ve savundukları milliyetçi ve Batı tarzı bir çağdaşlamayı yeğleyen tutumları ile Kazak siyasi bilincinin gelişimine etki etmişlerdir. Kazak gazetesi yayın hayatına girdiği ilk günden itibaren Kazak siyasetiyle ilgilenmeye başlamıştır. Başta Bökeyhanov olmak üzere Kazak gazetesi yazarları Kazak halkının en önemli sorunlarının siyasetle bağlantılı olduğunu görmüş, yazılarıyla bu sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmışlardır.

20. yüzyılın başında Kazakistan’da milliyetçi fikirler filizlenmeye başlar. Bunun en önemli sebebi Rusların iki asırdır süren Türkistan’ı işgal hareketini, yeni yetişen Kazak aydınlarının doğru bir şekilde değerlendirmesidir. Bu aydınlar, Alihan Bökeyhanov’un önderliğinde, Kazak halkının milli menfaatlerini gözetmek için birleşerek, siyasi partiler kurdular ve bundan sonra ülkedeki irili ufaklı milli hareketleri birleştirmeye yöneldiler.²²⁰ Bu çalışmalara başından sonuna kadar katılan aydınlar arasında Ahmet Baytursunoğlu da bulunmaktadır.

Özellikle 1905 Devrimi’nin ortaya çıkardığı hareketlilikten Kazak aydınları da oldukça çok etkilenmiştir. Bu hareketliliği Mirjakıp Duvlatov şu şekilde ifade etmektedir:

“... 1905 yılından beri bizim Kazak halkı da başka halklarla birlikte milli çıkarları ele almaya başladı. O özgürlük yıllarında Semey eyaletinin okumuş öncüleri halkın yararına işler yapıp, ona yol gösterdikleri için bir kısmı hapse atıldı, bazıları sürüldü, geri kalanları da güvenilirmez adam ilan edildi.”²²¹

Rusya’da 1905 devriminden sonra gelişen durumun neticelerinden biri de halkın, şikayetlerini Çarlık idarecilerine bildirebilmesi yönünde çıkarılan, 18 Şubat

²¹⁹ Eşimhanov, a.g.e., s.250

²²⁰ Baytursunov, a.g.e., s.146

²²¹ Kalkan, a.g.e., s.44

1905 tarihli kanundu. Kazaklar da bu kanunu heyecanla karşılayarak çeşitli toplantılar yaptılar ve şikayetlerini listeler halinde hazırlayarak Çar'a sundular. Bu toplantılardan en büyüğü 14 Kasım (26 Temmuz)²²² 1905'te Karkaralı şehrinin Koyan panayırında yapıldı. Kazak halkının şikayetçi olduğu konular 14.500 kişinin katılımıyla hazırlanan 11 maddelik bir dilekçe halinde Çar'a sunuldu.²²³

Baytursunoğlu'nun siyasi çalışmaları da 1900'lü yılların başlarına kadar uzanmakla birlikte, ilk önemli siyasi girişimi, işte bu, 1905 yılındaki Koyan (Koyandı)²²⁴ Pazarı'nda Petersburg'daki merkezi hükümete gönderilmek üzere Kazak halkı adına kaleme aldığı dilekçedir. Bu dilekçeyle Çar hükümetinden şunlar talep edilmiştir:

- 1-Dini ibadetlere yapılan baskının kaldırılması
- 2-Kazak okullarında Kazak dilinde eğitim yapılması, ayrıca yatılı okul, pansiyon ve yüksek okulların açılmasına izin verilmesi
- 3-Kazak dilinde gazete çıkarılması
- 4-Rus göçmenlerin gelişinin durdurulması, yerli Kazakların göçe zorlanmaması
- 5-Göç ettirilen Kazakların ata topraklarına dönüşüne izin verilmesi
- 6-Bozkır kanunlarının değiştirilmesi
- 7-Eyaletteki resmi işlerde ve halk mahkemelerinde işlerin Kazak dilinde yürütülmesi, dilekçelerin Kazakça yapılması yönünde alınan kararlara uyulması, bu gibi yerlere Kazakça bilen çevirmenlerin alınması
- 8-Mahkeme işlemlerinin Kazakça yapılması
- 9-Kazak topraklarındaki Rus asıllı yöneticilerin ve güvenlik güçlerinin sayısının azaltılması
- 10-Eyalet generalinin emri ile yer değiştirmelerin engellenmesi
- 11-Merkezi hükümette (Duma'da) Kazak temsilcilerin bulunması

(Leningrad, ЦГИА, kopya, D. 32-1905)²²⁵

Bu dilekçe ile Baytursunoğlu mahkemelerle ve hapishanelerle de tanışmış oldu. Dilekçeye imza atanların tamamı fazla sürmeden mahkemeye çıkarıldılar. Koyan Dilekçesi'ne imza atanlar arasında Alihan Bökeyhanov da yer almıştır.²²⁶

²²² Kalkan, a.g.e., s.10

²²³ Kalkan, a.g.e., s.44

²²⁴ Kalkan, a.g.e., s.10

²²⁵ Eşimhanov, a.g.e., s.211

²²⁶ Kalkan, a.g.e., s.11

Bu yıllarda Kazak aydınlarının en yakın olduğu parti Anayasal Demokrasi Partisi (Kadet) idi. Alihan Bökeyhanov, 1905 yılında kurulan bu partiye aynı yıl üye olmuştu. Hatta Bökeyhanov, Kadet partisini örnek alarak bir Kazak partisi kurma girişiminde bulunmuştur. Bazı kaynaklarda Kadet vasıtası ile Kazaklarda milli şuurun uyanmasının sağlandığı, daha sonra bu partiye Alaş-Orda adı verilerek Kazak bağımsızlık hareketinin hızlandırıldığı²²⁷ şeklinde bilgiler bulunmaktadır. 1905 yılında Oral şehrinde Bökeyhanov, Cihanşah Seydalin, Jetisu eyaletinden B. Sırtlanov, Muhammetcan Tınışbayev ve o dönemde St. Petersburg Askeri Tıp Akademisi'nde öğrenci olan Halil Dosmuhammedov bir araya gelerek parti kurma işini görüşürler. Kazak tarihinde “Beş Eyalet Temsilcileri Kurultayı”²²⁸ olarak bilinen bu girişim bir Kazak siyasi partisi kurmak için atılan ilk adımdı. Ancak başarısız olundu ve uzun yıllar parti kurma işi gündeme alınmadı.

Baytursunoğlu 1911 sürgününden sonra sık sık Moskova'ya gidiyor ve dönemin önde gelen Türk bilimadamları, liderleri ve ünlü Rus Türkologlarla görüşüyordu. Türk öğrenci ve aydınlarının katıldığı bu tip toplantılar Selim Geray Cantürin, Aliasgar Sırtlanov'un karısı Emine Sırtlanov, Sir Ali Lapin gibi Rusya Müslümanlarının önde gelenlerinin veya Wilhelm Radlov gibi ünlü Türkologların evinde ya da Petersburg İslamları Cemiyet-i Hayriyesi'nde yapılırdı. Bu toplantılara Baytursunoğlu'ndan başka Mustafa Çokay, Başkurtlardan Zeki Velidi, Azerbaycan'dan Ali Ekber Topçubaşı, Türkmenler'den Kakacan Berdiyev, Kazaklar'dan İsa Kaçkınbay, Tatarlar'dan İlyas Alkin, Sultanbek Mamlijev ve Mustafa Şahkulu gibi gençlerle, Alihan Bökeyhanov, Alimerdan Topçubaşı, Mahmut Hoca Behbudi, Münevver Kari, Mirjakıp Duvlatov gibi önemli simalar bulunurdu.²²⁹

Özellikle Radlov'un Evinde gerçekleşen toplantılar Türk aydınlar için çok verimli olmuştur. 1899'da karısını kaybettikten sonra Radlov gündüzleri çalışmayı, geceleri ise dostlarıyla öğrencileri evinde toplamayı alışkanlık haline getirmişti. Öğrencilerin yanı sıra Barthold ve Samoyloviç gibi tanınmış Rus şarkiyatçılar ile Sadri Maksudi Arsal ve Alihan Bökeyhanov gibi Rusya Müslümanlarının aydınlarının da katıldığı bu toplantılarda Türk halklarının kültürü, tarihi ve dili ile ilgili meseleler konuşulurdu. Yaşlı Türkolog toplantıya katılanlarıengin bilgisi ve tecrübesiyle yönlendirir, konuşulan meseleler hakkında ufuklarının genişlemesi için

²²⁷ Gömeç, a.g.e., s.78

²²⁸ Gömeç, a.g.e., s.112

²²⁹ Kara, a.g.e., s.45

kitaplar tavsiye ederdi.²³⁰ 1910'lu yıllarda Petersburg'ta bir araya gelen Türk aydınlarının gündeminde, Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay'ın ve Baytursunoğlu'nun ilk eserleri de yer almaktaydı.²³¹ Petersburg sohbetleri şüphesiz, Türk aydınlarının dünyayı tanımalarında ve milliyetçilik fikirlerinin gelişiminde çok etkili olmuştur.

Çarlık döneminden beri baskıya dayanan Rus yönetimi ve Rus göçmenlerin özellikle verimli arazilere yerleştirilmeleri de Kazaklar'da milli şuurun uyanmasına sebep olmuştur. Rus sömürgecilerin Kuzey ve Doğu Kazakistan'da çok verimli topraklara yerleşmeleri I. Dünya Savaşı çıkana kadar devam etmiştir. 1914'te bu bölgede yaşayanların yarısını Ruslar oluşturmaktaydı.²³² Bunun yanı sıra mevcut toplumsal gerginliğin bir isyana dönüşmesini sağlayan ateşleyici etken ise Çar'ın 25 Haziran 1916 tarihli, cephe gerisi hizmetlerde istihdam edilmek üzere Orta Asya ve Kafkaslar'dan adam alınmasını emreden buyruğudur. I. Dünya Savaşı'nın en kritik günlerinde Rusya, cephede bir hayli zor durumdaydı ve adam sıkıntısı çekiyordu. Ek kuvvet elde etmenin tek yolu ise sömürgelerinden cepheye adam sevk etmektir. Ancak sömürge halkları askerlikten muafı. Rusya, sömürge halklarını "güvenilmez" olarak nitelendiriyor ve bu yüzden de askerlikle yükümlü tutmuyordu. Orta Asya'daki gergin durumun farkında olan hükümet, bu bölgelerden cephede savaşan asker değil, fakat cephe gerisinde kullanmak üzere adam toplamaya karar verdi. Buna göre, Türkistan vilayetinden 390.000, Kazak eyaletlerinden olan Jetisu'dan 87.000, Sırderya'dan 60.000, Oral'dan 50.000, Akmola'dan 40.000, Torgay'dan 60.000 ve Semey'den 8.500 kişi cepheye gönderilecekti. Bu buyruğu halk kabul etmedi ve direnişle karşılık verdi.²³³

Ayaklanmalar ve direnişler Temmuz ayı başlarında öncelikle Türkistan eyaletinde, Semerkand'da başladı. Buradan Kazak topraklarına, Sırderya eyaletine sıçradı. Ağustos ortalarında ise Jetisu eyaletinde Kazaklar büyük gruplar halinde hükümet binalarına ve Rus askeri birliklerine saldırmaya başladılar. Almatılı bir Kazak olan Tokaş Bokin, Jetisu ayaklanmasının önemli liderlerinden biriydi. Sayıları 30.000'e varan isyancı Kazaklar Rus birliklerini tehdit eder duruma gelmişti. Bozkırın içlerinde en büyük isyan ve direniş Torgay eyaletinin İrgız, Aktöbe ve Kostanay illerinde meydana geldi. Amangeldi İmanov (1873-1919) liderliğindeki

²³⁰ Kara, a.g.e., s.45

²³¹ Kara, a.g.e., s.45

²³² Gömeç, a.g.e., s.77

²³³ Kalkan, a.g.e., s.78

yaklaşık 20.000 Kazak 23 Ekim’de Torgay şehrini kuşattı. Şehrin demiryolu ve telgraf bağlantılarını kesti.²³⁴

Bu zamandaki olayları Kazak gazetesi çok sıkı takip ediyor ve halkı gelişmeler hakkında bilgilendiriyordu. Kazak okuyuculara bilgiler veren M. Duvlatov, sık sık, Duma’da Kazaklardan millet vekili olmamasından yakınıyordu. Duvlatov, askerlik sorununu görüşmek üzere her eyaletten birer temsilcinin seçilerek heyet oluşturulmasını ve bu heyetin hükümete Kazakların görüşlerini aktarmasını makalelerinde yazar. Ancak böyle bir heyet oluşturmak mümkün olmaz. Bunu yerine Samara’dan A. Bökeyhanov, Orenburg’tan A. Baytursunov ve Aktöbe’den Nisanğali Begimbetov 3 Şubat’ta (Duma’nın açılmasında bir hafta önce) Petersburg’a görüşmeler yapmak üzere gider. Fakat bir netice alamazlar.²³⁵

Türkistan’da bu olaylar yaşanırken Vakit, Turmuş, Yulduz gibi Tatar gazeteleri ve bazı Tatar millet vekilleri, Kazaklar askere giderse daha önceleri elde edemedikleri bazı hakları kazanırlar ve Ruslarla eşit düzeye yükselirler şeklinde düşünmekteydiler. Bu şekilde düşünenlere göre;

Daha önceleri askere adam gönderilmediği için verilmeyen zemstvo* sistemi getirilebilirdi. Kazakların cahil olduğu ileri sürülerek Duma’ya vekil göndermelerine izin verilmiyordu, askerlik sayesinde vekil seçtirebilirlerdi. Şaman olduğu gerekçesiyle verilmeyen müftülük verilebilirdi. Toprak dağıtılırken öncelik başkalarına değil Kazaklara tanınabilirdi. Askere giden Kazak gençleri dünyayı tanıyıp, bilgi ve görgüleri artarak memleketlerine döner ve böylece Kazak medeniyeti ilerlerdi. Tatar gazetelerine hak vermekle birlikte Kazak aydınları, askere adam göndermenin halktan cepheye göndermek için deri, demir, bakır gibi şeyler toplamaktan çok daha farklı olduğunu ifade ederler.²³⁶

Kazakların askere alınması konusunda tartışmalı noktalardan bir diğeri de Kazakların piyade mi yoksa süvari mi olacağı meselesidir. Baytursun bir makalesinde bu sorunu tartışır ve daha önce Kazak gazetesinde piyade olmayı tavsiye eden bir makaleye cevap verir. Baytursun tartışmanın genel çerçevesini ve gelişimini anlattıktan sonra açıkça; “ Ben askerlik meselesi hakkında Kazak gazetesi idaresinin yolundayım. Bana göre Kazaklar askere alınırsa, bizim halkın kozak kepini giymesi daha iyi olur.” dedikten sonra kozakların ve askerliklerini piyade

²³⁴ Kalkan, a.g.e., s.78

²³⁵ Kalkan, a.g.e., s.80

*zemstvo: Çarlık Rusyasında mahalli idare organları. (Rusça-Türkçe Sözlük)

²³⁶ Kalkan, a.g.e., s.81

olarak yapan müjliklerin* askerlik sistemlerini karşılaştırır. Sonuçta kozakların hem askerlik hem de toprak alma yönünden mujiklerden ileri olduğunu söyler. Ve “hükümet bize bunu (mujik sistemini) vermez, verse de biz kanmayız.”²³⁷ diyerek bitirir.

Bu karmaşık ortamda hayal ettikleri devrimi gerçekleştirme peşindeki Bolşevikler boş durmuyorlardı. Bu durumu sezen Kazak gazetesinde devrimi haber veren yazılarla beraber Kazakların bu yeni durumda ne yapması gerektiği hakkında fikir bildiren yazılar da yazılmıştır. Kazak yazarlarına göre vakit geçirilmeden yerel idare birimlerinde kurultaylar toplanmalıydı. Kurultayların bir çok işlevi olacaktı. Öncelikle kurultaylar sayesinde Kazakistan’ın çeşitli bölgelerinde ne olup bittiği anlaşılmalı olacak ve genel bir durum değerlendirmesi neticesinde yapılması gerekenler belirlenecekti. Kurultayın bir diğer işlevi Kurucu Meclis’e gönderilecek vekilleri belirlemek olacaktı.²³⁸

1916’da bütün Orta Asya’da dolayısıyla Kazakistan’da da başlayan Çar karşıtı ayaklanmalar, 1917 Ekim’inde gerçekleşen Bolşevik ihtilali ve bunun getirdiği yeni prensiplerin mevcut ayaklanmayı değişik bir siyasi zemine kaydırması, Kazakistan’da seçim kararı alınması sonucunu doğurdu. Yapılan seçimi her tarafta milliyetçiler kazandı. 1917 başlarında Ak-Tübe, Ural ve Orenburg’da toplanan Umumi Kazak Kurultayı memleketin modern bir ülke olarak teşkilatlanması için kararlar aldı.²³⁹ Bu toplantıların en önemlisi ve en geniş Orenburg kurultayıdır.

Kazaklar’da kurultay toplama fikri oldukça eskiye dayanıyordu. Kazak gazetesinin ilk kurulduğu yıl olan 1913’te, o zamanlar Kazak gazetesi ile rekabet halinde olan Aykap dergisi yazarlarından Cihanşa Seydalin kurultay fikrini ortaya koyar. Ancak o zamanda Kazak Gazetesi Seydalin’le aynı fikirde değildir. Kurultay fikrinin aslında çok güzel ve faydalı bir iş olduğunu ancak Kazakların o anda içinde buldukları siyasi ve toplumsal durumun böyle bir iş için uygun olmadığını düşünmektedirler. Kazak gazetesinin iki önemli ismi Baytursun ve Bökeyhanov yazdıkları makalelerde Seydalin’e cevap verirler.²⁴⁰

Baytursunoğlu, bu büyüklükte bir organizasyon için resmi makamlardan izin almak gerektiğini ancak böyle bir iznin alınmasının mümkün olmadığını iddia

---

*mujik: Rus köylüsü. haz.

²³⁷ Kalkan, a.g.e., s.83

²³⁸ Kalkan, a.g.e., s.99

²³⁹ Söylemez, a.g.e., s.125

²⁴⁰ Kalkan, a.g.e., s.100

eder. Ayrıca kurultay toplamanın dönemin zaten hassas olan Rusya siyasi ortamında çok yanlış anlaşılabilirliğini belirtir. Baytursun; “Kurultay toplayalım derken, başımızı korumaya yer bulamayacak hale gelmeyelim.” diyerek durumun hassasiyetini dile getirir. Bökeyhanov da Baytursunoğlu ile aynı görüştedir. İzin çıkmasının mümkün olmadığını savunarak; “ Olması mümkün olan bir kurultaydan kaçmam, olmayacak kurultay için boşuna uğraşmam. Han evladında Kazak halkının hakkı vardır. Kazak halkına hizmet etmemelik yapamam.” diye görüş belirtmiştir.²⁴¹

Baytursunoğlu’na göre bütün Kazakları kapsayan genel bir Kazak kurultayı çok iyi bir fikirdi. Ancak, zamanın darlığı ve ortamın henüz uygun olmaması nedeniyle bu tür bir kurultay düzenlemek yakın zamanda mümkün görünmüyordu. Bunun yerine eyaletlerde kurultaylar düzenlenebilirdi.²⁴²

Bu tartışmalar içerisinde Seydalin, 1913 yılı Ekim ayı başında Kostanay ilinde düzenlenen Pokrov panayırına gidip, ileri gelen kişilerle göçebe düzenin mi yoksa yerleşik düzenin mi daha iyi olduğu konusunu görüşmek amacıyla bir toplantı düzenlemek ister. Ancak bu küçük çaplı kurultay için bile Torgay valiliğinden izin alamaz. Böylece kurultay projesi de rafa kaldırılır.²⁴³

Uzun yıllar gündeme alınmayan kurultay fikri ancak, 1917 Devrimi’nden sonra oluşan serbest ortamda, bu sefer Kazak Gazetesi tarafından canlandırılır. Uzun sürmeden de Kazakistan eyaletlerinde Kazak kurultayları toplanmaya başlar. Devrimden sonra, 1917 baharında Kazak meselelerini görüşmek için toplanan yerel kurultaylar şunlardır:

- 1-Torgay eyaleti Kazak kurultayı (Orenburg, 1-2 Nisan 1917)
- 2-Jedisu eyaleti Kazak kurultayı (Almatı, 12 Nisan 1917)
- 3-Oral eyaleti Kazak kurultayı (Oral, 19-22 Nisan 1917)
- 4-Akmola eyaleti Kazak kurultayı (Omsk, 25 Nisan -7 Mayıs 1917)
- 5-Semey eyaleti Kazak kurultayı (Semey, 27 Nisan-7 Mayıs 1917)

Yerel kurultaylar arasında en önemlisi Kazak siyasetinin merkezi konumundaki Orenburg şehrinde yapılan toplantıydı. Çünkü, Ekim devriminden sonraki ilk kurultaydı. Ayrıca, dönemin ileri gelenleri bu toplantıya büyük önem vermişlerdir. Toplantıyı organize eden Kazak gazetesi yazarlarından başka, I. Duma vekili Alpısbay Kalmenov, Doktor Ğaysı Kaşkımbaev, Kerim Calenov, Doktor

²⁴¹ Kalkan, a.g.e., s.101

²⁴² Kalkan, a.g.e., s.99

²⁴³ Kalkan, a.g.e., s.101

Ömür Esenkulov, I. ve II. Duma vekili Ahmet Birimcanov, Cihanşa Seydalin, Mustafa Çokay, Mağcan Cumabayev sayılabilir. Ayrıca Kazan Müslümanlarını temsilen Necib Halfin, Ufa Müslümanlarını temsilen Abdurrahman Fahreddinov toplantıya katılmıştır. Görüldüğü gibi Torgay eyaleti Kazaklarının kurultayı olduğu söylene de toplantıya Akmola, Semey, Sırderya gibi Kazak eyaletlerinin yanı sıra Kazan ve Ufa gibi Tatar ve Başkurt şehirlerinden de katılanlar oldumuştur.²⁴⁴

Birinci gün kurultaya gelenlerin kaydedilmesi ve kurultay programının oluşturulması işleriyle uğraşılır. İkinci gün ise oy birliği ile Ahmet Baytursunoğlu başkanlığa seçilir. Daha sonra Tanaşev ve Kalmanov başkan yardımcısı seçilirler. Ayrıca Almasov, Kadirbayev ve Bekmuhamedov sekreterliğe seçilir. Kurultay idaresi seçimi bittikten sonra kurultayı kutlamak için gelen Torgay valisini halk istemez ve kurultaydan ihraç edilir. Daha sonra kurultay başkanı Bayturusunov halkın kavuştuğu hürriyeti kutlayan bir konuşma yapar. Başkandan sonra Vakit gazetesini çıkaranlardan Kaniş Kerimov, Tatarlar adına bütün Kazakları kutlar.²⁴⁵

Kurultaydaki öncelikli konu komitelerin oluşturulmasıydı. Yerel idare birimlerine göre düzenlenen komiteler, köylerden başlayarak sırasıyla ilçe, il ve eyalet düzeyinde oluşturulacaktı. En küçük komite birimi olan köy komiteleri her köyün yirmi bir yaşını doldurmuş erkek veya kadınlarından her 10 kişiden 1 temsilci seçilmesiyle oluşturulacaktı. Her köy komitesi yönetim kurulu seçecekti. Bu kurul bir başkan, yardımcısı, sekreter, sekreter yardımcısı ve maliyeye bakan iki azadan oluşacaktı. İlçe, il ve eyalet komiteleri de benzer bir biçimde teşkilatlanıyordu. Ayrıca, bu teşkilatlanma Kazak toplumsal hayatında etkili olan diğer bazı komitelerden temsilcileri içine alarak siyasi katılımı yayma yolunu da benimsedi. Örneğin, kredi veren kuruluşlar, dernekler, Asker ve İşçi Şurası ve Şehir Yurttaş Komiteleri gibi organizasyonlardan belli sayıda temsilcilerin komitelere alınması kararlaştırıldı.²⁴⁶

Komite oluşturulmasıyla ilgili dikkat çekici bir diğer konu seçimlerde kadın erkek ayrımının yapılmamasıdır. Kadınların da siyasete katılma hakkının olduğunu savunan Kazak aydınları yerel siyasi yapının temelini teşkil edecek olan komite

²⁴⁴ Eşimhanov, a.g.e., s.269

²⁴⁵ Kalkan, a.g.e., s.104

²⁴⁶ Kalkan, a.g.e., s.105

seçimlerine kadınların da katılmasını sağlayarak, bu konudaki samimiyetlerini göstermişlerdir.²⁴⁷

Kurultayda görüşülen diğer bir konu toplanması düşünülen umumi Kazak kurultayı idi. Bütün Kazakları bir araya getirip sorunlarını görüşmek için umumi Kazak kurultayı düzenleme işi, yani görüşülecek konuları belirleme, yer ve zamanı tespit etme ve kurultayı halka duyurma işlerini yürütmek üzere bir kurul oluşturuldu. Bu kurulun üyeleri şunlardır: Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunoğlu, Mirjakıp Duvlatov, Seyitgazi Kadirbayev, Ömer Esengulov, İmam Alimbekov, Esen Turmuhammedov ve Kerey Turımov. Umumi Kazak kurultayının yanı sıra Moskova'da Mayıs ayında toplanacak olan Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'na gönderilecek temsilciler de belirlendi. Bunlar: Oraz Tatigululu, Seyitgazi Kadirbayev, Akkağaz Doscankızı ve Seyitgazi Askakulu.²⁴⁸

I. Genel Kazak Kurultayı

Yapılan gayretli çalışmalar sonunda 1917 yılının 12-26 (21-26)²⁴⁹ Temmuz tarihleri arasında Orınbor (Orenburg) şehrinde I. Genel Kazak Kurultayı gerçekleşti. Kurultaya Akmola, Semey, Torgay, Oral, Jetisu, Sirderya ve Fergana eyaletlerinin vekilleri katılmıştır. Bu kurultayın toplanmasında ve kurultay çalışmalarında Ahmet Baytursun büyük çaba harcadı. Başkanlığa Halil Dosmuhammedov, yardımcılarını olarak Ahmet Baytursunoğlu, A. Kötibarov, sekreterliğe de Mirjakıp Duvlatov ve Akılbek Seyitov seçildiler. Bu kurultay sonunda Kazakların ilk partisi olan Alaş kuruldu. Daha sonra oluşturulan hükümetin adına da Alaş Orda dendi.²⁵⁰ Baytursunoğlu, Alaş'ın, kurultay kararları doğrultusundaki tüzüğünün iki üç ay gibi bir zaman süresinde kaleme alınmasına yardım etti. Sosyalist fikirleri ve Bolşevik Sovyet idaresinin fikirlerini kabul etmeyen Alaş üyelerinin hazırladıkları bu siyasi belge on bölümden oluşmuştur. Belgede, Alaş Orda'nın ulusal kuruluş, mahalli serbestlik (bağımsızlık), Kazak ülkesi sınırları, din, mahkemeler, eğitim öğretim meselelerini içeren görüşleri yer aldı.

Milliyet düşüncesinin öne çıktığı bu görüşlerin hemen hepsi yeni kurulmuş olan Sovyet hükümetinin fikirlerine ters geliyordu. Bunun sebeplerini

²⁴⁷ Kalkan, a.g.e., s.105

²⁴⁸ Kalkan, a.g.e., s.105

²⁴⁹ Kara, a.g.e., 143

²⁵⁰ Akyol, a.g.e., s.125

Baytursunoğlu, daha sonraları, 1919 yılı Temmuz ayında yayınlanan Kazaklar ve Devrim adlı makalesinde;

“...Kazaklara Şubat Devrimi ne kadar makul gelmişse Sosyalist Ekim devrimi o kadar anlaşılabilir gelmiştir. İkincisinin neden anlaşılabilir olduğunu çok kolay açıklayabiliriz. Çünkü; Kazaklar’da kapitalizm de sınıf mücadeleleri de yok. Hatta şahsın kendisi başka halklardaki gibi kendisini halktan ayırmaz, bu çok zor. Kazakların yaşama şekillerine, adetlerine, töresine bağlı olanlar için sosyalizmin herhangi bir gereği yok.”²⁵¹

sözleriyle açıklamış, Alaş programının neden komünist fikirlere ters olduğunu belirtmiştir.

I. Genel Kazak Kurultayı sonunda kurulan partinin adının Alaş olması Baytursun tarafından; “Her parti kendi sloganı doğrultusunda isim aldığına göre Kazakların çok eskiden beri kullandıkları ortak sloganları, savaş naraları olan “alaş” adı Kazak partisi için gayet uygun bir isimdir.”²⁵² şeklinde açıklanmıştır. Matbaa çalışanları eylem yaptıkları için Kazak gazetesinin Alaş partisiyle ilgili yazının yer aldığı 244. sayısı biraz geç çıkmıştı. Bu yüzden partinin adının Alaş olduğu haberi Kazak eyaletlerine telgrafla bildirildi.

Kazak gazetesinin daha sonraki sayılarında Alaş partisi adı sıkça kullanılmaya başlanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kazak gazetesi Alaş’ın resmi yayın organına dönüşmüştür. Kazak gazetesinin özellikle, Alaş Partisi’nin Kurucu Meclis’e göndermek üzere belirlediği vekillerin listesinin verildiği yazılar dikkat çekicidir. Bu listelerde adaylar temsil ettikleri eyaletlere göre sınıflandırılmış ve teker teker tanıtılmıştır. Baytursunoğlu ve Bökeyhanov gibi önemli kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu listeler aynı zamanda Alaş Partisi üyelerinin veya en azından destekçilerinin sıralandığı listeler olarak da kabul edilir. Son olarak, bu listelerin bir diğer işlevi de o devirde Kazakistan’ın önde gelen, tanınmış ve nüfuz sahibi kişilerinin bir dökümünü yapıyor olmasıdır.²⁵³

Bu arada şunu da belirtmeliyiz ki, Orenburg (Orınbor) şehri, çok uzun yıllar Kazak sosyal ve siyasi hayatına etki eden kararların alındığı, olayların yaşandığı bir şehir olmuştur. Birinci büyük kurultaya da çeşitli özelliklerinden dolayı bu şehirde gerçekleşmiştir. Orenburg şehrinin neden merkez seçildiği hakkındaki bilgileri Mustafa Çokay şu şekilde anlatmaktadır:

²⁵¹ Kalkan, a.g.e., s.119

²⁵² Kalkan, a.g.e., s.119

²⁵³ Kalkan, a.g.e., s.119

“...Ornbor, Başkurt yerinde bulunan Kazak silahlı güçlerinin de merkeziydi. Şehir ahalisi arasında Tatarlar, Ruslar, Rus Kazakları da bulunmaktaydı. Bizim Kazak tek değil yani. Yine de Ornbor, ezelden Türkistan ülkesindeki Kazak milli hareketinin merkezi olmuştur. Neden böyle? Bizim Kazak hayatında, çevresinde bunun gibi işleri buradaki gibi yürütebileceğimiz başka bir şehir yoktu. Kazak aydınları ortaya çıkıp, ulus kaderini düşündükleri devre doğduğunda en uygun yer olarak Kazak boylarının vekillerinin bulunduğu Taşkent, Verniy, Semey gibi şehirlerden birinin olması mümkündü. Ancak, Kazak içindeki milli hareketin hepsine Rus idaresi karşı. Bu nedenle Kazak için zor çevreden uzak bir şehri seçmek gerekti.

...Bu durumda Semey ve Taşkent'ten epeyce uzakta, ayrıca demiryolu üzerinde bulunan Ornbor, en rahat yer durumunda. Ornbor'da Rus Öğretmen Enstitüsü vardı. Burada bir çok Kazak aydını yetişti. Bunlardan ikisi büyük alim, örnek millet gayretkeri, büyük yazar Ahmet Baytursun ve Mirjakıp Duvlat Ornbor'daydı. Bu iki millet gayretkerinin kuvvetli kalemlerinin ucundan, büyük eli(halkı) uyandıran Kazak gazetesi çıkıyordu. Ayrıca uzun yıllar Ornbor'un, Bozkır Kazakları'nın merkezi durumunda olması burada birinci Kazak kurultayının toplanmasına başlıca amil olmuştur.”²⁵⁴

Şunu da belirtmek gerekir ki Orenburg, Başkurt Türkleri tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Zeki Velidi Togan, 20-25 Temmuz 1917'de gerçekleşen I. Başkurt Kurultayı'nı bu şehirde toplamıştır. Kurultayda arazi muhtariyeti ve Başkurt ordusunun kurulmasıyla ilgili önemli kararlar alınmıştır.²⁵⁵

Orenburg, kurultaylar düzenlenen bir şehir olarak kalmamıştır. Alaş Partisi'nin teşkilat işleri de yine, bu şehirde başladı. Burada Alaş Partisi'nin Torgay eyalet komitesi oluşturuldu. Komite üyeliğine Orenburg şehrinde oturan 10 Kazak, 4 ilden 4 Kazak, toplam 14 kişi seçildi. Komite başkanı Alihan Bökeyhanov, yardımcılığına Ahmet Baytursunoğlu, sekreterliğe Mirjakıp Duvlatov, muhasipliğe C. Canibekov seçildiler.²⁵⁶ Bu arada Alaş Partisi'nin programı Kazak gazetesinin 251. sayısında yayınlandı.²⁵⁷

Üç yüz kişinin katıldığı kurultayın diğer kararları Kazaklar'ın gelecekteki milli hayatına dair kararlardı: Kazaklar'ın köy, kasaba, ilçe ve il komitelerinin kurulması, Genel Kazak kurultayının toplanması için hazırlık yapılması, Kazak mekteplerinin düzene koyulup sayılarının arttırılması ve mahkemelerin düzenlenmesi. Ayrıca, Rusya'nın yeni yönetim şeklinin demokratik parlamenter cumhuriyet olması, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olması benimsendi. Bu

²⁵⁴ B. Serikbayulı. (1992) Şokay M. Türkistanın Kıyılı Tağdırı. Jalın. Almatı, s.111

²⁵⁵ Öztekten, a.g.e., s.L

²⁵⁶ Kalkan, a.g.e., s.120

²⁵⁷ Kalkan, a.g.e., s.120

sonuçlarıyla, Kazak Gazetesi tarafından, Kazaklar'ın Rus hakimiyetine girdikleri devirden beri ilk büyük kurultayı olduğu vurgulanan Orenburg kurultayı umulanın üstünde başarılı geçmişti. Bu kurultaydan sonra diğer Müslüman topluluklara Rusya'daki siyasi değişikliklere göre hareket edilmesini tavsiye eden çağrılar yapıldı. 6 Nisan'da Baytursunoğlu, Çokay, Tanaşev ve Fahrettinov'un imzalarıyla çeşitli merkezlere telgraflar çekildi.²⁵⁸ Bunlardan biri Buhara Hanı Seyid Alim Han'a gönderilen telgraf idi. Telgrafta, Buhara Hanı'ndan Rusyadaki siyasi değişikliklere paralel olarak halkın üzerindeki baskıları kaldırarak hürriyet vermesi tavsiye ediliyordu. Bu arada Moskova'daki yumuşama Ruslar üzerinde daha etkili olmuştur. Türkistan'da Ruslar da boş durmamış, Müslümanlara göre daha disiplinli ve hızlı bir biçimde örgütlenmişlerdir.²⁵⁹

II. Genel Kazak Kurultayı

Ahmet Baytursunoğlu, 5-17(5-13)²⁶⁰ Aralık 1917 tarihinde Orenburg şehrinde gerçekleşen II. Genel Kazak Kurultayı'na da aktif olarak katılmıştır. Bozkır eyaletlerinden başka Altay ve Semerkand eyaleti Kazakları ve Jetisu Kırgızlarının da temsilci gönderdikleri kurultaya 82 vekil katıldı.²⁶¹ Kurultay gündemi Alaş-Orda partisi program taslağının amaçlarıyla, sosyalist devrimin etkileri görülen bazı durumların görüşülmesidir. Kurultayda tartışılıp çözüm bulunan on sorunun arasında en önemlisi bütün Kazak topraklarını bir çatı altında toplayan Alaş otonomisini kurma, onu yönetecek hükümeti Alaş-Orda'yı seçme ve “ Halklık Polis” olarak adlandırılan Alaş otonomisini kurmak isteyen güçlerin desteklenmesi yönündeki kararlar oldu.²⁶²

Kurultay programı şu şekildeydi:

- 1-Sibir, Türkistan özerklikleri ve Güneydoğu birliği hakkında
- 2-Kazak-Kırgız özerkliği
- 3-Milis güçleri
- 4-Millet meclisi
- 5-Eğitim meselesi
- 6-Millet hazinesi

²⁵⁸ Kara, a.g.e., s.86

²⁵⁹ Kara, a.g.e., s.87

²⁶⁰ Kalkan, a.g.e., s.128

²⁶¹ Kalkan, a.g.e., s.128

²⁶² Baytursunov, a.g.e., s.148

7-Müftülük meselesi

8-Milli hukuk

9-Köy idareleri

10-Yiyecek meselesi

Bu kurultayın en önemli maddesi Kazak özerkliği meselesiydi. Alihan Bökeyhanov konuyla ilgili bir bildiri sundu. Daha sonra özerklik, milis güçleri ve millet meclisi meselelerini görüşmek üzere beş kişilik bir komisyon oluşturuldu. Kurultay sonunda şu kararlar alındı:

“...Ekim sonunda Geçici Hükümet’in düştüğünü, Rusya devletinde halkın güvenliği ve seçtiği bir hükümetin yokluğunu, otorite olmadığı için halk arasındaki düzenin kaybolacağını, anarşinin güçlenip, bütün ülkenin bölünmeye doğru gittiğini, halkın günden güne daha kötü hale düştüğünü, bu bölünmenin bizim Kazak-Kırgızların başına geleceğini düşünerek bütün Kazak-Kırgızları yönetecek bir hükümet gerektiğini hatırlatıp kurultay oy birliğiyle şu kararları verdi:

1-Bökey yurdu, Oral, Torgay, Akmola, Semey, Jetisu, Sirderya eyaletleri, Fergana, Semerkand eyaletlerindeki ve Amuderya kısmındaki Kazak illeri, Hazarötesi eyaletindeki ve Altay eyaletindeki ilgili ilçelerin toprağı bir, halkı Kazak-Kırgız, kanı, yaşayışı, dili bir olduğu için kendi başına milli topraklı özerklik kursun.

2-Kazak-Kırgız özerkliği Alaş adını alsın.”²⁶³

Kurultay Alaş eyaletlerini mevcut bozgunculuktan korumak maksadıyla geçici millet meclisini kurup, adının Alaş Orda olmasına karar verdi. Dolayısıyla bir hükümet kurulmuş oldu. Bu hükümetin üyeleri şu kişilerden oluşuyordu:

Velidhan Tanaşev (Bökey)

Halil Dosmuhammedov (Oral)

Aydarhan Turlıbayev(Akmola)

Ahmet Birimcanov(Torgay)

Halil Abbasov(Semey)

Sadık Amancolov(Jetisu)

Mustafa Çokay(Sirderya)

Eyaletlerden ayrı olarak;

Alihan Bökeyhanov

Cihanşah Dosmuhammedulı

Alimhan Ermekulı

Muhammedcan Tınışbayulı

²⁶³ Kalkan, a.g.e., s.130

Bahtkerey Kulmanulı

Yakup Akbayulı

Bazarbay Mamitulı

Otıńşı Elcanulı

Bu sayılan Millet Meclisi üyelerinin yardımcıları olarak Şu kişiler seçildi: İsa KaŐkınbayulı, Nüsipbek Yakubbayulı, Receb İtbayulı, Satılęan Sabatayulı, Esenali Kasabolatulı, Batır Hayırniyaziulı, MukıŐ BoŐtayulı, Seyilbek Canaydarulı, Selimkerey Nuralihanulı, Ömer Almasulı, Seydazim Kadirbayulı, İsfendiyar Kenceulı, Niyaz Bekimulı, Esen Turmuhammedulı, Canek Sultanayulı (Jetisu Kırgızlarından).²⁶⁴ Yapılan oylama sonucu meclis başkanı olarak Alihan Bökeyhanov seęilmiŐtir.²⁶⁵

Alaş otonomisi ve Alaşorda hükümetinin kurulmasını Kazan Devrimi ve BolŐevizim anarŐisine karşı bir set Şeklinde düşünen Baytursunoğlu, Bolşevik hakimiyetin, Kazak kurultayları peŐ peŐe yapıldığı sırada Kazakistandaki ilk adımlarını Şu Şekilde değerlendirmiştir:

“...Rusya'nın merkez illerinde Bolşevik devrimin nasıl geręekleŐtięi Kazaklarca bilinmiyor. TaŐrada her yerde zorlama ve ayrıca diktatör hükümetin dayatmasıyla beraber yürünüyordu... Eğer önceleri çar memurlarının tamamı Kazakları hiçbir sebep yokken ezmiŐse, Şimdi bu gibi hareketleri Bolşevikler, komünistlerin hepsi geręekleŐtiriyor.”²⁶⁶

AnlaŐıldıęına göre bu nedenlerden dolayı Alaşorda, Sovyet hükümetini dinlememiŐ, 1918 yazında başlayan iç savaşta Bolşeviklere karşı olan güçlerle birleŐmiŐtir.

30 Ağustos- 7 Eylül 1918 tarihleri arasında Orenburg ve Samara Şehirlerinde Çokay ve Velidi, Alaş liderleri ile birlikte bir dizi toplantı yaparlar. Bu toplantılarda Alaş liderlerinden Bökeyhanov, Baytursunov, Duvlatov ve Tınışbayev hazır bulunurlar. Ayrıca Hokand hükümeti üyelerinden Ubeydullah Hoca da bu toplantılara katılanlar arasındadır. Böylece Alaş Orda, Türistan ve Başkurt hükümetlerinin en yetkili kişileri bir araya gelmiş bulunuyordu. Toplantıların sonucunda bu üç hükümetin “ Güneydoğu Muhtar Müslüman Ülkeleri Birliği” adı altında bir federasyon oluŐturması, Kazak ve Başkurt ordularının bir kolorduda toplanması kararlaştırıldı. Togan, toplantılarda bu federasyon planının enine boyuna

²⁶⁴ Kalkan, a.g.e., s.130

²⁶⁵ Kalkan, a.g.e., s.131

²⁶⁶ Baytursunov, a.g.e., s.148

ayrıntılı bir şekilde ele alındığını belirtir. Bu federasyon planı, yaklaşık olarak bugünkü Başkurdistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı içine alan 4.010.139 km lik bir bölgeyi ve % 82'si Müslüman olan 1917 senesi hesaplarıyla 15.673.680 nüfusluk bir halkı kapsıyordu.²⁶⁷

Böylece, 5 Ocak'ta Türkistan şehrinde Sirderya Kazakları Kurultayında tohumları atılmaya çalışılan Alaş Orda ve Türkistan muhtariyetleri birliği çalışmaları, sekiz aylık bir kesintiden sonra, Orenburg'ta Başkurt hükümeti de dahil edilerek daha geniş bir biçimde devam ettirilmek üzere ele alınıyordu. Çünkü, kesin olarak ortaya çıkan bir gerçek vardı, o da Bolşeviklerin Rusya Türklerine her ne şekilde olursa olsun kendi kendini idare hakkını vermeyecekleri idi. Nitekim daha sonraları, 1919 Şubatında toplanan ve çok sert tartışmalarla geçen Moskova Kongresi, Lenin ve arkadaşlarının gerçek niyetlerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Başkurtlar'ın lideri Ahmet Zeki Velidi Togan, Bolşeviklerin Türkistandaki yıkıcı faaliyetlerini kastederek Lenin'e; "Biz Kızıl Ordu'nun ve Komünistlerin kontrolünde değil istiklale yönelik bir muhtariyet istiyoruz." dediği zaman, Lenin: "Velidof, gayretleriniz boşunadır, zira Rus komünistlerinin üzerindeki kızıl tabakayı kazırsanız altından kapkara bir Rus milliyetçiliği çıkar."²⁶⁸ demiştir. Bu da gösteriyor ki, Türk illeri bağımsızlıklarını ancak silah gücüyle Bolşeviklerden alabilirlerdi. Türkistan şehrindeki bu toplantılar sonucunda şu kararlar alınmıştır:

1-Bir ay içinde Alaş Orda hükümeti Türkistan bölgesindeki bütün kazakları Alaş Orda hükümetine alacak. Hükümetin bu Kazakları kendine tabi edip etmeme meselesi bir ay içinde çözümlenecek.

2-Eğer bir ay içerisinde bu gerçekleşmezse, Alaş Orda hükümeti istediği zaman muhtariyeti ilan edebilir.

3-Eğer bir ay içinde Kazaklar Alaş Orda hükümetine tabi olmazsa ve muhtariyet ilan edilmezse herkes kendi başının çaresine bakacak.

4-Eğer Türkistan bölgesi Kazakları bir ay içinde Alaş hükümetine katılırsa, muhtariyet ilanı tarihi konusunda karar Alaş Orda Hükümetince alınacak.²⁶⁹

Kurultay ayrıca, Kazakların kendi siyasi partisini kurmasını da karara bağladı. Demokratik federatif parlamenter cumhuriyet esasları temelinde çalışacak olan partinin program ve tüzük taslağının hazırlanması görevi Milli Şuraya seçilen

²⁶⁷ Kara, a.g.e., s.40

²⁶⁸ Saray, a.g.e., s.239

²⁶⁹ Kara, a.g.e., s.164

Çokay ve yedi arkadaşına verildi. Bunlar, Petersburg'ta bir yandan Milli Şura'da görev yaparken diğer yandan bu taslağı hazırlayacaklardı. Ancak, Milli Şura'da Kazakları temsil etmek için Cihanşa Dosmuhammedov ile Velihan Tanaşev'den başka kimse Petersburg'a gidemedi. Bu yüzden Kazak partisi ile ilgili çalışmayı Orenburg'ta Bökeyhanov ile Baytursunoğlu başkanlığındaki bir komisyon hazırladı.²⁷⁰

Bu kararlardan sonra, Orenburg toplantısına katılanlar hep birlikte 8 Eylül'de başlayacak olan Rusya Devlet Danışma Kongresi için Ufa'ya geçtiler. Bu kongrenin amacı Bolşeviklere karşı mücadeleyi güçlendirmek için bir genel Rusya hükümeti kurmaktı. Kongreyi, Samara'daki kurucu meclis temsilcileri ile Sibiry'a'nın Omsk şehrinde Bolşevik egemenliğine karşı kurulan Geçici Sibiry'a Hükümeti temsilcileri birlikte organize etti. Bu kongreye şu teşkilatlar katılmıştır:

- 1-Sibiry'a Geçici Hükümeti
- 2-Yekaterinburg Eyalet Hükümeti
- 3-Kazaçiler
- 4-Mahalli Belediyeler
- 5-Alaş Orda Hükümeti
- 6-Başkurt Hükümeti
- 7-Hokand Hükümeti
- 8-İç Rusya ve Sibiry'a Türk-Tatarları Milli Birliği²⁷¹

Alaş liderlerinde, Çarlık rejiminin idari taksimatı sonucu Orenburg, Türkistan, Bozkır ve Sibiry'a umumi valiliklerine dağıtılmış olan tarihi Kazak topraklarında yaşayan tüm Kazakları, Şubat Devrimi sonrası yeni siyasi yapılanmada bir yönetim altında toplamak düşüncesi hakimdi. Bu sebeple Şubat Devrimi'nden sonra Türkistan ve Sibiry'a milli hareketlerine oradaki Kazakların haklarını savunmak üzere temsilciler gönderdiler. Bütün bu gelişmeler Kazak Gazetesi sayfalarında ayrıntılı olarak yer alıyordu ve herkesin bunlardan haberdar olması hedeflenmişti.²⁷²

Kazak toprakları, Rus Çarı I. Nikola'nın 22 Haziran 1854'te yayınladığı ve Kazak Türkleri'nin Rus hakimiyeti altına geçtiğini, Rus kanunlarına tabi olduklarını

²⁷⁰ Kara, a.g.e., s.144

²⁷¹ Kalkan, a.g.e., s.151

²⁷² Kalkan, a.g.e., s.165

bildirdiği ferman ve yeni işgallerden sonra üç askeri valiliğe ayrılmıştır; Orenburg, Batı Sibiryaya ve Türkistan.²⁷³

Alaş Partisinin kurulması ve bir Kazak özerkliğinin ortaya çıkması gibi Kazak siyaseti için çok önemli olan bu gelişmeler. Bolşeviklerin 18 Ocak'ta Orenburg'u almasıyla birlikte büyük bir darbe yedi. Bolşevikler Orenburg'daki şahıslara ait fabrika ve matbaalara el koyup, buraları kendileri işletmeye başladılar. Aralarında Baytursunoğlu, Bökeyhanov ve Duvlatov'un da bulunduğu Orenburg'daki Kazak aydınlarından birçoğu Semey'e kaçtı. Böylelikle Kazak gazetesi de kapandı. Kazak gazetesi 17 Ocak 1918 tarihinde çıkan 260. sayıdan sonra uzunca bir süre yayınlanamadı.²⁷⁴ Yaklaşık 7 ay sonra, 20 Haziran 1918 tarihinde Orenburg, Kozak* kumandanı Ataman Dutov tarafından Bolşeviklerden alınınca Kazak Gazetesi de tekrar yayınlanmaya başlamıştır.²⁷⁵

1918'de Rusya iç savaşının en kızgın zamanları yaşanıyor. Aklar** ve Kızıllar arasındaki savaşta Kazaklar, Aklar'ın tarafını tutuyordu. Hatta Kazak gazetesi, bu amaç uğruna çok eskiden beri hiç de iyi geçinemedikleri Kozak birlikleriyle ittifak yapmaya çağırıyordu. Bu ortak bir düşmana karşı, güçleri birleştirme çağrısıydı. Bir makalede bu konu şu şekilde açıklanıyordu:

“...Ey Alaş! Sen kimsin? Sen savaşçı Türk'ün yerini almış olan büyük oğlusun. Babaların at sırtında, kılıçla dünyanın yarısını almıştı. İstanbul'u almıştı, Karpatlar'ın yüksek zirvelerini ele geçirmişti. Kahraman Türk'ün kahraman yürekli oğulları, silkin, atını hazırlayıp ata bin, düşmana saldır!

...Düşman kim? Düşmanın Bolşevikler. Bolşeviklerin kökü kurumadan Rusya memleketinde düzen yok. Düzen olmasa başını kaldırıp, sesini çıkaramazsın. Şu komşun Kozaklar'dan ibret al, onlar Bolşevik zulmüne dayanamayarak, onların (Bolşeviklerin) top-tüfeğine karşı elindeki kamçı, mızrak, kılıçla karşı koydu.

...Ortak düşman Bolşeviklere karşı savaşmak, göğsünde canı, vücudunda, babaları Türk'ün azıcık da olsa kanı olan Alaş halkına farzdır.”²⁷⁶

Kazak Gazetesi'nde yayınlanan bir yazıda Alaş Orda hükümetinin 11-24 Haziran 1918'de Semey şehrinde göreve başladığı bildirilir. Bu yazıda iki önemli çalışmadan da haberler yer alıyordu. Birincisi; Alaş Orda hükümetinin idareyi ele almak için yerel teşkilatlanma işine başladığıydı. İkinci gelişme ise Kazak milis

²⁷³ Gömeç, a.g.e., s.77

²⁷⁴ Kalkan, a.g.e., s.132

*Kozak (kossak): Çoğunluğu Ruslardan oluşmuş paralı ve atlı askeri birlikler. haz.

²⁷⁵ Kalkan, a.g.e., s.132

**Aklar: Rusya'da, Çar rejimini geri getirmeye çalışan ve Bolşeviklere karşı mücadele veren siyasi ve askeri güçlere verilen ad. haz.

²⁷⁶ Kalkan, a.g.e., s.133

kuvvetlerinin oluşturulmaya başladığıydı. Semey ve Akmola eyaletlerinde milis güçleri için adam toplanarak birlikler oluşturulduğu, hatta bu birliklerin Kozak ve Ak Ordu güçleriyle birlikte Jetisu eyaletinde Kızıllarla savaşmaya gittiği bildiriliyordu.²⁷⁷

Askeri güce önem verilmesini Mirjakıp Duvlatov, Kazak gazetesinin sonndan bir önceki sayısı olan 264. sayısında yayınlanan yazısında şu şekilde açıklıyordu:

“Kimin bileği güçlü ise o ülke olur. Kim güçlü ise istediğine kavuşur.

-Güç nedir?

-Güç askerdir.

Bu zamanda askeri (ordusu) olmayan ülke, ülke değil; ancak kul olur.”

Bu konuda Türkiye Türkleri’ni örnek veren Dulatov, yazısına şu şekilde devam etmektedir: “Biz Müslüman’mışız, Allah’a dua edeceğimiz, doğru. Fakat bizden başka Müslüman ülkeler sadece dua ile yerlerinde oturmakta mıdır? Yeryüzünde 300 milyon kadar Müslüman var. Bunların içinde en büyük devletlerden biri Türkiye. Bu Türk’ü, av derisini paylaşacakmış gibi nice devlet gözlüyor değil mi? ...Düşmanları şu savaşta (1. Dünya Savaşı) İstanbul’u almayı hedefleyip, Ayasofya’nın kubbesi için haç bile hazırladı. Türkler Müslümanların güçlü bir devleti değil miydi? “Allah korur” diyerek bir şey yapmadan oturdu mu? Ülkesini korumak için nice asırdan beri kan döküp, mücadele yapmıyor mu? Dört yıldan beri kızıl kana bulanıp, halkından milyonlarca kişiyi kurban vermiyor mu?”²⁷⁸

Duvlatov’un bu makalesi I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumun Orta Asya Türkleri tarafından çok yakından izlendiğini gösteren sayısız belgelerden biri olma özelliğini de taşımaktadır. Hele hele, bizim tarih kitaplarımızda yer almayan, düşmanlarımızın Ayasofya için haç hazırlandığı bilgisi, önemli ve ibret vericidir.

1917-1920 yılları arasında tüm Rusya genelin görülen karışıklıklar sırasında Alaş-Orda Hükümeti; Kızıl ve Beyaz Ruslar arasında sıkışmış olmasına rağmen, bölgede otoritesini yerleştirmiş ve başka sahalarda da önemli icraatlarda bulunmuştur. Bu hükümet bir yandan kendi sınırları içerisinde idari ve adli teşkilatı kurma, asayişini temin ve hukuk düzenini yerleştirme hususunda tedbirler almakta ve bunun yanı sıra askeri teşkilat ile bunun kurulamadığı yerlerde milis teşkilatı kurarak korunmaya temel hazırlıyordu. Eğitim, yayın ve başka kültür işlerine önem vermekte

²⁷⁷ Kalkan, a.g.e., s.134

²⁷⁸ Kalkan, a.g.e., s.134

idi. İktisadi konular içerisinde en başta Türklerden gaspedilerek Rus göçmenlerine tahsis edilen toprakların iadesi ve Kazak Türklerinin iskanı üzerinde duruluyordu.²⁷⁹

1919 yılının başında Kazakistan'daki istilacıların (Aklar ve Kızıllar) birbirlerine karşı üstünlük sağlayamaması, daha sonra bir kısım Ak güçlerin Sovyet hükümeti ve Kızıl Ordu saflarına geçmeleri Alaşorda'nın durumunu zorlaştırdı. Bu nedenle 1919 yılı ilkbaharında Alaşorda, Kolçak hükümeti ile ilişkilerini tamamen koparmadan Sovyet hükümeti ile de diplomatik ilişkiler kurmaya mecbur oldu. Bazı Alaş yöneticileri Sovyet hükümeti ile ilişkileri bütün Alaşorda adına değil de onun küçük bir grubu adına gerçekleştiriyordu. Bunun sebebi Rusya genelinde sürdürülen mücadelenin kim tarafından kazanılacağı kestirilememesidir. Bolşeviklerle görüşmeler yapmak isteyen Baytursunoğlu ilk önce Kazakistan'ın Orta Asya'daki (Bozkırdaki) Sovyet hükümeti komiseri Alibey Jangeldi ile irtibat kurdu. Daha sonra Moskova'ya giderek Rusya Federasyonu'nun millet işleri sorumlusu halk komiseri (bakanı) İ. Stalin ile anlaşmalar imzaladı.²⁸⁰

Bolşeviklerle yapılan anlaşmanın hemen sonrasında 1919 yılı Nisan ayında, Torgay şehrinde, iç savaş sebebiyle halkın ikiye bölünmesi sonucunda çıkan çatışmalarda Amankeldi İmanov'un* ölümü Alaşorda'nın büyük bir kısmının Sovyet hükümeti ile anlaşmaya varıp, yakınlaşmasını zora soktu. Siyasi hayattaki bu gelişmeler, değişiklikler, anlaşma için Moskova'ya giden Ahmet Baytursunoğlu'nun durumunu da oldukça fazla güçleştirdi. Buna rağmen o, Bolşeviklerin Alaşorda ile temasa geçerek, Kazak halkının geleceği yönünde anlaşmalar yapmasının gerekliliğini ispatlamaya çok uğraştı. Baytursun'un kararlı çalışmaları sonuçlarını verdi. Sovyet hükümeti, Kazak halkının Rusya Federasyonu dahilinde otonom bir ülke olması işini yönetecek ekibin kurulması aşamasına kadar geldi.

4 Nisan 1919'da çıkarılan ve İzvestiya gazetesinde yayınlanan af ile, Alaş Partisi mensubu Kazak aydınları ve ileri gelenleri Bolşevizm yanlısı işler yapmaları şartıyla affedildiler. Lenin'in amacı komünist ideolojinin yumuşak bir şekilde halk içine adapte edilmesi idi. Bu nedenle de halkın değer verdiği aydınları Bolşevik saflarına çekmek gerekti. Lenin'in bu çağrısına Orta Asya'daki Türk aydınlarının bir

²⁷⁹ Gömeç, a.g.e., s.80

²⁸⁰ Baytursunov, a.g.e., s.149

*Bolşeviklere karşı Türkistanda mücadele veren Kazak milislerin liderlerinden biridir. haz.

kısmı olumlu cevap verdi. Bir kısmı ise Bolşeviklere güvenmeyerek siyasetten çekildi veya yurt dışına çıktı.²⁸¹

1920’li yılların başında ülkede kurulan yeni siyasi durumda Sovyetler Birliği çatısı altındaki Türk dilli Müslüman halkların, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra ülkeyi terk etmeyen, milliyetçi-demokrat aydınlarından olan Kazaklardan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunoğlu, Başkurtlardan Zeki Velidi Togan, Tatarlardan Mirseyid Sultangaliyev vd halkı, günden güne güçlenen hakim rejime karşı silahlı mücadeleye çağırmak gereksiz, hatta zararlı olur fikrindedirler. Bununla birlikte Sovyet hükümetinin bilgili, okuyan yerli ulusal kadrolara büyük ihtiyaç duyduğunun da farkındadırlar. Onlar bunu fırsat bilerek kendi vekillerini memleketi idare sistemine katarak, Bolşevik saflarında da olsa, bundan sonra halka hizmet etmenin, mili hedefleri gerçekleştirme yönünde eğitim, süreli yayımlar, ilmi merkezler, her türlü alandaki yayın merkezlerinden en üst düzeyde faydalanmanın yollarını aradılar. Bu yollar Bolşeviklerle iş birliğine çıkmıştır. Onlar, mecburen dahil oldukları bu sistem içerisinde ulaşabildikleri en yüksek mevkilere ulaşarak, halklarına götürmek istedikleri hizmetleri yapmaya çalışmışlar, Stalin’in “aydın Kıyımı”na kadar da bunu büyük ölçüde gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, bu aydınlar arasında bulunan Ahmet Baytursunoğlu, Lenin’in isteği üzerine 1920-1923 yılları arasında Kazakistan’ın eğitim bakanlığı görevini üstlenmiştir.

Rus hakimiyetinde yaşayan Türkleri temsil eden birçok aydınla birlikte, Baytursun ve bazı arkadaşlarının Bolşevik saflarına geçmelerinde, Bolşeviklerin devrimin ilk yıllarındaki tutumları da etkili olmuştur. 1917’de gerçekleştirdikleri komünist devrimle iktidara gelen Bolşevikler, Çarlık yönetimine duydukları öfke nedeniyle, Çarlık Rusyası döneminde yürütülen sömürgeleştirme politikalarını eleştirmişler, hatta Çarlık Rusyası bünyesindeki sömürge halkların (Doğu Halkları) kendi kendilerini yönetebilmeleri doğrultusunda vaatlerde bulunmuşlardır. Bolşevikler, Çarlık yönetiminin batılı emperyalist ülkelerle nasıl işbirliği içinde olduğunu ortaya koyan gizli plan ve anlaşmaları dünya kamu oyuna açıklayarak, 1. Dünya Savaşı’ndan çekilmişler ve böylece sömürgeci güçlere karşı mücadele eden Osmanlı Devleti’nin geçici de olsa rahatlamasına vesile olmuşlardır. Bolşeviklerin bu tutumu, Rus esaretinde yaşayan Türk topluluklarının devrimi desteklemelerindeki etkenlerden biridir. Ayrıca, Müslüman halkların Bolşeviklerin yanında yer

²⁸¹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.6

almalarında, Bolşeviklerle savaşan Menşevik generallerin, Kızılları yani Bolşevikleri yendikleri taktirde yeniden Rus monarşisini getirmek ya da en azından Rus şövenizmi üzerine kurulan bir siyasi yapı oluşturmak istemelerinin de bu katılıma ciddi etkileri olmuştur.²⁸²

10 Temmuz 1919 yılında V. İ. Lenin Kırgız* (Kazak) ülkesini kurmakla görevli devrim komitesinin geçici kurullarına el koydu. KAZREVKOM** un üyeliklerine Kazak temsilcilerin başkanı olarak Ahmet Baytursunoğlu'nu, üyeliklere S. Mendeşev, S. Pestrovskiy (Rus heyetinin ve Kazrevkom'un başkanı) ve daimi üye olarak Kazaklardan B. Karataev, M. Tunğanşin, B. Karaldin, T. Sedelnikov, T. Alibekov'u atadı.²⁸³

Kazrevkom başkanının yardımcısı ve iç işleri bölümünün komiseri olan Ahmet Baytursunoğlu, çok gecikmeden Moskova'da yayımlanan Sosyalist Hayat gazetesindeki makalesinde başka meselelerle birlikte Alaş partisi ve Alaşorda hükümeti yöneticilerinin sosyalizm hakkındaki siyasi düşünce yapılarını, başta da kendi düşüncelerini anlattı. Baytursunoğlu:

“...Çar hükümeti döneminde Kazak'ın milli siyasetini yürütmeyi başaran, gerçekleştiren ve Çar hükümetine karşı savaşan Kazak aydınlarının vekiliyim...Alaş Ordacılar'ın küçük bir grubunun temsilcisi olarak Sovyetler Birliği ile anlaşmalar yapmaya gelen ben...Kolçak iktidarından Sovyet hükümetinin daha iyi olduğunu kabul etmemizin yanlış olmadığını kendi yoldaşlarıma söyleyip, onları ikna etmeliyim...”²⁸⁴

Baytursunoğlu bu şekilde sözler sarf ederek Bolşeviklerin Alaş hareketi mensuplarına sempati duymalarını sağlamıştır. Bolşeviklerce eski Alaş üyelerine af çıkmasında bu türden yazıların etkisi büyük olmuştur.

O, Sovyet hükümetinin kurduğu Kazak ülkesini inşa etme masası başkanının yardımcısı, ayrıca onun iç işleri masasının başkanı sıfatıyla ancak ileri görüşlü ve cesur kimselerin yapabileceği siyasi kabiliyetle Alaş partisinin her bir programının maksadını mümkün olduğunca Sovyet hükümeti çatısı altında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Alaşorda'nın yönetici kadrolarını Bolşevikler tarafından sergilenen ağır zulümlerden korumaya büyük çaba harcamıştır. Onun bu süre içerisinde gerçekleştirdiği sayısız hizmetler içerisinde en önemlilerinden biri

²⁸² Mehmet Aça. (2005). Sovyetler Birliğinde Galiyecilik ve Sonrası. VI. Lefke Edebiyat Buluşması. Türk-Rus Kültür İlişkileri ve Sultan Galiyev. KKTC, s.3

*1926'ya kadar bugünkü Kazak halkına Ruslar bu ismi veriyorlardı. Kırgızları ise “Kara Kırgız” olarak isimlendiriyorlardı. haz.

**Bolşeviklerce 1919-1921 arasında Kazakistanda kurulan kurucu hükümetin adı. haz.

²⁸³ Baytursunov, a.g.e., s.149

²⁸⁴ Baytursunov, a.g.e., s.149

asırlardır parça parça olan Kazak topraklarının Sovyetlerin çatısı altında da olsa birleştirilmesi ve kesin sınırlarının çizilmesi yönünde karar alınmasını sağlaması, ikincisi Alaş partisinin liderleri ile üyelerinin Sovyetlerce af edilmeleri yönünde gösterdiği çabadır.²⁸⁵

Baytursunoğlu, Kazrevkom'un 1919 yılı yaz ve güz toplantılarında Alaşorda'nın Sovyet hükümeti safına katılmayan grupları ile ilişki kurması, onlara belirli şartlarda af çıkarılması hususunda birçok kez girişimde bulundu. Baytursun'un bu yöndeki kararlılığı fazla sürmeden meyvelerini verdi. 1919 yılı Kasım'ının 4'ünde Türkistan'ın devrimci savaş hükümeti "Sovyet hükümetine doğrudan ve ortak karşı mücadele veren bütün Kazaklara" genel af çıkarılması yönündeki tasarımı kabul etti.²⁸⁶

24 Temmuz 1919 RSFSR Halk Komiserleri Sovyeti, Kırgız (Kazak) ülkesinin yönetimi için askeri devrim komitesi kurulması yönünde karar aldı. Onun başına tecrübeli biri olan S.S. Pestkovskiy'i atadı. Üyeliklere; Seytgali Menteşov, Bakıtjan Karataev, Ahmet Baytursunoğlu, Muhammedyar Tunğanşin, V.L. Lukaşev, Alibi Jangeldin getirildiler.²⁸⁷

Kazrevkom'un 1919 yılında kırk birinci, 1920 yılında ellinci toplantısı gerçekleşti. Bu toplantılarda yapılan 91 oturumun 89'unun tutanaklarından ilim dünyası haberdardır. Ancak iki toplantının tutanakları hala sır olmaya devam etmektedir. Bilinen Kazrevkom tutanaklarının içeriğine baktığımızda Ahmet Baytursunoğlu'nun bu toplantıların çoğunda bildiri sunduğunu, tartışmalara katıldığını, projeler sunduğunu, kabul edilen kararların metnini hazırladığını, birçok oturuma başkanlık yaptığını görmekteyiz. O, Kazak Otonom Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırlarının kesin olarak çizilmesine, onun idari yapısının belirlenmesine önem vermiştir. Eğitim öğretim ve okul kitapları, basın organlarının düzenlenmesi, milli demokratik aydın hareketlerine katılanlarla ilgili sorunların çözümü gibi konularda da önemli çalışmalar yapmıştır. Bunların hepsinde Kazak çıkarlarını esas almış ve bunları Sovyet hükümetine büyük bir siyasi yetenekle, cesurca anlatmıştır. Onun çoğu düşünceleri Sovyetlerce kabul görmüştür. Örneğin; Kazak ülkesi sınırlarının belirlenmesi ile ilgili sorunu çözmek için toplanan, Sibir Revkomu'nun yönetimindeki Akmola ve Semey eyaletlerini Çelyabi eyaletine bağlayan Kostanay

²⁸⁵ Baytursunov, a.g.e., s.150

²⁸⁶ Baytursunov, a.g.e., s.152

²⁸⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.160

Kurultayı'nda, Türkistan ASSR'nin yönetiminde bulunan Sirderya ve Yedisu vilayetlerinin de yeni kurulacak olan Kazak Cumhuriyeti'ne bağlanması için önemli mücadele vermiş ve kazanmıştır.²⁸⁸

Ahmet Baytursunoğlu, Kazrevkom başkanının yardımcısı ve iç işleri bölümünün başkanı sıfatıyla 4-12 Ekim 1920 tarihinde Orınbor şehrinde gerçekleşen Bütün Kazaklar Kurultayı'nı düzenlemeye ve onun " Kazak ASSR Emekçileri Birlikleri Deklarasyonu" adlı siyasi bildirisini hazırlamaya da büyük emek harcadı. Bu deklarasyonda Baytursunoğlu'nun doğrudan müdahalesiyle halk eğitimi, sağlık ve halkı sosyal güvence altına alma meselelerine büyük yer verildi. Kazak emekçilerinin ücretsiz eğitim alması hakkı yasa dahilinde sağlandı. Deklarasyonun en önemli maddelerinden biri de cumhuriyet dahilindeki mahkemelerde Kazakçanın kullanılmasının kabul edilmesidir. Bu kurultayda Rusya federasyonu çatısı altında Kazak Sovyetik Muhtar Cumhuriyeti de kurulmuştur. Baytursunoğlu bu cumhuriyetin Halk Komiseri masasında görev aldı. Yukarıda da belirtildiği gibi eğitim bakanı oldu. Bu görevinin yanı sıra Bütün Sovyetik Merkez İcra Komitesi ve Kazak Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesine üye seçildi. Yine bu yıllarda "Türkistan Kompartisi" merkez komitesinde çalışmış, bu partinin meşhur gazetesi olan Ak Jol'da da yazılar yazmıştır.²⁸⁹

Baytursun yakaldığı bu rüzgârı fırsat bilerek komünist partisine de girmeyi düşündü ve 4 Nisan 1920 yılında RKP(6)'nın Orınbor Komitesi azalarına bir dilekçe ile başvurdu. Bu dilekçe şöyledir:

RKP(6) ORINBOR KOMİTESİNE

Asırlar boyu baskı altında yaşam süren Kırgız halkının azat edilmesinin yollarını çok vakit geçtikten sonra ben şu şekilde buldum.

1- Bağımsız olan Kırgız (Kazak) halkı insanoğlunun sömürülen bütün diğer bölümleriyle birlikte, yani evrensel ihtilal, evrensel federasyon ile saadete ulaşabilir.

2- Sınıflar ve milletleri tam bağımsızlığa kavuşturmayı kendine amaç edinen ve bunun için mücadele eden milletler arası komünist partisinden başka hiçbir parti bunu başaramaz.

²⁸⁸ Baytursunov, a.g.e., s.151

²⁸⁹ Düseybayeva, a.g.m., s.10

3-Gerçek emek demokrasisine geçiş için gerekli olan basamak, proleterya ile yarı proleteryanın tam siyasi ve ekonomik hakimiyeti şeklindeki insanoğlunun emekçi sınıfının diktatörlüğü olarak kabul edilir.

4-Bu diktatörlük, örgütlenmiş olan insanoğlunun ve ancak emekçi sınıfının büyük çoğunluğunun onu kabullendiği zaman, bütün insanlığın menfaati için sağlamaştırılıp, ortaya konulmalıdır. Bunun için de emekçi Kırgız (Kazak) halkını bu program etrafında birleştirmek gerekir.

5- Rusya Komünist Partisinin milli ilişkiler konusundaki programı, aynı şekilde Lenin yoldaşın “ Ulusların kendi kaderini çizmesi.” düsturuna göre ortaya konulan milletlerin kendi kendini yönetmesi bakış açısı ve doğu halkları arasındaki işlerle ilgili RKP Merkez Komitesi’nde belirtilen taktikle ilgili düşünceler yerli yerinde uygulandığında ve ortaya konulduğunda sömürülmüş bir halk olan Kazaklar’ın menfaatleri tatmin edilebilir.

Yukarıda belirttiklerimle ilgili olarak, onun programını bütün işlere uygulamaya ve gerçekten Doğu Meselesi ile ilgili programını uygulamaya yardımcı olmak için Rusya Komünist Bolşevik Partisi’ne geçmeye karar verdim, bunun için Komite’nin beni RKP üyeliğine almasını arz ederim.

Ahmet Baytursunov

24 Nisan 1920²⁹⁰

Ahmet Baytursunoğlu’nun Sovyet hükümeti tarafına geçmesi ve bu hükümet idaresindeki Kazrevkom’un üyeliğine atanması onun Bolşevikler arasında ününün artmasını sağlamıştı. Çok sürmeden, Sovyetlerin o zamanki ünlü askeri ve siyasi hizmetkarı M. Firunze’nin de desteğiyle onun dilekçesi kabul gördü ve Resey (Rusya)* Komünist (Bolşevik) partisinin üyeliğine kabul edildi. Bununla ilgili olarak Orınbor’da çıkan Bolşevik yanlısı İzvestiya Kirgizkogo (Kazakskogo AVT) Kray adlı gazetenin 15 Nisan 1920 tarihli sayısında özel olarak bir sayfa hazırlandı. Bu sayfadaki yazılarda Ahmet Baytursun gibi önemli bir siyasetçinin ve edebiyatçının barışçı, ulusal liberalizm ile Kazan devrimini ve Sovyet hükümetini tanımaya kadarki devirlerden geçip, sonunda uluslar arası komünizmi tanınması Komünist partinin

²⁹⁰ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.19

*Resey: Rusya sözcüğünün Kazakça telaffuzu. haz.

büyük başarısı ve onun Kazaklar arasındaki geleceğinin filizlenmesi şeklinde yorumlandı.²⁹¹

Bolşeviklerce, Komünist Partisi'ne girmesi büyük bir başarı sayılan Ahmet Baytursunoğlu, komünist partisinde ancak bir yıl kadar üye olarak kaldı. Neden bu kadar kısa kaldığı hakkında Baytursun, Kazrevkom milli güvenlik komitesinde tutulduğu sırada, 1929 yılı Haziranı'nın 2. günü OGPU* sorgu yargıcına verdiği ifadede şu şekilde açıklamıştır:

“...Ben partiden 1921 yılındaki tutumlara ısınmadığım için çıktım. Benim istediğim ilmi çalışmalara daha fazla zaman ayırmaktı. Siyasetle ilgilenmeyi pek istememiştim zaten.”²⁹²

Burada, 1920 yılında gerçekleşmiş iki önemli olaydan da bahsetmek gerekmektedir. Birincisi: 1920 Şubatında Sultan Galiyev'in öncülüğünde, Moskova'da Müslüman Komünistlerin dördüncü kongresi yapılmış; aralarında Kazak Türklerinden Turar Rıskulov'un da bulunduğu Türkçüler, Türkistan'ı “Türk Sovyet Cumhuriyeti” olarak ilan etmeyi teklif etmişler, fakat onlar göz altına alınarak, Müslüman Komünistler Bürosu lağvedilmiştir. Bu olaydan sonra Türk aydınları arasında Galiyevcilik gibi bir de Rıskulovculuk ortaya çıkmıştır.²⁹³

İkincisi: Temmuz 1920'de toplanan Kazakistan Komünist Partisi'nin birinci kongresi Kazak Türkleri iştirak etmeden gerçekleşmiştir.²⁹⁴ Bu durum Bolşevik siyasetinin iç yüzünü göstermesi bakımından önemlidir. Kazak topraklarını sömürmek için Bolşevikler de ellerini çabuk tutacaklarını göstermişlerdir.

Bolşeviklerin Rusya genelinde hakimiyetlerini kurmalarıyla birlikte 4 Ekim 1920'de Kazak ASSR kuruldu ve Orenburg şehri 1920-1922 yılları arasında onun başkenti oldu. Kazak aydınlarının, özellikle eski Alaş üyelerinin önemli bir kısmı Baytursun'un girişimleri sonucu yeni kurulan hükümetin çeşitli birimlerinde görevler aldılar. Moldağali Joldıbaev, Mirjakıp Duvlatov, A. V. Zataeviç, Mihail Pavloviç Batalov, Ğayrolla Karataev, Nezire Kuljanova, Seken Seyfullin, Eldes Omarov vd görev alanlar arasındadır. Bu ekip uzun bir süre Orınbor'da “Trudı obşestva izuçeniya kirgiziskogo kraya” adlı eseri Rusça olarak çıkardılar. Bu eserde Kazak ülkesinin ekonomik, siyasi, maddi, manevi, edebi hayatını etraflıca anlatan birçok makale yer aldı. Bu dergide Baytursun'un 50. doğum gününe adanan makaleler de

²⁹¹ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.20

*Sovyetlerde komünist sistemi korumakla görevli mahkemeler. haz.

²⁹² Baytursunov, a.g.e., s.150

²⁹³ Gömeç, a.g.e., s.80

²⁹⁴ Gömeç, a.g.e., s.81

bulunmaktadır. Bunlardan biri M. Duvlatov'un "Ahmet Baytursunoviç Baytursunov adlı biyografisi, ikincisi E. Omaraov'un " Uçenaya deyatelnost A. B. Baytursinova" başlıklı makalesidir. Makalelerde Ahmet'in hayatıyla ilgili bilgiler, ilmi, edebi çalışmaları, gazeteciliği, yayıncılığı hakkında bilgiler ve yorumlar yer aldı.²⁹⁵

Daha önce de belirtildiği gibi eğitim ve yayıncılıktaki başarılarıyla Lenin'in dikkatini çeken Baytursunoğlu yeni kurulan Kazak ASSR'de eğitim bakanı olur. Bunda, Türkistan Cumhuriyeti'nin başkanı Turar Rıskılov'un da payı büyüktür.²⁹⁶ Eğitim bakanlığı döneminde Baytursunoğlu önceden beri planladığı işleri bir bir yapmaya başlar. O, 1922 yılında eğitim bakanlığı dahilindeki ilim merkezini, eyalet, il, ilçe ve diğer taşra teşkilatlarını kurdu. İlköğretim sistemini planlayıp, bu okullar için gerekli kitapların hazırlanması ve basımıyla doğrudan ilgilendi. Ayrıca ilkokul çağını geçmiş yetişkinlerin okuma yazma öğrenmeleri için gerekli çalışmaların yapılmasını sağladı. Sosyal hayatta çağdaşlaşmanın gerçekleşmesi için halk eğitim komiserliği çatısı altında Hüner Bilimi adlı merkezler kurdu.²⁹⁷

Ahmet Baytursunoğlu'nun 1920-1923 yılları arasında milli eğitim bakanlığı yaptığı dönemde Muhtar Avezov Kazak Muhtar Cumhuriyeti Merkez Yönetim Komitesi sözcüsü oldu. Alaş'ın eski üyelerinden birçoğu Kazakistan ve Türkistan ASSR'nin milli gelişim sisteminde önemli hizmetler gerçekleştirdiler. Bu insanların etkisi ile Alaş Partisinin üyeleri basın yayın, eğitim, bilim, güzel sanatlar vb alanlarda birçok yeniliğe önderlik edip, çağdaş Kazak hayatının temellerini attılar. 1921 de Baytursunoğlu'nun önderliğiyle başlayan basın yayın işi o hızla Baytursundan sonra da 1928 lere kadar önemli bir mesafe kaydetti. Ahmet Baytursunoğlu'nun Edebiyat Tanıtıkış, 23 Joktav (23 Ağıt); Telcan Şonanaov'un Kazak Yer Meselesi Tarihi; Köşke Kemengerov'un Kazak Halkının Tarihi; K. Setbaev'in derleyip kendi önsözü ile yayınladığı Er Edige; M. Avezov'un Edebiyat Tarihi, Sıkıntılı Zaman; H. Dosmuhametov'un Tarla Faresi, İsa ve Muhammet; Muhametcan Tınışbaev'in Tarih Araştırmaları vb eserler bu dönemde yayınlanmıştır. Bu eserlerde son dönemde Kazakistan ve Türkistan'daki siyasi gelişmeler, Kazaklar'ın eski ve yakın tarihi, çağdaşlaşma ve bunun getirdikleri, dil, edebiyat, Kazakistan'ın bağımsızlığı, Kazak- Rus ilişkileri, Kazakistan'ın doğal kaynakları ve

²⁹⁵ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.19

²⁹⁶ Hakan Coşkunarslan. (2005). SSCB'de Milliyetçi Sosyalist Önderler.

<http://www.sultangaliyev.com>

²⁹⁷ Baytursunov, a.g.e., s.153

bunların kullanımı, Kazak manevi zenginliğinin korunması gibi konular işlenmiştir.²⁹⁸

Eğitim bakanı olduğu dönemde yukarıda saydıklarımızdan başka, ulusal personelin, onun yönetici kadrolarının çoğunluğunun yerli halktan olması gerektiğini savundu. Bununla bağlantılı olarak Sovyet sisteminin tamamen Kazak Türkçesi'ne çevrilmesini, idari personelde çalışan ve çalışacak olan büyüklü küçüklü tüm memurlarının da Kazakça bilmesinin mecbur hale getirilmesini planladı. Bu plan, Baytursunoğlu bakanlıktan azledildiği sıralarda yürürlüğe konmuştu ancak çok geçmeden Bolşeviklerce durduruldu.²⁹⁹

Baytursunoğlu'nun 1925 yılının 15-19 Nisan günlerinde gerçekleşen Kırgız ASSR Sovyeti'nin 5. kurultayında "Halkımızın kendi tarihi adı Kazak. Bunun geri verilmesi gerekir. Cumhuriyetin, Kazakistan Otonom Sosyalist Cumhuriyeti şeklinde söylenmesi daha doğru olur."³⁰⁰ şeklindeki görüşünün, Kazak yurduna verilen Kırgız ASSR'nin adının Kazak ASSR olarak değiştirilmesinde de önemli rolü olmuştur.

Ahmet Baytursunoğlu 1921-1925 yılları arasında komünist partideki ve eğitim bakanlığı görevinin yanı sıra bilim-edebiyat komisyonu başkanlığını ve Kazakistan Araştırmaları Komisyonu'nun fahri başkanlığını yürütür.³⁰¹ Bu süre içerisinde eğitimcilikten de uzak kalmaz; 1921-26 yılları arasında Orenburg'daki Kazak Eğitim Enstitüsü'nde hocalık yapmaktadır . Ayrıca, bütün Sovyetler düzeyinde ve Kazakistan'daki diğer komisyonlarda üyedir.³⁰² 1925'te tüm görevlerinden ayrılır. Sadece hocalık görevine devam eder.

15 Ekim 1928 yılında Taşkent'teki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde Kazak Dili ve Edebiyatı dersleri vermekte olan Baytursunoğlu 1928 de Almatı'da açılan Kazak Memleket Üniversitesi'ne bizzat rektör tarafından davet edilir ve burada Kazak Dili ve Edebiyatı profesörü ünvanıyla dersler vermeye başlar. Aynı yıl, burada dersler vermekteyken tutuklanır.³⁰³

Lenin'den sonra Stalin'in diktatörlüğünün ilk yıllarında Ahmet Baytursunoğlu ve eski Alaş Partisi üyeleri, yönetici ve memurları " Sovyet hükümetine düşman", "Devrim düşmanı", "Burjuva milliyetçileri", "Terör

²⁹⁸ Baytursunov, a.g.e., s.154

²⁹⁹ Baytursunov, a.g.e., s.154

³⁰⁰ Eşimhanov, a.g.e., s.198

³⁰¹ Oralbay, a.g.m., s.94

³⁰² Oralbay, a.g.m., s.94

³⁰³ Eşimhanov, a.g.e., s.243

hareketlerini hazırlayanlar” gibi suçlarla 1926 yılından başlayarak tutuklanıp, hapse atıldılar. 1930 ve 1932 yılında kurulan iki mahkemenin hükmü ile bunların bir çoğu uzak bölgelere sürgüne gönderildiler. Kimi başka ülkelere sınır dışı edildiler. Onların arasından, ülkede kalanlar 1937-1938 yıllarındaki “Büyük Kıyım”ın kurbanları oldular. 1928 yılında tutuklanan Ahmet Baytursunoğlu da ilk önce OGPU sonra NKVD* cellatlarının elinde sorgulandı. 1929 yılında suçlu bulundu. 1930 yılında 10 yıllığına, Sibiry’a’daki Arhangelsk bölgesine sürgüne gönderildi.³⁰⁴ Kimi kaynaklara göre ise 1929 yılında tutuklanmış, 1929’dan 1931’e kadar 10 kez sorgulanmış, 4 kez yüzleştirilmiş ve güneşin yıl boyunca iki ay görüldüğü Arhangelsk’e sürgün edilmiştir.³⁰⁵ Hemen ardından Ahmet Baytursunoğlu’nun çalışmaları durduruldu ve daha önce yaptığı çalışmalar toplandı. Öyle ki eski gazete ve dergilerdeki, arşivlerdeki, çevirilerdeki ve bir çok kitaptaki Ahmet Baytursunoğlu’nun yazıları, onun hakkında yazılanlar ve hatta ondan yapılan alıntılar dahi toplandı.³⁰⁶

Ahmet Baytursunoğlu, 1934’te M. Gorki’nin eşi P. Peşkova’nın, Uluslar arası Kızıl Haç örgütüne üye olduğunu belirterek hükümete gönderdiği, genel af talep eden mektup üzerine serbest bırakılanlar arasındaydı.³⁰⁷ Aynı yılın Ekim ayında ülkesine döndü. Bundan 3 yıl sonra 1937 yılı Kazan ayının sekizinde tekrar tutuklandı. “Halk düşmanı” suçlamasıyla yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Kimi kaynaklara göre 8 Aralık 1937³⁰⁸, kimine göre 1938³⁰⁹ yılında Torgay ilçesi Cangeldi köyünde kurşuna dizilerek katledilmiştir. Cesedi gizlice, Almatı dışındaki bir yere gömülmüştür.³¹⁰

Ahmet Baytursunoğlu; milli bir edebiyatın oluşumu için çabalamak, Kazak Türkçesi ile ders kitapları yazmak, Kazak Türkçesi gramerinin esaslarını tespit etmek, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmeye karşı çıkmak (1926 Bakü Türkoloji Kurultayı’nda Latin alfabesine karşı görüş bildirmiştir.), köy okullarının sayısını arttırmak, Kazakların kendi topraklarına, sularına sahip olması gerektiğini belirtmek, eski bir Alaş Ordacı olmak, Komünist partiye mensup olmayıp da ideolojisini yaymaya çalışmamak (1920’de girmiş ancak bir yıl sonra ayrılmıştı.),

---

*NKVD: Daha sonra adı KGB olarak değiştirilen Sovyet gizli teşkilatı. haz.

³⁰⁴ Eşimhanov, a.g.e., s.244

³⁰⁵ Aça, a.g.e., s.20

³⁰⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.245

³⁰⁷ Şeripov ve Devitov, a.g.e., s.8

³⁰⁸ Aça, a.g.e., s.20

³⁰⁹ Kaydarova ve Sızdıkova, a.g.e., s.150

³¹⁰ Aça, a.g.e., s.20

Basmacılarla* özellikle de Zeki Velidi Togan ile bağlantı halinde olmakla suçlanmıştır. Sözde yargılama sonucu onu kurşuna dizenlere göre suçları şunlardır:

1-Alaş Ordacılar'a af çıkarıldıktan (1919'da Lenin tarafından çıkarılmış olan) sonra da Velidov (Zeki Velidi Togan) ve Ermekov'a katılıp, Şura Hükümeti'ne** karşı örgüt kurmak.

2-Bu örgüte üye olduğu dönemlerde Velidov ile ilişki kurmuş olmak, bunun için Velidov ile şifreli mektuplaşmak.

3-Basmacıların üstesinden gelindikten sonra Sovyetler Birliği dışına kaçan Zeki Velidi ile ilişki kurma işlerini yürütmek, 1926'da Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kurultayı'nda Mehmet Fuat Köprülü'den Zeki Velidi hakkında haberler almak, Almanya'da okuyan bir öğrenci vasıtasıyla Zeki Velidi'den şifreli bir mektup almak ve bu mektubu 1928'e kadar evinde saklamak.

4-Halk düşmanlığı yapmak.

5-Japon casusu bir kadınla münasebet kurmuş olmak.

6-1927-1928 yılları arasında Sovyet hükümetine karşı silahlı mücadele başlatabilmek için faaliyet yürütmek.³¹¹

Bolşevik karşıtı Türkçü örgütler

Bu tür suçlamalar o dönemde sürülen ya da kurşuna dizilen hemen bütün aydınlar için geçerlidir. Özellikle burada 6. maddede yer alan “1927-1928 yılları arasında Sovyet hükümetine karşı silahlı mücadele başlatmak için faaliyet yürütmek.”³¹² suçu lider konumundaki Türk aydınlarının tamamına yüklenmiştir. Gerçekte de Türk ileri gelenleri komünizmin gerçek yüzünü görünce Bolşeviklerce suç sayılan bu faaliyetleri haklı olarak gerçekleştirmişlerdir.

Hatta, 1927'den önce Kızılların kısa zamanda gerçek yüzlerini göstermeleri sonucu 1918'den itibaren bu kopuş başlamıştır. Rus komünistlerle Türk kökenli milliyetçi komünistler arasındaki fikir ayrılığı, öncelikle Molla Nur Vahitov, Mirseyit Sultangaliyev, Mustafa Suphi, Neriman Nerimanov ve Turar Rıskılov gibi Türkler adına gelecek vadeden isimlerin hedef haline gelmesine neden olmuştur. Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunoğlu, Mirjakıp Duvlatov, Zeki Velidi Togan,

**Türkistan'ın bağımsızlığı için 1924 Ten itibaren Kızıl Orduya karşı uzunbir süre silahlı mücadele vermiş, bir ara Enver paşa'nın da komutanlık ettiği Türk örgütü. haz.

**Sovyetler Birliği tam olarak teşkil edilene kadar tüm Rusya'yı yönetmek üzere oluşturulmuş geçici Bolşevik hükümet. haz.

³¹¹ Aça, a.g.e., s.20

³¹² Aça, a.g.e., s.20

Mustafa Çokay, Molla Nur Vahidov, Sultangaliyev, Neriman Nerimanov ve Turar Riskulov gibi isimler, bir yandan içinde buldukları şartlara göre Rus Bolşevikleri ile birlikte hareket ederken, diğer yandan da Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Türk bölgelerinin bağımsızlığı için gizli, politik bir savaş vermişlerdir. Ruslar tarafından “Turan Devleti” kurmak amacıyla gizli örgütler kurmak suçundan katledilen milliyetçi sosyalistlerin kurdukları bu örgütlerde yazarlar, şairler, bilim adamları, kısacası Rusya Türkleri'nin 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında yetiştirdiği milli karakterdeki bütün aydınları yer almıştır. Bundan da anlaşılacağı üzere Rusya genelindeki milliyetçi Türk örgütleri arasında bağlar söz konusu olmuştur.³¹³

Moskova'nın “karşı devrimci” olarak suçladığı milliyetçi Türk komünistlerin kurduğu örgütler arasında özellikle Türkistan'daki “Milli İttihat” (İttihat ve Terakki teşkilatı, daha sonra Milli İttihat'a dönüştürülmüştür.) ve “Milli İstiklal” adlı örgütler dikkati çekmektedir. Bu örgütlerin kurulmasını sağlayan isimlerin başında Feyzullah Hoca ve Akmal İkrarov gelmektedir. Yine 1920 baharında Sultangaliyev, Zeki Velidi, Ahmet Baytursunoğlu, Alihan Bökeyhanov, Turar Riskulov, Veli İbrahimov, Nizamettin Hocayev ve Feyzullah Hocayev'in bir araya gelerek kurdukları “İttihat ve Terakki” adında güçlü bir gizli örgütten de bahsedilmektedir.³¹⁴ Sovyet kaynaklarına göre Sultan Galiyev, Zeki Velidi Togan, Turar Riskulov, Ahmet Baytursunoğlu, Kırimli Veli İbrahimov, Feyzullah Hoca ve Nizameddin Hocayev'in Moskova'da kurdukları İttihat ve Terakki adlı örgüt üç yönlü bir hedef izler:

1-Milli komünist Türklerin Komünist Parti ve Sovyet devlet organlarına sızması.

2-Panislamcı ve Pantürkçü ülküleri yaymak amacıyla Müslüman cumhuriyetlerdeki eğitim sistemleri üzerinde denetimi elde etmek.

3-Dışarıda ve özellikle Basmacılarla olmak üzere Sovyet Rusya içinde karşı devrimci örgütlerle irtibat kurmak.³¹⁵

2.2.7. Yasaklar deliniyor

Sovyet Rusya genelinde ve Kazakistan'da 1937-1940 yılları arasında bedenleri ortadan kaldırılan Türkçü aydınların fikirlerini de yok etmek için Bolşevik

³¹³ Aça, a.g.e., s.5

³¹⁴ Aça, a.g.e., s.6

³¹⁵ Coşkunarslan, a.g.m., s.9

iftiralarının yer aldığı tutanaklar hariç, bütün belge ve yayınlar imha edilmiş ve bu kimselerin adlarının dahi anılması yasaklanmıştır. Baytursunoğlu'nun fikirleri ve çalışmaları Bolşevikler açısından çok zararlı olsa gerek ki, onun adına yasak, daha 1930 yılında konmuştur. Uzun yıllar boyunca da bu yasağa uyulmuştur. Ancak, Türkoloji alanında değerli çalışmalarını bilen ilim alemi bu alanda onun adının anılmamasının eksikliğini hissetmişler ve Baytursunoğlu adını anma ve bazı eserlerini kullanma cesaretini göstermişlerdir. Örneğin; Akademik* A. N. Kononov'un redaktörlüğünü yaptığı ve girişini yazdığı 1974'te Moskova'da çıkan "Sovyet Türkologlarının Biyografik Sözlüğü" adlı külliyatta Ahmet Baytursun'un doğum yılı, çocukluğu, anne-babası, okuduğu okullar, hizmet ettiği yerler, millete olan hizmetleri ve başka hizmetleri sıralanıp, "Arap alfabesi esasında geliştirilen Kazak alfabesinin yazarı, Kazak dilinin fonetik, sentaks, etimoloji vb gibi Kazak dil bilgisi kitapları ve Edebiyat Teorisi ile Medeniyet Tarihi kitaplarının yazarı." olarak tanıtılmıştır.³¹⁶

Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu'nun özel olarak kurduğu komite heyetinin uygun bulduğu Ahmet Baytursunoğlu'nun eserleri ve fikirleri hakkındaki bazı yazılar da yayınlandı. Bu yazıları yazarlar ve eserler şunlardır; dilciler, E. Kaydarov (Sosyalist Kazakistan), T. Kordabaev (Merkezi Kazakistan), P. Sızdıkov (Kazak Edebiyatı), S. Kenesbaev (Kazakistan Pravda), edebiyatçılar; K. Mukametkanov (Semey), P. Nurğaliev (Örken), B. Bayğaliev(Jetisuv), S. Negimov (Leninşil Jas), vb makalelerde yer verdiler.³¹⁷

2.2.8. Bolşevik hileleri

Rusya'da, komün sistemini hayata geçirmek isteyen Bolşevikler Ekim Devrimi öncesinde ve sonrasında hedeflerine ulaşmak için her türlü hileyi mübah görüyorlardı. Bu hileleri kendileri için ileride en büyük tehlike olarak gördükleri Türk dünyası üzerinde uygulamaya çalıştılar. 19. yüzyıl başından itibaren tüm Orta Asya Türk dünyası bir aydınlanma dönemi yaşıyordu, Türkler arasında eğitimli ve kültürlü insan sayısı hızla artıyor, Türk aydınlar dünyaya açılıyorlardı. Bu aydınların hemen hepsinin buluştukları ortak hedef "Dilde, fikirde ve işte birlik"ti. Hal böyle olunca hem Çarlık hem de Bolşevik yönetimlerin nüfus olarak da oldukça fazla olan

*Akademik: Rusyada ordinaryüs profesöre karşılık gelen unvan. haz.

³¹⁶ Eşimhanov, a.g.e., s.245

³¹⁷ Eşimhanov, a.g.e., s.246

Türk dünyasını bir şekilde durdurmaları gerekiyordu. Türk dünyasını durdurmanın yolunu ise Bolşevikler buldular. Bu yol, Türk aydınlarının kıyımı idi.

Ne var ki Bolşevikler Türk dünyasındaki bu gücü ortadan kaldırmadan önce devrim için kullanmışlardır. Eğer, Türk aydınları yanlarına çekemeselerdi, Bolşevikler devrimi gerçekleştiremezlerdi desek, abartmış olmayız. İşte bu noktada Türk aydınları kendi saflarına katmak için Bolşeviklerin komünist söyleme de ters düşen hilelerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Lenin ile Stalin'in birlikte imzalayarak , 15 Kasım 1917'de yayınladıkları Rusya'daki Ulusal Toplulukların Hakları Bildirisi komünizm ve komünistleri yeterince tanımayan milletlerin aydın kadroları arasında çok etkili olmuştur. Bu bildiri de Bolşevik İhtilal Hükümeti, milliyetler siyasetini dayandıracığı dört temel noktayı ortaya koymaktaydı. Buna göre, Rusya'daki ulusal topluluklar eşit ve egemendiler. Ayrılmak ve bağımsız devlet kurmak hakları da dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin edebileceklerdi. Ulusal ve dinsel her türlü ayrıcalıklar ve sınırlamalar kaldırılıyordu.³¹⁸ Ayrıca, etnik azınlıkların özgürce gelişmeleri sağlanacaktı. Bu bildiri den beş gün sonra bu kez doğrudan Müslüman toplulukları hedef alan, onların dini ve milli hislerini sövmeye çalışan bir bildiri daha yayınlanır. Ateizm ve enetnasyonalizmden hiçbir iz taşımayan bu bildiri de; Çarlık döneminde görülen bütün baskı ve kısıtlamaların kaldırılacağı, bütün Müslüman toplulukların dini ve milli hayatlarını istedikleri gibi yaşayabilecekleri vurgulanıyor ve devrime destek isteniyordu.³¹⁹

İşte, Rusya Türklerini Bolşevik saflarına çeken en büyük yalan “Uluslar kendi kaderlerini tayin edecekler” sözüdür. Yüzyıllardır Çar baskı ve zulmü altında inleyen insanlar için bu, zaten ulaşmak istedikleri tek hedeftir. Bu vaadlerin yalan olduğu çok sürmeden tüm dünyaca anlaşılmıştır.

Araştırmalarımız sırasında rastladığımız Bolşevik hilelerinden biri oldukça ilginçtir. Mustafa Çokay'ın hatıralarından öğrendiğimize göre Bolşevikler çıkarları doğrultusunda, tanınmış kimselerin ağzından uydurma yazılar da yayınlamaktadırlar. Adı kullanılarak makale yayınlanan aydınlardan biri de Ahmet Baytursunoğlu'dur. Bununla ilgili olarak Mustafa Çokay hatıralarında şunları yazmaktadır:

---

³¹⁸ Aça, a.g.e., s.3

³¹⁹ Aça, a.g.e., s.23

“KAZAK YERİNDEKİ KİTLİK

...1921 yılı Kasım'ının 16'sında Berlin'de çıkan Novıy Mir adlı derginin 244. sayısında A. Baytursun'un kısa bir makalesi yayınlandı. Buna baktığımızda Kazakistan'daki kıtlığın sebepleri şunlar:

1-Kıtlık, malın olgunlaşmadan hasat edilmesinden

2-1920 yılında sert kışın erken gelmesinden

3-Buğdayın yetişmemesi, otlakların azlığı, ayrıca uzun süre otlakların verimsizliği buna etkindir. Başka bir şekilde söylersek Kazak halkının bu kıtlığı tamamen doğal sebeplerdendir şeklinde gösterilmiştir.

...Bu konu ile ilgili şunu söylemek isterim. O, ünlü, değerli Kazak yazarlarından biri. O, orduyu (Kızılları) destekler görünse de bizler, Kazak aydınları onun bakış açısının doğruluğuna karşı değiliz. Kazaklar'dan Lenin'e gönderilen mektubun(mektup 1921 yılı Temmuz'unda yazılmıştır.) Baytursun'un elinden, emeğinden, düşüncelerinden çıkmış olduğu açıktır. Bu zamanda Moskova'daki Bolşevikler için bu mektup hatasız ve anlamlı yazılmıştır. Yine, bu mektubu Moskova'ya getiren delegasyonun içinde Baytursun'un da bulunduğu şüphesiz.

...Bu Novıy Mir dergisinde Kazak Yerindeki Kıtlık başlıklı makalenin yazarı Ahmet Baytursun değildir. Onun makalesini Kenes'in Tsenzuranın 99 Protsent'e değiştirip gönderdiği fark ediliyor.Çünkü Ahmet Baytursun hiçbir zaman savunduğu gerçeklere aykırı iş yapmamıştır.”³²⁰

Görüldüğü üzere Bolşevikler, hileyi sadece Rusya dahilindeki halklar için değil dünya kamuoyunu da kandırmak için araç olarak kullanmışlardır.

2.3. KAYNAK ÖZETLERİ

Bu bölümde, çalışmamızda kullandığımız kaynaklar, yayın tarihi sırasına göre kısaca tanıtılmıştır. Böylelikle, çalışma konumuzla doğrudan ya da dolaylı olarak çalışma yapanların bizim kullandığımız kaynaklarda neler bulaabilecekleri gösterilmek istenmiştir.

1989. E. Şeripov ve S. Devitov. Baytursunov A., Şiharmaları. Ölender, Avdarmalar, Zertteveler. Jazuvşı. Almatı. Bu eserde Baytursunoğlu'nun çalışmalarından örnekler ve kısa bir biyografisi yer almaktadır. Eser Kazak Türkçesi'yle yazılmıştır.

1991. P. Nurğaliev. Baytursunov Ahmet, Ak Jol. Ölendermen Terjimeler, Makalalar jene Edebi Zerttev. Jalın. Almatı. Bu eserde Baytursunoğlu'nun şiirleri, Rus Kırıllov ve Puşkin'den yaptığı şiir çevirileri, çeşitli konulardaki makaleleri ve edebiyatla ilgili araştırmaları yer almaktadır. Nurğaliev, kitabın başında

³²⁰ Serikbayulı, a.g.e., s.105

Baytursunoğlu'nun kısa bir biyografisini vermiş ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

1991. A. Kaydarova ve A. Sızdikova. Kazakskaya SSR Kratkaya Entsiklopediya. tom 4, Alma-Ata. Kazakistan'da Rusça olarak yayınlanmış edebiyat tarihiyle ilgili bu ansiklopedinin 4. cildinin 150. sayfasında Baytursunoğlu'nun kısa bir biyografisi yer almaktadır.

1992. Ahmet Baytursunoğlu. Til Tağılımı. (Kazak Tilimen Okuv Ağartuv Katıstı Enbekteri), Ana Tili Almatı. Baytursunoğlu'nun bu çalışması 1992 yılında tekrar basılmıştır. İçerisinde okullar için yazdığı ders kitaplarının toplamı, Arap alfabesi esasında oluşturduğu Kazak alfabesi ve bu konuyla ilgili düşünceleri yer almaktadır.

1992. D. Eşimhanov. Bes Arıs. Jalın. Almatı. Eserde, 19. yüzyıl başlarında Kazakların yetiştirdiği önemli aydınlardan beşinin, Şekerim Kudayberdiev, Ahmet Baytursunoğlu, Mağcan Cumabayev, Cusupbek Aymavıtov ve Mirjakıp Duvlatov'un hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. Yazar, bu kimselerin hayatları ve eserleri hakkında yorumlarda bulunmuş ve değerlendirmeler yapmıştır.

1992. B. Serikbayulı. Şokay Mustafa. Türkistanın Kıyılı Tağdırı. Jalın, Almatı. Eser Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele vermiş ve Türkistan ASSR'nin ilk devlet başkanı olan Mustafa Çokay'ın hatıralarından bir bölümü kapsamaktadır. Kitabın başında Serikbayulı tarafından Çokay'ın kısa bir biyografisi ve çalışmalarından bahis bulunmaktadır. Çokay hatıralarında, Türkistan'ın bağımsızlığı için yaptığı çalışmalardan ve genel olarak Rus hakimiyetinden kurtulmayı hedeflemiş Türk aydınlarının illeri için yaptığı çalışmalardan bahsetmektedir. Ayrıca, Bolşevik zulmü nedeniyle Almanya'ya gelişi ve buradan sürdürdüğü mücadelesinden bahisler vardır. Bu eserde Baytursun'la ilgili olarak Bolşeviklerin Baytursun'un ağzından Alman dergilerinde yayınladıkları makaleyle ilgili bir bölüm ve bununla ilgili olarak Çokay'ın yorumları yer almaktadır.

1993. Taha Akyol. Ceditçilik. İslam Ansiklopedisi. c.7, İstanbul, ss.249-254. Bu çalışmada Rus hakimiyetindeki Türk illerinde Batı tarzı çağdaş eğitim vermek masadıyla kurulmuş olan, adına Usul-i Cedit denen eğitim sisteminin ortaya çıkışı, gelişimi ve Türk dünyasına etkilerinden bahsedilmektedir.

1994. Dinara Düysebayeva. Ahmet Baytursunoğlu. Kardaş Edebiyatlar. 27: 9-11. Bu makalede Baytursunoğlu'nun hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedilmiştir.

1996. Emel Aşa ve B Banbergenova. Kazak Türklerinin ilk Lenguist ve Metodist Bilgini Olan Ahmet Baytursunoğlu Hakkında Birkaç Söz. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2: 375-385. Bu makalede Baytursunoğlu'nun kısa bir biyografisi verilmiş ve onun, "Kazakların Ulu Akını" adlı Abay Kunanbayulu hakkında yazdığı makalesi Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.

1997. K. Moldatayev. Ahmet Baytursunov. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi. 15: 45-51. Bu makalede Baytursunoğlu'nun hayatı kısaca anlatılmış, eserlerinden bahsedilerek değerlendirmelerde bulunulmuş ve şiirlerine örnekler verilmiştir.

1998. N. Oralbayev. Ahmet Baytursunov. Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi. 21: 90-96. Makalede Baytursunoğlu'nun kısa bir biyografisi ve şiirlerinden örnekler yer almaktadır.

1998. Mehmet Saray. Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi. MEB Yayınları. Kitapta, eski tarihlerden beri Türkler ve Ruslar arasındaki kültürel, siyasi ve sosyal ilişkilerden bahsedilmektedir. En geniş bölümü Osmanlı-Rus ilişkileri oluşturmaktadır. Osmanlı Türklerinin Ruslarla yaptıkları savaşlar ve anlaşmaların Rusya hakimiyetinde bulunan Türklere olan etkilerinden bahisler vardır. Ayrıca Komünist Rusya döneminde Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin çektikleri sıkıntılar anlatılmıştır. Kitapta üzerinde durulan en önemli konu hem Çarlık Rusya'sı hem de Komünist Rusya döneminde Orta Asya Türklüğü'nün zorla Hıristiyanlaştırılması ve Türk şivelerin ayrı birer dil olarak gösterilmesi çabaları sonucu Türk birliğinin bozulması konusudur. Hıristiyanlaştırma işinde başarılı olunamamıştır ancak dil birliği bozulmuştur.

1998. Ferhat Tamir. Kazak Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası el Kitabı. c.4, ss. 423-449. Bu çalışmada genel olarak Kazak dilinin, sözlü ve yazılı edebiyatının ortaya çıkışı ve gelişimi anlatılmaktadır. Çağdaş Kazak dili ve edebiyatının oluşumunda önemli katkısı olan aydınlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu aydınlardan biri de Ahmet Baytursunoğlu'dur. Türk Dünyası El Kitabı, Türkiye dışındaki Türkler hakkında dil, edebiyat, tarih, kültür, ekonomi ve beşeri coğrafya konularında bilgiler içeren toplam üç cilt olan önemli bir eserdir.

1998. E. Nisanbaev. Kazak. Kazak Ensiklopediyası Bas Redaksiyası. Almatı. Bu çalışma 1913-1918 yılları arasında çıkmış, Kazakların ilk bağımsız ve uzun ömürlü gazetesi olan Kazak Gazetesi'nin tamamının kitap şeklinde basıldığı bir eserdir. Çalışmamızda bahsi geçtiği üzere araştırmacılar Kazak sosyal ve siyasi

hayatının gelişimini Kazak Gazetesi öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırarak incelemektedirler. Hal böyle olunca, Kazak Gazetesi sayfalarında yazılanların günümüz Kazak aydınları için de son derece önemli olduğu açıktır. Eser bu açığın kapatılması amacıyla yöneliktir. Ayrıca o dönemle ilgili birinci dereceden kaynak olduğu için Kazaklarla ilgili yapılan çalışmalarda yerli ve yabancı araştırmacıların mutlaka başvurmaları gereken bir eserdir. Eser baştan sona Kazakçadır.

1999. B. Kanalbekov ve A. Bekseyitova. Ulttk Ruhtın Ulı Tını. A. Baytursunov Atındağı Tilbilimi İnstitüsü. Almatı. Bu kitap, Baytursunoğlu'nun hayatı ve çalışmaları ile ilgili olarak yapılan çalışmaların bir toplamı niteliğindedir. Çalışmaların bir kısmı Baytursun'un çağdaşları tarafından yapılmıştır, bu çalışmalar Kazakça'dır. 1990'lı yıllardan sonra yapılmış çalışmalar ise yerli ve yabancı uzmanların çalışmalarıdır. Bu çalışmalar Türkiye Türkçesi, Rusça, İngilizce ve Kazak Türkçesi'yledir. Çalışmalar daha çok Baytursunoğlu'nun alfabe ve dil çalışmaları ile ilgilidir.

1999. Vahit Türk. Ahmet Baytursunoğlu ve Dil Çalışmaları. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Türk Dünyasında Dil ve Edebiyat Hareketleri Bilgi Şöleni, 26 Haziran, Ankara. Bu bidiride Baytursunoğlu'nun hayatı ve Kazak Türkçesi ile ilgili çalışmaları hakkında bilgiler sunulmuştur.

1999. İbrahim Kalkan. 1913-1918 Yılları Arasında Kazaklarda Siyasi Fikir Oluşumu. Kazak Gazetesi ve Alaş-Orda Hareketi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. Yayınlanmamış olan bu çalışmada, Ahmet Baytursunoğlu'nun kurucusu olduğu ve uzun yıllar redaktörlüğünü yaptığı Kazakların ilk bağımsız gazetesi olan Kazak Gazetesi incelenmiştir. Çalışmada, Bu gazetenin Kazak sosyal ve siyasi hayatındaki yeri Kazak Gazetesi sayfalarında yer alan yazılardan hareketle anlatılmıştır. Özellikle Kazakistan'ın bağımsızlığı için mücadele veren ilk Kazak partisi Alaş'ın kurulması, gelişmesi ve Kazak Gazetesinin bu partinin resmi yayın organına dönüşmesi safhaları anlatılmıştır. Yine ilk Kazak bağımsız hükümeti Alaş-Orda ve çalışmalarıyla ilgili bilgiler de Kazak Gazetesi sayfalarında yer almış yazılardan hareketle anlatılmış ve yazar bütün bunlarla ilgili yorumlarını gerekli gördüğü yerlerde ortaya koymuştur.

2001. Ferhat Tamir. Gaspralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesiri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 12/1, TDK, Ankara. Tamir bu makalesinde İsmail Gaspıralı'nın eğitimle ilgili çalışmalarının ve usul-i cedid sisteminin Türkistan ve

Kazakistan'daki etkilerini anlatmıştır. Baytursunoğlu'nun da Gaspıralı'nın çalışmalarından ne şekilde etkilendiği hakkında birkaç paragraf vardır.

2001. Begin Tezcan Aksu. Gaspıralı İsmail Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri, Uygulamaları ve Etkileri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 12/1, TDK, Ankara. Aksu, bu makalesinde Gaspralının gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarını ve bu çalışmaların Türk dünyasına etkilerini anlatmıştır. Türk dünyasına etkileri bölümünde Kazakistan'da ceditçilik ve ceditçi Kazak aydınları ile ilgili kısımlar bulunmaktadır.

2002. Özkan Öztekten. İdil-ural Şairi Şehzade Babiç'in Bütün Şiirleri. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. Öztekten bu çalışmasında 20.yy başlarında yetişmiş, daha çok şair yönüyle tanınan ve eğitimcilik, yayıncılık ve siyasi çalışmalarıyla da Başkurt Türkleri tarihinde önemli bir yeri olan Şehzade Babiç'in şiirlerini dil yönünden incelemiştir. Babiç'in hayatı ve çalışmaları hakkında bilgiler de vermiştir. Babiç'in 1910 ve 1913 yıllarında Kazak bozkırlarında öğretmenlik yapması, Abay ve Baytursunoğlu'nun eserleriyle tanışması bizim çalışmamızla ilgili yönünü oluşturmaktadır.

2002. Abdulvahap Kara. Türkistan Ateşi, Muftafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi. 1. Baskı, Da Yayıncılık. İstanbul. Kitap, Türkistan'ın bağımsızlığı için büyük mücadele vermiş Mustafa Çokay'ın biyografisidir. Mustafa Çokay, Türkistan'ın bağımsızlığı için çok uğraşmış, amaç için eğitim, basın, yayın ve siyasetle uğraşmıştır. Kazak Türklerinin sosyal ve siyasi hayatında önemli etkileri olan, uzun soluklu ilk dergi "Aykap"ın sahibidir. Çarlık ve Bolşevik Rusya zamanında Türkistan'ın liderliğini yapmıştır. Bolşevikler zamanında kurulan Türkistan Muhtar Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanıdır. Fakat tam bağımsızlık yanlısı olduğu için Bolşeviklerle geçinemez ve Türkistan'ı terk eder. Bir süre İstanbul'da kalır daha sonra Almanya'ya gider. Oradan mücadelesine devam ettiği sırada II. Dünya Savaşı patlak verir. Nazi kamplarında çalıştırılmak istenir. Bunu kabul etmez. Bu kamplardan birinde ölmüştür. Kitapta, Çokay ve Baytursunoğlu'nun tanışmaları, Moskova ve Petersburg'ta birlikte katıldıkları toplantılar, Kazak Gazetesi ve Aykap Dergisi etrafında yaşanan olaylar hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

2002. Orhan Söylemez. Kazakistan. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.25. İstanbul, ss.121-127. Bu çalışmada, çok eski tarihlerden günümüze Kazak tarihi, dili, edebiyatı, kültürü, coğrafyası ve ekonomisi hakkında

bilgiler bulunmaktadır. Fazla ayrıntıya girilmeden verilmiş olan bilgiler. Kronolojik sıraya büyük ölçüde bağlı kalınarak verilmiştir. Çağdaş Kazakistan'ın ortaya çıkışı anlatılırken Baytursunoğu ve çalışmalarına da değinilmiştir.

2002. K. Hitchins. Kazaklar. İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.25. İstanbul, ss.131-134. Bu çalışmada Kazakların tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadarki hayatları anlatılmaktadır. Daha çok sosyal ve siyasi konulardan bahsedilmiştir. Kazakların yakın tarihiyle ilgili kısımda 19. yüzyılın başlarında Kazak sosyal ve siyasi hayatına yön vermiş olan Kazak Gazetesi, Alaş-Orda Hareketi ve Ahmet Baytursunoğlu ile ilgili önemli bilgiler de yer almaktadır.

2002. Halit Kakinç. Sultan Galiyev ve Milli Komünizm. Bulut Yayınları, İstanbul. Kitapta, Tatarların ünlü liderlerinden olan Mirseyit Sultan Galiyev'in hayatı ve çalışmaları anlatılmaktadır. Sultan Galiyev, 19. yüzyıl başlarında yetişmiş önemli aydınlardan biridir. O, Çarlık Rusyası altında ezilen Türklerin bağımsızlıklarını kazanmaları için mücadele etmiştir. Bu mücadelesi sırasında Bolşeviklerin her halkın kendi kaderini tayin etmesi fikrine aldanmış ve uzun yıllar komünist partisi için çalışmıştır. Rusya Müslümanlarının önemeli liderlerinden olan Sultan Galiyev, Rusya'da hem Çarlık hem de Bolşevikler döneminde toplanan Müslüman kongrelerinin düzenlenmesinde ve çalışmalarında önemli gayretleri olan biridir. Bolşeviklerin iktidarı sırasında önemli görevlerde bulunmuştur. Uzun yıllar Stalin'in yardımcılığında bulunan Sultan Galiyev Türkçü ve bağımsızlık isteyen düşüncelerinden dolayı yine Stalin tarafından kurşuna dizdirilmiştir. Bu kitapta bizi ilgilendiren daha çok Ceditçilik ve Türkistan'a yayılmasıyla ilgili olan kısım ve Bolşeviklerle Türk aydınlarından bahisler olmuştur.

2002. Ahmet Buran ve Ercan Alkaya. Çağdaş Türk Lehçeleri. TİSAV Elazığ Şubesi, Elazığ. Bu çalışmada Türkoloji çalışmalarının kısa tarihi, Türk şivelerinin sınıflandırılması ve günümüz Türk Lehçelerinin kısa gramerleri bulunmaktadır. Ayrıca lehçelerin ve o lehçeyle oluşturulmuş edebiyatların önemli noktalarına da değinilmiştir. Kazak Lehçesinin bölümünde Ahmet Baytursun'un Kazak dili ve edebiyatıyla ilgili çalışmalarına kısaca yer verilmiştir.

2003. Sadettin Gömeç. Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. 2. baskı. Akçağ, Ankara. Bu kitapta bağımsızlığını kazanmış olan beş Türk cumhuriyeti ile muhtar cumhuriyet olan önemli Türk illerinin tarihten günümüze kadar yaşadıkları sosyal ve siyasi olaylar hakkında bilgiler verilmiştir.

2005. Mehmet Aça. Sovyetler Birliğinde Galiyevcilik ve Sonrası. Türk-Rus Kültür İlişkileri ve Sultan Galiyev. VI. Lefke Edebiyat Buluşması. KKTC Sempozyum bildirisi olan bu eserde Sultan Galiyev'in çalışmaları ve Rusya Türklerine etkileri anlatılmaktadır. Galiyevcilikten etkilenmiş ve Galiyevle birlikte çalışmış Türk aydınlarının fikirleri ve bunu uygulamak için yaptıkları anlatılmış, sonuçları üzerinde durulmuştur. Galiyev'le birlikte aynı ülkeler için mücadele vermiş kimselerden biri olan Baytursunoğlu'nun hayatı ve çalışmaları hakkında bilgiler de yer almaktadır. Aça, çalışmasında önemli bir bölümü 19. yüzyılın başlarında Türk dünyasının bağımsızlığı için mücadele veren aydınlara ayırmıştır. Alihan Bökeyhanov, Neriman Nerimanov, Turar Rıskulov, Mağcan Cumabayev, Mustafa Çokay, Zeki Velidi Togan gibi önemli aydınların hayatları ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

2005 Haziran. Hakan Coşkunarslan. SSCB'de Milliyetçi Sosyalist Önderler. <http://www.sultangaliyev.com>. Bu çalışmada Mirseyit Sultan Galiyev'in hayatı ve çalışmaları etrafında onunla fikir birliğinde olan ve beraber çalışmalar yapan kimselerden de yer yer bahsedilmiştir. Bunlardan birisi de Ahmet Baytursunoğlu'dur. Baytursunoğlu'nun çalışmalarına kısaca değinilmiş ve Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele veren gizli teşkilatlardan söz edilmiştir.

2005 Haziran. Grigoriy Nikolaeviç Potanin. <http://www.imena.puskinlibrary.kz/expotanin.htm> Bu internet adresinden, Baytursunoğlu'nun övgüyle bahsettiği alim Potanin'in kısa bir biyografisini bulduk. Rusça olan bu kaynak tarafımızdan Türkçeye çevrilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

Çalışmamıza temel olan kaynaklar Kazakça'dır. Bu kaynaklar tarafımızdan okunmuş, çalışmamızda kullanacağımız kısımlar tespit edilerek Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Kazakça kaynaklar, Baytursun'un kaleminden çıkmış eserlerin 1990'lı yıllardan sonra yeniden düzenlenerek basılmış olanlar ve Baytursun'un hayatı ve çalışmaları ile ilgili olarak, çeşitli milletlerden akademisyen ve araştırmacıların yaptığı çalışmalar ve incelemeler şeklinde sınıflandırılabilir.

Konuyla ilgili olarak Türkiye'de de doğrudan birkaç makale ve dolaylı olarak yine makale ve bildiriler mevcuttur, Türk dünyası ile ilgili kimi eserlerde de çok kısa bilgilere rastlanılmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalarda da Baytursunoğlu'nun hayatı ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.

3.2. YÖNTEM

Konu bir hayli geniş olduğu için çalışmamızda Baytursunoğlu'nun hayatı, eserleri, ilmi ve siyasi çalışmaları genel başlıklar olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda bu başlıklar altında öze temas edilmiş, konuyu gereksiz yere uzatacak ayrıntılara girilmemiştir.

Kazak Türkçesinden aktardığımız kısımlarla yerli kaynaklardaki bilgileri harmanlayarak ve yer yer kendi yorumlarımızı da katarak konuyu aktarmaya çalıştık. Bazı kısımları Baytursunoğlu'nun veya onunla ilgili olarak çalışma yapanların dilinden olduğu gibi aldık.

Kazakça yer ve şahıs isimleri çoğunlukla günümüzde de Kazakların kullandığı şekilde verilmiştir. Bazen de Türkiye Türkçesin'nde kullanılan şekilde verilmiştir. Örneğin: Şokay yerine Çokay, Jumabayev yerine Cumabeyev gibi. Ayrıca yer ve şahıs isimleri yararlandığımız çalışmalarda müellif tarafından yazıldığı şekilde alınmıştır. Örneğin: Koyan yerine Koyandı. Ombı yerine Orenburg gibi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SONUÇ

4.1. SONUÇ

19. yüzyıl başlarında büyük çoğunluğu henüz göçebe olan Kazaklar arasında sayıları az da olsa iyi eğitim almış, ileri görüşlü ve memleket sevdalısı aydınlar yetişmiştir. Bu aydınlar Rus hakimiyetinde yaşayan Türklerin ileri gelen ilim ve fikir adamlarıyla çok sıkı ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bu ilişkilerin ortaya çıkmasındaki başlıca amilin İsmail Gaspralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik." parolası ve bu yöndeki çalışmaları olduğu görülüyor. Gaspralı bu ülkünün gerçekleşmesini tüm Rusya Müslümanlarına çağdaş eğitim verilmesi şartına bağlamıştır. Bunu yerine getirmek için okullar kurulması ve yayıncılık ise bu yöndeki önemli çalışmalardandır. O dönem aydınlarının birçoğu eğitimcilik ve özellikle yayıncılıkla bir şekilde ilgilidirler.

Tatarlardan Mirseyid Sultan Galiyev, Başkurlardan Zeki Velidi Togan, Azerbaycandan Neriman Nerimanov, Mehmet Emin Resulzade, Kazaklardan Ahmet Baytursunoğlu, Alihan Bökeyhanov, Türkistandan Mustafa Çokay gibi devrin önde gelen simaları Türk illerinin artık Rus boyunduruğundan kurtulması gerektiğini güçlü bir şekilde haykırmışlardır. Bu aydınların bir kısmı Bolşeviklerin, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi ilkesine ve benzeri vaadlere inanarak bir zaman sonra onların saflarına katılmışlardır. Bolşeviklere güvenmeyenler ise Rusya dışındaki çeşitli ülkelere gitmişler ve mücadelelerini buralardan sürdürmüşlerdir.

İçeride kalan aydınlardan Baytursunoğlu, Bökeyhanov ve Mağcan gibi Kazak aydınları Bolşeviklerin sözlerinde durmayacaklarını çok geçmeden anlamışlardır. Yine de mücadelelerinden vaz geçmemişlerdir. Bu kimseler Kazak halkı için yapmak istediklerini Bolşevik saflarında da olsa uygulama cesaretini göstermişlerdir. Bunda da başarılı olmuşlardır. Çünkü başarılı olmasalar Stalin gazabına uğramazlardı.

Baytursunoğlu ve arkadaşlarının fikirlerini Kazak halkına anlatma ve yaymak için çıkardıkları Kazak Gazetesi, bize bir kez daha göstermiştir ki, “Gazete halkın gözü, kulağı ve dilidir.” Kazak Gazetesi’nin Kazak yaşantısında gerçekleştirdiği değişim, modern Kazakistan’ın asıl temellerini oluşturur. Bolşeviklerin göçebe olan Kazakları veya Türkistan’daki diğer Türkleri yerleşik hayata geçirerek, modernize ettikleri düşüncesi doğru değildir. Her ne kadar tarih üzerine varsayımlarla hareket edilmese de biz şuna inanıyoruz; Bolşevikler olmasaydı veya sözlerinde dursalardı Kazakistan veya diğer Türk illeri günümüzde daha çağdaş ve ileri olurlardı.

19. yüzyıl başlarında oldukça iyi eğitim almış, dünyayı tanıyan, çoğu birden fazla (Arapça, Farsça ve Rusça) dil bilen milliyetçi Türk aydınları hemen her konuda toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek duruma gelmişlerdi. Bu durumu tespit ettikten sonra yukarıdaki iddiamızı şu şekilde sürdürüyoruz: Komünistler, bir nehir halindeki bu Türk gücünü kendi kanallarına çevirerek devrimi gerçekleştirmişlerdir. Devrimden sonra da bu nehri çeşitli arklara dağıtmışlar ve gücünü kırmışlardır.

70 yıllık komünist esareti altında kimlikleri silinmek istenen Türk halkları benliklerini kaybetmemişlerse bu, 20. yüzyıl başında yetişmiş milliyetçi aydınlarının çalışmaları nedeniyledir. Baytursunoğlu ve arkadaşlarının çalışmaları günümüz Kazak aydınlarının ve toplumunun düşünce yapısını etkilemektedir. Bağımsızlığını kazanır kazanmaz bu gibi aydınların yaptıklarının ayrıntılı olarak, doğru biçimde ele alınması, araştırmalara devlet eliyle önyak olunması bunun en açık işaretidir.

1990’lı yıllardan sonra Türkiye dışındaki Türk dünyasının, özellikle 20. yüzyıl başında yaşamış aydınları ve liderleri ile onların mücadelesini verdikleri fikirler hakkında akademisyenler ve araştırmacılarca çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Her geçen gün bu çalışmalara yenileri eklenmektedir. Sultan Galiyev, Mustafa Çokay, Turar Riskulov, Mehmet Emin Resulzade, Ali Merdan Topçubaşı, Mağcan Cumabayev, Zeki Velidi, Sadri Maksudi, Yusuf Akçura, Şehzade Babiç, Abdullah Tukay, İsmail Gaspıralı vb aydınların hayatı ve çalışmaları, özellikle de bu gibi aydınların ortak çalışması sayabileceğimiz Ceditçilik üzerine araştırmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalardan büyük çoğunluğu gerçekleri yansıtırken, bazılarında bir takım çarpıtmalar olduğu fark ediliyor. Bazı kimseler, Ekim Devrimi arifesinde kimi Türk aydınının komünist saflarına katılmasını, onların komünizmin sadık hizmetkarları olması, Ceditçilik’i de Türk dünyasında sosyalist fikirlerin filizlendirdiği hareket şeklinde değerlendirmektedir. Ancak, Baytursunoğlu

örneğinde olduğu gibi, o aydınların çoğunun milletinin hizmetkarı olduğu, Ceditçilik'in de Türk dünyası için "Dilde, fikirde, işte birlik." ülküsüne hizmet ettiği açıktır.

Bu nedenle, her ne kadar genel olarak sosyal bilimlerde özellikle tarih araştırmalarında objektif olmak zor ise de önemli olanın zoru başarmak olduğunu belirterek; Türk tarihine yön veren kimseler ve olaylar hakkında ifrat ve tefritten kaçınılması gerektiğine inanıyoruz. Geçmiş ve bugünkü durum karşısında gerçekçi yaklaşımlar sergilemek Türkiye dışındaki kardeşlerimizle ilişkilerimizin geliştirilmesi hususunda en doğru adımlardan biri olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2005). Sovyetler Birliğinde Galiyevcilik ve Sonrası. Türk-Rus Kültür İlişkileri ve Sultan Galiyev. *VI. Lefke Edebiyat Buluşması*. KKTC, ss.1-45
- Akyol, T. (1993). Ceditçilik. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.7 İstanbul, ss.249-254.
- Aksu, B.T. (2001). Gaspıralı İsmail Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri, Uygulamaları ve Etkileri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(1):524-529
- Aşa, E. ve Banbergenova R. (1996). Kazak Türklerinin İlk Lengüist ve Metodist Bilgini Olan Ahmet Baytursunoğlu Hakkında Birkaç Söz. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2:375-385.
- Baytursunov, A. (1992). *Til Tağılımı*. Kazak Tilimen Okuv Ağartuv Katıstı Enbekteri. Ana Tili, Almatı, ss.4-278
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2002). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. TİSAV Elazığ Şubesi Yayınları, No: 4, Elazığ, 148-155
- Coşkunarslan, H. (Haziran 2005). SSCB'de Milliyetçi Sosyalist Önderler. <http://www.sultangaliyev.com>. 17.06.2005.
- Düyseyeva, D. (1994). Ahmet Baytursunoğlu. *Kardaş Edebiyatlar*. Erzurum, 27:9-11.
- Eşimhanov, D. (1992). *Bes Arıs*. Jalın, Almatı, ss.196-261
- Gömeç, S. (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. 2. Baskı. Akçağ, Ankara, ss.54-96
- Hitchins, K. (2002). Kazaklar. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.25, İstanbul, ss.131-134.
- Kakıncı, H. (2002). *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*. Bulut Yayınları. İstanbul, ss.67-92
- Kalkan, İ. (1999). *1913-1918 Yılları Arasında Kazaklarda Siyasi Fikir Oluşumu; Kazak Gazetesi ve Alaş Orda Hareketi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, ss.2-134
- Kanalbekov, B. ve Bekseyitova, A. (1999). *Uttık Ruhtın Ulı Tını*. A. Baytursunulı Atındağı Tilbilimi İnstitüsü. Almatı, 5-564
- Kara, A. (2002). *Türkistan Ateşi. Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi*. 1. Baskı. Da Yayıncılık, İstanbul, ss.2-236
- Kaydarova, A. ve Sızdıkova, R. (1991). *Kazakskaya SSR*. Kratkaya Entsiklopediya. Tom-4, Alma-Ata, s.150
- Koç, K., Bayniyazova, A. ve Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Akçağ, Ankara.
- Moldotayev, K. (1997). Ahmet Baytursunov. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*. 15:45-51.
- Mustafayev, E. ve Şerbinin V. G. (1972). *Rusça-Türkçe Sözlük*. Sovyetskaya Entsiklopediya. Moskova. Tıpkı Basım. Sosyal Yayınları. İstanbul.
- Nisanbaev, E. (1998). *Kazak Gazetesi*. Kazak Entsiklopediyası Bas Redaksiyası. Almatı, s.89

- Nurğaliev, P. (1991). *Baytursunov Ahmet. Ak Jol. Ölendermen Terjimeler, Makalalar jene Edebi Zerttev*. Jalın, Almatı, s.3-260
- Oralbayeva, N. (1998). Ahmet Baytursunulu. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, 21:90-96.
- Öztekten, Ö. (2002). *İdil-Ural Şairi Şehzade Babıç'ın Bütün Şiirleri*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss.V-LXI
- Saray, M. (1998). *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*. MEB Yayınları. Ankara, ss.136-193
- Serikbayulu, B. (1992). *Şokay Mustafa. Türkistanın Kıyılı Tağdırı*. Jalın, Almatı, ss.84-98
- Söylemez, O. (2002). Kazakistan. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.25, İstanbul, ss.121-127.
- Şeripov, E. ve Devitov, S. (1989). *Baytursunov A. Şiharmaları. Ölender, Avdarmalar, Zertteveler*. Jazuvşı, Almatı, ss.3-289
- Tamir, F. (1998). Kazak Türkleri Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı*. 3. baskı. c. Ankara, ss.423-450.
- Tamir. F. (2001). Gaspralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesiri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(1):446-448
- Türk, V. (1999). Ahmet Baytursunoğlu ve Dil Çalışmaları. *Prof. Dr. NecmettinHacıeminoğlu, Türk Dünyasında Dil ve Edebiyat Hareketleri Bilgi Şöleni*, 26 Haziran, Ankara, ss.1-5.
- Grigoriy Nikolaeviç Potanin: (Haziran 2005)
<http://www.imena.puskinlibrary.kz/expotanin.htm> 09. 06. 2005.

EKLER

EK A. MAKALELERİNDEN ÖRNEKLER

EK A.1. Okuma Durumu

OKUMA DURUMU

Bu zamanda okumanın gerekliliğine hiç kimsenin itirazı yok. Hangi yurt olursa olsun okumakla ilerlediği, sonraya kalmanın sebebi okumanın zorluğu olduğunu görüyoruz. Bilgisiz halk ne kadar zengin olsa da biraz yıldan sonra onun zenginliği, hünerli halkların eline geçer. Bunun sebebi, bizim Kazaklarca bilinmiyor değil. Bu zamanda ne varsa makineye dönüştü. Kazak bu yıl 5 tengeye sattığı eşyayı gelecek yıl kendisi 10 tengeye geri alıyor. 10-11 soma aldığı tabaklanmış deriyi önceki sene 4-5 soma kendisi satmıştı. Sonra 5-6 somluk çuhalar, ipekler Kazak'ın bir putuna* 3-4 soma alıp sattığı malın yünü.

Kazak'ın bugün satıp almadığı nesne yok. Bu aldığı eşyaların birini de Kazak'ın kendisi işlemiş değil. Kazak'ın faydalandığı pulluk, dokuma tezgahları, sabanlar, arabalar, giyimler, kap-kacağın tamamı da fabrikalarda yapılıyor. Bu işlenip çıkan eşyaların kemiği ile ücreti on kat daha kıymetli. Böyle olunca, Kazak, başka yurdun hünerini pahalıya satın alıyor. Bundan 20-25 yıl önce Kazak, Buhara ve Taşkent'e develerle nakliyecilik yapıp, bundan çok kazanç sağlıyordu. Demiryolu yapınca bu kazanç da Kazak'ın elinden gitti. Başka ülkelerde kendilerine gerekli eşyaları kendi içinde satılıp, paraları kendi içlerinde kalıp, gitmiyor olsa; onu yurda vergi olarak hesaplıyorlar. Sade birbirlerine faydalı sanıyorlar. Kazak malının başkalarına gitmemesinin sebebi yok. Yukarıda söylenen sebepler hakkında olsun, partiye müptela olsun, hepsinde de Kazak'ın zenginliği bu genişliğe, yem olacak.

Kazak'ın işine (çalışmasına) bir taraftan cahillik ve zorluk gelince, ikinci taraftan bilimsizliğin görüp duranlar basılıp, halk içindeki eşitlik bozulup, ilgili hissesine hıyanet edip durduğu, düşüncesi olan Kazak'a akıllıca iş idi. Bu zamanda eli yetmeyenleri eşitliğe ulaştırıp, güçsüzlere güç veren hüner-bilim. Bu hüner-bilimi zaman geçmeden öğrensek, hayatımızı düzeltip, başkalarının ayak altında ezilmezdik, biz de kendi başımıza bir yurt olduğumuzu gösterirdik.

Bu zamandaki can şaşırtan şeyin hepsi de ilim ile bulundu. İnsanı gökte kuş gibi uçuran, suda balık gibi yüzdüren ilim. Dünyanın bir ucundan diğer ucuna haber taşıyan ilim, arabaları, gemileri yürüten ilim. Bunları işleyip duran ülkelerin hepsi de doğuştan böyle değildi. Bunlar da başında bizim gibi cahil ve hünersizdi. Halk diz üstü oturarak, okuyarak, dininerek bu duruma geldi. Evvelki zamanlarda yurt, şehir nedir, bilmiyordu. Bozkırda öylece konar, göçerdi, aralarında benimki-seninki ayrımı

yoktu. Hayvanların derisini giyim, etini yemek, yününü ip, kemiğini iğne yaptı, iki, ağaç dalını bir birine sürtüp, ateş yaktı. Yazısızdı. Yazmayı uzun zaman bilmedi. Düşündü durdu. Sonunda onu da hayvan derisine yazdı. İnsan hep düşündü. Buldu. Düşünmek ve bulmak için artık öğrenmek gerek. Okumak gerek.

Şimdi bizim Kazak'ta okuma durumunu az çok görmek için şu hesaba bakalım: Her yerdeki Kazak'ın hüner bilimini ele aldığımızda, bu sebepten bir oblas veya bir il, ülkedeki okumanın tamamına genellesek, bütün Kazak'ın okuma durumunu ortaya koyar.

Torgay ilinde 1912 yılının verilerine göre 570.109 Kazak yaşıyordu. Kazak çocuklarını okutan 132 okul vardı. Böyle olunca her 3.561 kişiye 1 okul düşmektedir.

Kostanay ilinde 1909 verilerine göre 60.594, 52.063 kadın toplam 112.567 Kazak vardı. Bunlardan Kazakça okuyan(yazı bilen) erkek 6.065, Rusça yazı bilen 690. Kazakça yazı bilen kadın 379, Rusça yazı bilen kadın 29. Bu hesap gösteriyor ki: Kostanay ilinde Kazakça yazı bilen erkek her yüz kişiden altısı, Rusça yazı bilen her bin kişiden altısı. Kazakça yazı bilen kadın her üç yüz kişiden biri, Rusça yazı bilen her dört bin kişiden biridir. Bu tablo Kazak'ta okuma oranının ne kadar az olduğunu gösteriyor. Kostanay Kazaklarında diğer yerdeki Kazakların durumu daha kötü.

Kazak'ta, Rusça olsun, Kazakça olsun okuma işi iyi tertiplenmemiştir. Kostanay ilindeki 132 okulun 109'u köy okulu. Nede olsa Kazak için açılan okulların çoğu köy okulu. Burada okuyan çocuklar ileri okullara gidip, okumazsa hayata faydalı bilim alamıyorlar. Azıcık öğrendiği Rusça'ya bakıp, kendi dilini unutuyor. Kazak çocukları için okuma öğreten okulların devlete ait olanı az, kendi imkanları ile okutmaya da kimsenin gücü yetmiyor. İki sınıflık okullardan her ilde bir iki tane. Onlar da 30'dan fazla Kazak çocuğunu almıyor. Orta ve yüksek okullarda devlet okulu yok. Her oblasın (eyaletin) Kazakları için üniversite, enstitülerden 2-3 tane. Önceki açılan okullar her türlü mazeretle kapatılıyor. İleri okuma yerlerinin Kazak için eşiği kapalı, yolu kapalı.

Kazakça okuma belli bir düzende yapılmıyor. Yanlışlıkların sayısı oldukça çok. Kazakça okuma kitapları yeni yeni ortaya çıkıyor, düzenli eğitim verecek öğretmenleri az, okuma planı yok, belirli okuma tarihi ve yılı yok, gönderecek okul yok, öğretmenlerin belli bir aylığı yok, Kazakça okuma öğretecek örnek bir ders kitabı yok, okuma ilmini öğreten öğretmen okulları yok.

Rusça ve Kazakça okumanın her ikisinden de gereği gibi faydalanmak için, Kazak'ın öncelikle kendi değerlerini iyice bilmesi gerek. Hükümet, Kazak'a Kazakça eğitim yapan okul yapmıyor, Kazak'ın Kazakça eğitim yapmasını istemiyor. Bu nedenle okullarımızı yapmak, düzene koymak, Kazakça okumayı halka yaymak bizim kendi işimiz.

Engin yurdun eli Rusça okumaya tamamen yetsin, okumayan kişi kalmasin, orta ve yüksek okullardan çokça olsun istiyorsak, Kazak'tan devlete verilen vergilerin nasıl ve nereye bunun içinde okumaya ne kadar ayrıldığını, hükümetin Bugün Kazak'ı okutmaya ayırdığı, bizden toplanılan paradan fazla mı? az mı? Bunu bilmek gerek. Eğer az ise suçu hükümette aramayalım. Eksiliği tamamlamak gerek. Parayı(vergiyi) fazla verip, faydasını az görüyor isek, gerği gibi hesaplaşıp, okulları çoğaltıp, yüksek okulları da sayıca çoğaltabiliriz.

Kazak halkında bu yöndeki Rusça ve Kazakça okuma durumu bu. Bundan böyle okuma ve okul meselesi Kazak'ta (gazetede) daha çok yazılacak.

Kazak, 1913, 21 Nisan, No:11 (Baş makale)³²¹

---

³²¹ P. Nurğaliev. (1991). Baytursunov A. Til Tağılımı (Kazak Tilimen Okuv-Ağartuv Katıstı Enbekteri). "Ana Tili". Almatı, s.261-263

EK A.2. İlkokullar

İLKOKULLAR

Kazak ilkokulları nasıl olmalı? Bunun hakkında açık bir fikir söyleyen yok. Petersburg'ta gerçekleşen Müslüman toplantısında okul meseleleri ele alındı, burada Kazak'tan katılan temsilciler, Kazak'a nasıl okul gerektiğini bilip, mecbur vardı. Böylece Kazak kendi fikrini söyleyip, halkına duyurdu.

Bu zamanda kazak çocukları okulu iki şekilde okuyor. Kimileri okula köydeki okuldan başlıyor, kimileri el içindeki Rus okullarına gidiyor. Böyle olunca, Kazak'ın hazırki ilkokulları bunlar diyoruz. Kazak ilkokulu nasıl olmalı sorusunu yanıtlamadan önce, bugün yürütülen okulların iyi ve kötü yönlerini gösterip, ondan sonra nasıl okul gerekli olduğunu söyleyelim.

Önce köy okullarından başlayalım. Bugünkü köy okullarına okul demek doğru değil. Okumaya gerekli kural yok, okutacak öğretmenler az. Ayrıca, Kazakça yazı bilenlerin yüzdesi köylülerden fazla. Bugün sadece yazı bilen Kazaklar'dan başlayıp, gazete, dergi, kitap çıkarılarımızın hepsi de bu gibi okullarda okuyup, yazı öğrenip çıkarılar. Bundan görünen şu: O zamanki okullar olumsuzluklarına rağmen halk arasında okuma yazmayı mujikler arasındakine göre daha iyi durumdadır. Bu okulların halka yakınlığı sayesinde çocuklar ilimi ana dillerinde öğrendiler.

Rus okullarına gelince: Kazak arasındaki Rus okulları köy okulu, kasaba okulu ve iki sınıflık okullardır. Bunları bitirenler yüksek okulu okumazsa, eğitimleri yarım olmuş oluyor(tamamlanmamış oluyor). İlde, bir iki yıl dursa, okuyanın hepsinden ayrılıp, okumayanla bir olup, okumaya verdiği emek boşa gitmiş demektir. Bugün iki sınıflık okulları bitirenlerden köy öğretmeni, sekreter olanların olduğu doğru. Ancak, ilkokulda öğretilen bilim yurdun tamamına verilmesi gereken bilim. Adama dil, kulak, el nasıl gerekli ise ilkokulda öğrenilen bilimler de o kadar gerekli. Bu zamanda yazı bilmeyen adamın durumu dili, kulağı veya eli olmayan adamın durumuyla aynıdır; bu da yazı bilmenin önemini gösteriyor. İlkokullardan mezun olanlar yazar, öğretmen, avukat, sağlık memuru, mühendis, ziraatçı olur demek için, en evveli, Kazakça yazıyı tam bilip bilmediğini ölçmek gerek. İkincisi ilkokulda öğrendiği bilgi ile biliyorum diyen kimsenin ne bildiğini ölçmek gerek. Eğer ilkokulu bitirenler ilerisini okumazsa, evinde kalsa, milli edebiyatın ve matbuatının faydalanacağı derecede bilimle kalsın. Her okudum diyen halde; Müslümanca okusa,

ilkokul bilgisi sonraki eğitimine temel olmaya yarasın. Rusça okusa, Rusça öğrenmenin zorluğunu unutmayıp, ilerisi için temel olacak işine şekilde öğrensin.

Yukarıda açıklanan, Kazak içindeki iki tür ilkokulun ikisi de gönlümüzdeki okulun yerini tutmayan okullar. Birinde okumak için gerekli program yok, tertip yok, eğitim tarihi yok, plan yok. Halkı okutmak varsa da yoksa da tek işimiz. İkincisine, yani Rus okullarında program da var, kural da var, tarihler bilirlir, plan belirli. Ancak, buna nazaran faydası az. Onun faydasını azaltan şeyler; Kazak'ı Rus'a benzetelim diyen fikirde olması. Bu okulların amacı Kazak dilini yok sayıp, Rus dilini hakim kılalım diyor. Kazak'ın kullandığı Arap harflerini bırakıp, Rus alfabesini verelim diyor. Bunun için öncelikle çocuklar ana diliyle okumasın, Rus diliyle okusun, ana diliyle okusa da Rus harfleriyle okusun diyor. Bundaki maksat, Kazak dilini Rus harfleriyle okuyanların sonunda Rusça'yı kabul edeceği hesabıdır. İçimizden birileri Rus harfli Kazak dili kitaplarını kullanıyor. Bu tamamen yaltakçıların yolu. Birileri şu veya bu şekilde Rusça okumak gerek diyor.

Geçen yıl 14 Temmuz'da çıkan çar fermanınca duyurulan yasaya göre Rusya'daki yabancılara ait okullarda ilkokul öğrencileri iki yıl ana dillerinde öğrenim görsünler. Bu yasaya eğitim bakanı imza koymuştur. Bununla ilgili olarak Kazan bölgesinde bir müfettiş rapor hazırlamıştır: "Öğretmenler Çuvaş çocuklarını Çuvaş alfabesi ile okutmuyor. Ayrıca, Rus alfabesi ile okutmayı onayladılar." Bunu müfettiş, bakana yetiştirdi. Bakan şimdi şunu yazmış: "Çuvaş okulunda Rus alfabesi ile okutanı çok beğendim. Çok iyi bir iş yapıyor." Beğenir elbet. Çuvaş çocuklarını Çuvaş dili ile ve Çuvaş alfabesi ile okutmuyor; sadece Rus dili ve Rus alfabesi ile okutuyor, bakan da buna dua edip, duruyor. İlk iki yılda ana dilde öğretim yapılsın diyen maddeye imza atan da bu bakan. Bundan sonra ana dilinde okutmayıp, sadece Rus dilinde okutanı öven de bu bakan. Bu iki kağıdın hangisi dikkate alınıp, örnek alınmalı? Hangisi hükümetin işine gelse onu uygulamaya koyuyor. Hükümete yarayanı el altındaki yurdun yazısının, dilinin, dininin bir olması. Rusya'nın kontrolünde türlü dilde, türlü alfabeleri kullanan değişik uluslar var. Bunların hepsi dilini, dinini, yazısını Rusa çevirse, hükümet için bundan daha iyi bir iş olmaz. Böylelikle 14 Temmuzda bakanın imzaladığı yasayı 16 Kasımda yine bakan alt etti. Bu gibi yasaların uygulamaya girmeden kalması, bir misyoner ekibinin işidir. Kendi alfabemizle, ana dilimizle eğitim versek, hangi vakit yazımız, dilimiz yok olacak? Galiba yabancı uluslar dili ve yazılarından ayrılıp, Rus ile bir olup, birleşmesi için en başta Rus dili ile okumak gerek diyor. İlkokullarda ana dili ile eğitim mecburi diyen

söz 1906 yılının 31 Mart yasasında (bildirisinde) da vardı. Bugüne kadar köy okulu, kasaba okulu, iki sınıflık ilkokullarda Kazak alfabesi ile Kazakça öğretip, okutmak hiçbir yerde düşünülmedi. Sebebi ne? Yasa gereği Kazak dili ve Kazak alfabesi ile eğitim yapılabilir, denen çocuklarımızın anası-atası yok. Halkı kendi diliyle, kendi harfleriyle okumasını valiler istememekle beraber, öğretmenler de kendi yüzleriyle, ana diliyle, milli alfabesiyle ilkokulu okutalım demiyor. Ancak, yasa var olsa da uygulamada yok. Bu söylenenin hepsi de hükümetin kendi çıkarını düşündüğü için yaptığı işler. İlkokullar sadece hükümet için gerekli değildir. Halk için bunlar gerek. Hükümete gereği; memleketteki yurtların hepsi de bir dilde, bir dinde bir yazıda olsun. Her halka gereği; kendi dini, kendi dili, yazısıdır. Böyle olunca ilkokullar öncelikle misyonerlik fikirlerinden, politikadan uzak tutulmalıdır. Kazak'ın dininin, dilinin, yazısının kötü fikirden, soğuk ellerden emin olması gerekir. Kazak dine tam teslim olmuş, şimdi, Kazak'ı başka dine geçirmeye uğraşmak boş uğraş. Kazak'ı dininden ayırmak istemek ne kadar anlamsızsa, dilinden ayırmak istemek de o kadar anlamsız. Arap harfi İslam dini ile birlikte Kazaklar içinde kabul görmüştür. Din ile ilişkili yazı, din yok olmadan yok olmaz. Kazak'ta gazete, dergi, kitap olmadığı zaman yok olmayan dili ile gazete, dergi çıkarıp, kitapları basılıp, yıldan yıla ilerleyip giden dili yok olmaz.

Öyle ise, okullar yoluyla Kazak'ın dinini, dilini, yazısını unutturup, yanlışa düşme fikrinden hükümet vazgeçip, ilgili ilkokulun iki tarafa da faydalı olmasını sağlaması gerek. Bu iki yılda sadece Rusça okumak gerek. Köylü olarak yaşayan Kazaklar da var, Kazak görünüşünde şehirlerde yaşayan Kazaklar da var. Bunların hepsine ilkokulların kolay hizmet vermesi mecburi. Hepsinin de okuyayım diyen çocukları okul durumunu zor bulup, eğitim almadan kalıyor. Bu nedenle evveli Kazak ilkokullarını ikiye ayırmalı; gündüz okulları ve yatılı okullar. Gündüz okulları şehirlerde yani, kalabalık yerlerde açılmalı. Yatılı okullar taşra yerlerde açılmalı.

İkincisi, kır okulu ve şehir okulu şeklinde bölünmeli. Kır okulu; köy okulu, kasaba okulu şeklinde ikiye ayrılmalı. Köy okulunda sadece Kazak diliyle okutulmalı, bu üç yıl sürmeli. Kalan iki yıl ise kasaba okulunda Rusça olarak devam etmeli. Kasaba okuluna köy okulunu bitirenler alınmalı. Şehir okulları şehrin büyüklüğüne göre üç ile beş yıllık olmalı. Yatılı köy okullarına ve kasaba okullarına gelip eğitim almayan çocukları da düşünmek zorundayız. İlkokulda sadece Kazak dilinde öğretilen konular; okuma, yazma, din, ana dili, milli tarih, matematik, coğrafya, çiftçilik bilgisi, el becerileri. İlkokulların zorunlu olarak Rusça eğitim

yapılan iki yılında öğretilen bilim, liselerin veya teknik okulların ilk sınıflarına denk olmalı. Bu okullara girmeyi sağlamalı. İlkokullar bu şekilde olsa bunlardan tamamı Müslümanca ve Rusça okutmak için Kazak çocuklarının ilkokulda öğrendiği bilim temel olmalı.

Kazak Gazetesi, 1914 yıl, 9 Mayıs, No:61³²²

---

³²² Nurğaliev, a.g.e., s.266-268

EK A.3. Yeni Yasa Taslağının Açıklanması

YENİ YASA TASLAĞININ AÇIKLANMASI

Kazak hakkında çıkan yeni yasa taslağı, gazetemizin 75. sayısından başlayıp, 79. sayısında son buldu. Bu yasa yazıldığında ne maksat taşıdığı ve ne anlama geldiğı hakkında hükümetin açıklaması oldu. Bu açıklamayı gazetede basıp, yurda duyurduk.

Bundaki maksadımız şudur:

Yeni yasa çıkarmak, eski yasayı kaldırmak maksadıyladır. Bozkır yasalarını kaldırıp, yeni yasa çıkarmak için hükümet taslak hazırlıyor. Mevcut yasayı iptal edip, yeni yasayı çıkarırken, elbette, anlamı olması lazım. Eğer yasa sadece yurt iyiliğı için çıkacaksa, hükümetin Kazak'a vaat ettiği şekilde olmalı. Yani, kendimize faydalı olacak yasayı kendimiz yazıp, Duma'ya millet vekili göndermeliyiz. Bunu istemiyor, yasayı hükümetin kendisi yapıyor. Böyle yapmasının sebebi; halkımıza getireceğı faydadan daha çok, hükümetin kendi çıkarını düşünmesidir. Hükümet kendi yazdığı yasayı, öncelikle kendi maksadına göre, sonra bize göre planlıyor. Hükümetin işine yarayan yasa halkın işine yarar mı? Yaramaz mı? Bunu elbette halk oylayacak.

İşbu, hükümetin yazdığı yasayı gazetede basıp, insanımızın gözü önüne serdik. Yasa boyunca Kazak'a ne düşünüldüğü, malum oldu. Ancak, onu böyle şunu şöyle yapmada ne maksat var? Yasada anlaşılamayan ve yerine oturtulmamış birçok madde de var. Bu nedenle yasa tasarısını halkın kulağına salmayı görev bildik.

Yasa hakkındaki açıklama, biz Rusya'ya katıldığımızdan beri Kazak hakkındaki yasaların kısa bir tarihidir. Bundan önce hangi yasalar çıktı, nasıl ve neye göre onlar değiştiriliyor? Bu değişiklikler ne için yapılıyor, yani maksat ne ve ne anlam taşıyorlar? Son hazırlanan da neyin nesi? Hepsi bir birinin tekrarı. Tarihte bunların bize bir faydası olduğunu gösterir kayıt yok. Bu açıklamayla, Kazak'ın, değiştirilerek getirilen yeni yasalar hakkındaki düşüncesinin şekilleneceğini düşünüyoruz.

Kazak, 1914³²³

---

³²³ Nurğaliev, a.g.e., s.280

EK A.4. Kazak'a Açık Mektup

KAZAK'A AÇIK MEKTUP

(Mal hesabı hakkında)

4 Martta bakanlar kurulu, gelecek mayısa kadar Çarlık yönetimi altındaki malı yazılsın diye karar aldı. Bunun masrafları için 1 milyon 760 bin som akçe bütçe ayrıldı.

Buna yirmi ay süren dünya savaşının sebebe olduğu açık. Bundan önce, yurt genelinde bir çiftçi bir yılda 50 kabak* et yiyordu. Savaşa giden asker bir günde 1 kadak yiyordu. Askere alınanların sayısı 20 milyon olsa gerek. Günden güne bu sayı artıyor. Mal çabuk büyümüyor. Çar topraklarında halkın %15'i şehirde yaşıyor. Savaştan önce bu topraklarda 160 milyondan fazla insan yaşıyordu. Şehir insanı önceki et payını yiyor. İçki yağsından sonra köylünün cebinde yıllık 700 bin som akçe fazladan kaldı. Bu parayla, köylü de hergün et yemeye başladı. Elimde para var deyip, köylüler şehre mal satmayı azalttılar. Pazara gönderdiği mal askere kumanya olarak gitti. Şehir pazarları malsız kaldı. Bu nedenle, şehirde et 2, 3, 4 kat daha kıymetlendi. Şehir insanınınjn fukarası et yiyemez oldu. Et yüzünden bizimle savaşan Almanların, bizimle iyi geçinmeleri artık mecburiyettir. Yıl içerisinde herkes haftada iki kez et yiyebiliyor (Şehirde). Şimdi, haftada dört güne çıkarma gayretleri var. Bizde de en azından bir gün et yemeyelim gibi söylentiler var. Bu arada yetişen malların sayımının yapmak için yasa çıkarılacağı yönünde de söylentiler var.Çar hükümeti yurt genelindeki malların hesabını bilmek istiyor. Bu demek oluyor ki bizim Kazakların malları da hesaplanacak. Mal kaydedildiğinde Kazak'ın ne kadar varlığı olduğunu öğreneceğiz. Halihazırda 5 milyonluk yurt(işlenmeyen toprak) işlenmeden duruyor. Yani, kazancımızdan çalınıyor. Hırsızlık tamamen zulümdür. 240 milyon desyatın** yerde 5 milyonluk bu yeri, işleyecek kimselere verme yönünde bir fikir yok. Hızla çoğalan Kazak'a gerekli olan malları saklanmasın.

Kazaktaki mallar sayıldığı (eklendiği) zaman Çar hükümetinin zenginliği artacak gibi görünüyor. Bu da Kazak topraklarını istilaya sebep oluyor.

Kazak, 1916³²⁴

*kabak: Yarım kg'ye yakın ağırlık ölçüsü. Kenan Koç vd. (2003). Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Akçağ. Ankara.

**desyatın: Eskiden Rusya'da 1.09 hektara eşit arsa. Koç vd., a.g.e.

³²⁴ Nurğaliev, a.g.e., s.317

EK B. ŐİRLERİNDEN ÖRNEKLER

EK B.1. Zamandastarıma**ZAMANDASTARIMA**

Orıstın terjime ettim mısaldarın
 Ezirge koldan kelgen osı barım
 Kanağat azga degen, jokka sabır
 Komsınıp, konırayma kurbılarım

Babı jok jumıstağı men bir arık
 Kün kayda üzdik şıgar toptı jarıp
 At turmas ayaüında jeli bolsa
 Düsirlep şapsa birev kukuv salıp

Bar bolsa sonday jüyrik kızar deymın
 Estilse kulağına tübir barıp
 Eytpeşe arık, şavıp ondıra ma
 Jürgende kamıt basıp, kajıp-talıp³²⁵

ZAMANDAŞLARIMA

Rusun misallerini tercüme ettim,
 Şimdilik elden gelen budur.
 Aza kanaat denmiş, yoğa sabır,
 Yaşıtlarımbeğenmeyip kibirlenme.

Bölümü yok işte ki ben bir garip,
 Gün şafağı söküp nasıl eşsiz doğar.
 Ayağında yeli olsa at durmaz,
 Aceleyle koşursa biri dehleyip.

Böyle koşan var olsa kızar derim,
 Ses varıp kulağına işitilse.
 Yoksa yavaşça sürüp düzeltir mi?
 Koştuğunda halka takıp yorulup.

---

³²⁵ Nurğaliev, a.g.e., s.22

EK B.2. Akkuv, Şortan hem Şayan

Akkuv, Şortan Hem Şayan

Jük aldı Şayan, Şortan, Akkuv bir kün,
Jegilip tarttı üşevi dürkin-dürkin.
Tartadı Akkuv kökke, Şayan keyin,
Julkıdı suğa karay Şortan şirkin.

Bulardın maşakkati az bolmadı,
Jumısı ornına kep mezs boldı.
Tartsa da bar küşterin ayamay-ak,
Asılı, jük ornınan kozğalmadı.

Onşama ol jük artık avır emes,
Kur sırttan “Pelen” dev de tevir emes.
Jük bir ak eli künge ornında tur,
Biringay tartpağan son beri tegis.

Jigitter, munan gıbrat almay bolmas,
Evveli birlik kerek, bolsan yoldaş.
Birinnin aytkanına birin könbey,
İsteğen ıntımaksız isin onbas.³²⁶

Kuğu, Balık ve Çiyan

Çiyan, balık, kuğu birgün yük aldı,
Üçü tekrar tekrar koşulup çekti.
Kuğu göğe çeker, çiyan arkaya,
Zavallı balık suya doğru atlar.

Bunların meşakkati az olmadı,
Sözü yerine gelip, tat olmadı.
Var güçleri acımadan çekse de,
Aslında yük yerinden kıpırdamadı.

O yük fazla ağır değil,
Arkadan “filan” demek doğru değil.
Fakat yük hala yerinde durur,
Hepsi bir yöne çekmediklerinden.

Gençler bundan ders almamak olmaz
Yoldaş olsan önce birlik gerek.
Birinin söylediğine biri inanmadan,
Birlik isteyen işin olmaz.

³²⁶ a.g.e., s.23

EK B.3. Kara Bult**KARA BULT**

Dalanın künge küyip, aptap ötken
 Üstinen bult şıktı kaptop kökten
 Kuvandı şarvalar “ya, kudaylap!”
 Jerdi bir suvarar dep kurap ketken

Javar dep turdı halık ümit etip
 Tambastan öte şıktı kur jeldetip
 Tenizge bardı da bult kuya saldı
 Dalağa kurap turgan javmay ketip

Tenizge permeninşe kuya salıp
 Maktandı mırzasınıp tavga barıp
 Tav ayttı: “Sen maktanıp kelip tursun,
 Men turmin bul isine kayran kalıp

Eger de sol kadir javsan jerge
 Su bersen şöldep turgan eginderge
 Kök şığıp, jer otayıp, egin ösrüp
 Konday zor tiyer edi paydan elge

Ne kayır kazir senin javganınnan
 Sensiz de su jeterlik tenizderde
 Jıyılıp kenes tındap otırgandar
 Gıbrat munan da bar alsanızdar

Bulttay jerge tavmayı suğa javğan
 Kazakta ıs ettin köp adamdar
 Jumsamay tiyister orınğa mal, önerin
 Birevler jüredi-oğan ne amal bar?

Misalı, Kazak, -dala, orıs-teniz

KARA BULUT

Ovanın güneşe yanıp güneş içen
 Üstünden göğü kaplayan bulut çıktı
 Çiftçiler sevindi “Ya Tanrım”
 Kuruyup giden ovayı sular diyerek.

Yağar deyip durdu halk ümit edip,
 Damlamadan boş rüzgar esip geçiverdi.
 Bulut denize vardı da koverdi,
 Kuruyup duran ovaya yağmadan gidip.

Denize bütün gücüyle yağıp,
 Dağa varıp cömert gibi gururlandı.
 Dağ söyledi: “Sen gururla geliyorsun.
 Ben durmayıp bu işine şaşıyorum.

Eğer bu kadar yere yağsan,
 Su versen kuruyup duran ekinlere,
 Yeşil çıkar, yer otlanır, ekin büyür,
 Ne kadar büyük faydan olurdu halka.

Senin bu yağmanda ne hayır var?
 Denizlere sensiz de su yeter.”
 Toplanıp laf dinleyip oturanlar,
 Alırsanız ibret bunda da var.

Bulut gibi yere değil suya yağan,
 Kazak da iş yapan çok kişi var.
 Gereksiz yere mal, emek harcar,
 Birileri yürür-ona ne care var?

Mesala Kazak-ova, Rus deniz,

Dalanı, şama kelse, kigertiniz
 Mun desen, muktaş desen-Kazakta köp
 Emes pe munı oylamak mindetiniz?

Gücünüz varsa ovayı yeşertiniz.
 Sıkıntı, ihtiyaç Kazak'ta çok
 Bunu düşünmek değil mi göreviniz?

Makal barı. "Jaksılıktı basına kıl,
 Basınnan assa,-degen-doska isteniz.
 Men munu arnap jazdım zamandask
 Şaş koyğan özimmenen ğamaldaska
 Bul sözdi senderge aytpay, kimge ayamın
 Boladı asıl tasta, akıl jasta
 Karışta öz jurtuna barın bolsa
 Özge eldin özinde köp bizden baska³²⁷

Atasözü var "İyiliği kendine yap
 Başından aşsa-dosta veriniz."
 Ben bunu ayırıp zamandaşa yazdım,
 Benimle aynı yolu seçenlere.
 Bunu sana söylemeyip kime söyleyi
 Asıl taştta, akıl yaşta olur.
 Hızla ilerleyip kendi halkına git,
 Başka halkın içinde çok bizden başka

---

³²⁷ Nurğaliev, a.g.e., s.50

EK C. YAYINLARININ BİBLİYOGRAFYASI

EK C.1. Ahmet Baytursunov'un Çalışmalarının Bibliyografyası

1. DERS KİTAPLARI

Okuv Kuralı. Usul sotie jolimen tertip etilgen kazakşa alifba. Birinşi kitap. Orınbor. 1912. 40 s.

Okuv Kuralı. Kazaktan baska türki, ğarap, farsı sözderine jazılatın eripterdi üyretüv üşin hem okuvğa töselüv üşin tertip etilgen. Alifbağa jalğas ekinşi kitap. Orınbor. 1913. 52 s.

Okuv Kuralı. Usul sotiemen tertip etilgen kazakşa alifba. Birinşi jıldık kitap. Ekinşi basılıvı. Orınbor. 1914. 96 s.

Til -Kural. (Kazak tilinin sarfı) Birinşi jıldık. Orınbor. 1914. 53 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Ekinşi jıldık. Orınbor. 1914.(Sırtkı mukabada-1915) 120 s.

Okuv Kuralı. Usul sotie jolimen tertip eyilgen kazakşa alifba. Birinşi jıldık kitap. Üşinşi basılıvı. Orınbor. 1916. 998 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Birinşi jıldık. Taşkent. 1918. 32 s.

Bayanşı. Kazak mugalimderi üşin. Kazan. 1920. 15 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Ekinşi jıldık. Taşkent. 1920. 96 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Ekinşi jıldık. Kazan. 1920. 104 s.

Okuv Kuralı. Usul sotie jolimen tertip etilgen kazakşa elip-bige bayanşı. Taşkent. 1921. 14 s.

Okuv Kuralı. Jana jolmen tertip etilgen kazakşa elip-bi. Birinşi kitap. Ülkender üşin. Semey. 1921. 30 s.

Okuv Kuralı. Usul sotie jolimen tertip etilgen kazakşa elip-bi. Birinşi kitap. Orınbor. 1921. 90 s.

Okuv Kuralı. Usul sotie jolimen tertip etilgen kazakşa elip-bi. Orınbor. 1922. 70 s.

Okuv Kuralı. Usul jolimen tertip etilgen kazakşa elip-bi. Birinşi jıldık kitap. Törtinşi basılıvı. Taşkent. 1922. 95 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Birinşi jıldık. Taşkent. 1922. 90 s.

Til-Kural. (Kazak tilinin sarfı) Ekinşi jıldık. Ekinşi ret basılıvı. Taşkent. 1922. 96 s.

Til-Kural. Söz jüyesi hem türleri. Ekinşi til tanıtıkş kitap. Üşinşi basılıvı. Orınbor. 1923. 128 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi hem türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Üşinşi basılıvı. Orınbor. 1923. 46 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi hem türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Birinşi basılıvı. Orınbor. 1923. 68 s.

Okuv Kuralı. Kazakşa elip-bi. Altınşı basılıvı. Orınbor. 1923. 72 s.

Elippe astartı. (“Okuv Kuralı” degen kazakşa elip-bi boyınşa üyretüvşiler üşin şığarılğan bayanşı). Orınbor. 1924. 26 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi hem türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Törtinşi basılıvı. Orınbor. 1924. 48 s.

Til-Kural. Söz jüyesi hem türleri. Ekinşi til tanıtıkış kitap. Törtinşi basılıvı. Orınbor. 1924. 128 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi hem türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Besinşi basılıvı. Orınbor. 1924. 48 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi hem türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Ekinşi basılıvı. Orınbor. 1924. 67 s.

Savat aşkış. Dıbıs edis jolimen tertiptelgen kazakşa elip-bi. Savatsız ülkender üşin birinşi kitap. Orınbor. 1924. 114 s.

Okuv Kuralı. (Kazakşa elip-bi). Jetinşi basılıvı. Orınbor. 1925. 72 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi hem türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Besinşi basılıvı. Kızılorda. 1925. 39 s.

Til-Kural. Sözdin jüyesi hem türleri. Ekinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen besinşi basılıvı. Kızılorda. 1925. 122 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi men türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen üşinşi basılıvı. Kızılorda. 1925. 73 s.

Elip-bi. Jana kural. Kızılorda. 1926. 116 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi men türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Özgertpey besinşi basılıvı. Kızılorda. 1926. 39 s.

Okuv Kuralı. 3-4. jıldarda (sınıflarda) okılatın kitap(süvretteri bar). Kızılorda. 1926. (İşki betinde-1925). (T. Şonanovpen birge).

Savat aşkış. Dıbıs edis jolimen tertiptelgen kazakşa elip-bi. Savatsız ülkender üşin birinşi kitap. Semey. 1926. 83 s.

Okuv Kuralı. 3-4 jıldarda(sınıflarda) okılatın kitap. Üşinşi basılıvı. (75 süvreti bar) Kızılorda. 1927. 412 s. (T. Şonanovpen birge)

Elip-bi. Jana kural. Türli sürgiretterimen basılğan. Kızılorda-Taşkent. 1927. 116 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi men türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Özgertilip, altınşı basıluvı. Kızılorda. 1927. 39 s.

Til-Kural. Dıbıs jüyesi men türleri. Birinşi til tanıtıkış kitap. Özgertilip, jetinşi basıluvı. Kızılorda. 1927. 39 s.

Til-Kural. Sözdin jüyesi men türleri. Ekinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen altınşı basıluvı. Kızılorda. 1927. 122 s.

Til-Kural. Sözdin jüyesi men türleri. Ekinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen jetinşi basıluvı. Kızılorda. 1927. 122 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi men türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Törtinşi basıluvı. Kızılorda. 1927. 73 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi men türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen besinşi basıluvı. Kızılorda. 1927. 73 s.

Okuv Kuralı. 3-4 jıldarda(sınıflarda) okılatın kitap. Ekinşi basıluvı. Kızılorda. 1927. 412 s. (T. Şonanovpen)

Til jumsar. Söylev, okuv, jazuv tilin jumıs tejiribesi arkılı tanıtatın birinşi kitap. Kızılorda. 1928. 46 s.

Til jumsar. Söylev,okuv, jazuv tilin jumıs tejiribesi arkılı tanıtatın ekinşi kitap.Ekinşi ret, özgertilip basıluvı. Kızılorda. 1929 (İşki betinde-1928). 90 s.

Elip-bi. Jana kural. Üşinşi ret basıluvı. Türli sürgiretterimen basılğan. Kızılorda. 1928. 116 s.

Til-Kural. Söylem jüyesi men türleri. Üşinşi til tanıtıkış kitap. Tüzetilip, tolıktırılıp, jana emlemen altınşı basıluvı. Taşkent-Kızılorda. 1928. 72 s.

2. MAKALELERİ

Jazuv Tertibi.-“Aykap”, 1912, No 4-5. 84-86, 104-107 better.

Jazuv Meselesi.-“Kazak”, 1913, No 34-35, 16, 21, Ekim.

Kazakşa Söz Jazuvşılara.- “Şora”, jurnalı, 1913, No 4, 110-113 s.

Şahzaman Mirzağa.-“Aykap”, 1912, No 9-11, 212-214, 229-233, 251-254.

s.

Okuv Jayı.-“Kazak”, 1913, 21 Nisan

Kazakşa Okuv Jayınan.-“Kazak”, 1913, 16 Mayıs

Bastaviş Mektep.-“Kazak”, 1914, 9 Mayıs

Mektep Kerekteri.-“Kazak”, 1914, 17 Mayıs

Orısşa Okuvşılar.-“Kazak”, 1923, 15 Ağustos

Kazakşa Jazuv Tuvralı Jana Erejeler.-“Enbekşi Kazak”, 1923, 19 Şubat, (E Omarov ile)

Kazakşa Jazuv Takırıptı Jana Jazuv Erejeleri.- “Kazak Tili”, 1923, 22 Mart, (E Omarov ile)

Kazak Bilimpazdarının Syezinde Latın Karpı.-(A Baytursunov’un bayandaması jönünde).-“Enbekşi Kazak”, 1924, 2 Temmuz

(1924 jılı Kazak bilimpazdarının tunğış syezinde usınğan alfavit jobası)- Kitapta: “Kazak bilimpazdarının tunğış syezi”, Orınbor. 1925. 73-75. s.

(1924 jılı Kazak bilimpazdarının tunğış syezinde alfavit jöninde jasağan bayandaması). –Kitapta. “Kazak bilimpazdarının tunğış syezi” Orınbor. 1925. 55-65.s.

(1924 jılı Kazak bilimpazdarının tunğış syezinde emle jönünde söylegen sözi). –Kitapta. “Kazak bilimpazdarının tunğış syezi”. Orınbor. 1925. 27-31, 44, 47-48, 49, 53-55, 71-72. s.

“Kazakstan” men “Kazağıstan” tuvralı- (kaysısı durıs ekendigi tuvralı) – “Enbekşi Kazak”. 1925. 19 Mayıs

Tezisi o terminologii na tyurkskih yazıkah- Byulleten organizatsionnoy komissii po sozıvu I Vsesoyuznogo tyurkologuçeskogo syezda. Baku. No 2. s 20-22

(*Doklat ob orfografi*).-Perviy Vsesoyuzniy tyurkologuçeskiy syezd. 26 Marta 1926. g. Stenografiçeskiy otçet. Baku. 1926. s 167-168

(*Doklat o printspeh kazahskoy terminologii*) .- Perviy Vsesoyuzniy tyurkologuçeskiy syezd. 26 Marta 1926. g. Stenografiçeskiy otçet. Baku. 1926. s 203-208

(*Vstupleniya v preniyah*) – Perviy Vsesoyuzniy tyurkologuçeskiy syezd. 29 Marat 1926. g. Stenografiçeskiy otçet. Baku. 1926. s 167-170, 286-289

(*Zakulyuçutel’noe slovo kak dokladçika*)-Perviy Vsesoyuzniy tyurkologuçeskiy syezd. 26 Marta 1926. g. Stenografiçeskiy otçet. Baku. 1926 s 394-395

Edebiyat Tanıtқыş -Birinşi basılıvı. Kızılorda-Taşkent. 1926. 280, 1-6. s.

Türikşiler Kurıltayı- “Jana Mektep”, 1926. No 7-8, 43-50.s, Jalkılav(ayırınkı) edis. –“Jana Mektep” 1927. No 11-12, 45-49. s.

- (*Baytursunulu Akımet'in arap elip-biyin jaktağan bayandaması*).Kitapta.
“Elippe aytısı”. Kızılorda. 1927. 16-27. s.
- Ana Tilinin edisi.* –“Jana Mektep”. 1927, No 9, 23-31. s.
- Jalkıavlı-jalpılav edis.*-“Jana Mektep”, 1928, No 1, 31-37. s.
- Kay Edis Jaksı?*-“Jana Mektep”, 1928, No 4, 3-11. s.
- Kazak Arasında Okuv Jumıstarın Kalay Jürgizüv Kerek?*-“Kızıl Kazakistan”,
1928, No 4
- Dıbıstardı Jiktev Tuvralı* –“Jana Mektep”, 1928, No 5, 65-70³²⁸

---

³²⁸ Şeripove ve Devitov, a.g.e., s.443-445

EK D. G. N. POTANIN'İN KISA BİYOGRAFİSİ

EK D.1. G. N. Potanin

Grigoriy Nikolaeviç Potanin

Rus seyyah, etnograf, folklorist, yayıncı. G. N. Potanin 1835 yılında Yamışevskoy Akmolinskoy bölgesinden bir Kazak subayın ailesinde dünyaya geldi. Omsk piyade okulunu bitirdi. Burada Çokon Velihanov ile beraber okumuştur. Memleketinde subay olarak hizmet ettiği sırada Tiyaşan eserinin yazarı P. P. Semenov'la tanışması onun hayatında önemli bir etki yaptı. Onun ısrarı üzerine askerlik hizmetinden ayrıldı.

1858 yılında Potanin, Petresburg Üniversitesi fizik-matematik bölümüne kaydolar. Aynı yıl Sibiry'a'nın sosyal ve siyasi yapısını incelemek için oluşturulan ekibe katılır. Bu ekipte kendisinden başka N. M. Yadrintsev, S. S. Şişkov, F. N. Usov gibi Sibiryalı öğrenciler de vardır.

Bu grup, 1860 yılında mutlakiyete karşı mücadele veren hürriyet yanlıları ile beraber olur. 1861 yılında özgürlük isteyen öğrencilerle beraber hareket ettiği için tutuklanır ve Sibiry'a'ya sürülür. 1874 yılında tekrar Petersburg'a döner. Bu kez de Moğolistan'ı araştırmak için kurulan ekibe katılır. Bir yıl içerisinde pek incelenmemiş olan Sibiry ve Orta Asya'dan coğrafya, ekonomi, etnografi, botaniğe ait materyaller toplar.

O, bu proje dahilindeki Kazakistan araştırmalarına da katılır. Potanin'in çalışmaları arasında Kazaklarla ilgili olanları oldukça çoktur. Onun Kazaklarla ilgili çalışmalarının ana başlıkları şöyledir: Kazak hayatı ve kültürü; Kazak-Rus ilişkileri; Bozkır, İrtiş ve Altay bölgesindeki Kazak nüfusu.

1863 yılında G. N. Potanin, P. P. Semenova ile birlikte bu kez Sibiry ve Türkistan'ın haritasını çıkarmak, doğal kaynaklarını ve bitki varlığını tespit etmek maksadıyla harekete geçer. Bu çalışması sırasında Kazak göçebelerle sık sık bir arada olur. Onlardan Kazak hayatına dair bilgiler derler.

1864 yılında ise bu kez kendisi Altay, Kırgız bozkırlarına açılarak, bura halklarının inançlarını, dillerini, kültürlerini inceler. Onların efsane, masal, hikaye, şiir, bilmece, atasözü ürünlerini derler.

Potanin bu çalışmaları sonucunda şu eserleri yayınlamıştır:

1-Materiali dlya İstorii Sibiri, 1866

2-Poyezdka po Vostoçnomi Tarbagatayu, (Pamyatniki Sibirskoy istorii 18 veka) 1864-1867.

Potanin 30 Haziran 1920'de ölmüştür.³²⁹

---

³²⁹ <http://www.imena.pushkinlibrary.kz/expotanin.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Sertan Alibekiroğlu 1975 yılında Osmaniye’de doğdu. Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü’nden 1999 yılında mezun oldu. Lisans tezi olarak Kazak Prof. Dr. Bürkit Iskakov’un “ Kazak Tatar Edebi Baylanısı” adlı Kazakça eserini Türkiye Türkçesi’ne aktarmıştır. Sertan Alibekiroğlu 1999 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak dahil olmuştur. Adana, Hatay, Urfa illerindeki çeşitli okullarda edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 2004 yılından beri Gaziantep M. Rüştü Uzel Endüstri Meslek Lisesi’nde edebiyat öğretmeni olarak çalışmaktadır.

VITAE

Sertan Alibekiroğlu was born in Osmaniye in 1975. He graduated from the Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Faculty of Arts and Sciences and, Muğla University in 1999. He translated a Kazakh work of Prof. Dr. Bürkit Iskakaov called “Kazak Tatar Edebi Baylanısı” into Turkish language. He began teaching in the field of Turkish Language and Literature in the Ministry of Education in 1999. He served at several schools in Adana, Hatay, Urfa. He has been working as a literature teacher at M. Rüştü Uzel Vocational High School since 2004.